

z a l i v

- Ubald Vrabec O naših priimkih
Josip Merkuš Fatti di luglio
Jakob Renko Pesmi
Karel Bajc Mrki ne ubogajo Newtona
Janko Messner Gluha loza na Koroškem
Karl Stuhlpharrer Germanizacija na
Koroškem
Irena Žerjal Pesmi
Boro Ban Moč v belem
Dina Frosali-Res Moje življenje z A. Resom
Guy Héraud Za neko rešitev narodnega
vprašanja (II)
Boris Pahor Rimski utrinki
Igor Mislej Fiziognomija totalitarizma (II)
xxx Anketa o ljubljanskem dnevniku
Delo
ml Odiseju ob jamboru
Igor Mislej Državnost, državnostvornost
in Slovenci
T. S. O intelektualnem bontonu
xxx Načrt za ustanovitev društva
slovenistov
Jošt Žabkar Nekaj misli ob delu Janka
Pleterskega
Franc Jeza »Prevedani narodi«
v Evropi
xxx Most vzdihljajev

zaliV

september 1973 - štev. 42-43

Revija za književnost in kulturo izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi, za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

U r e d i l i :

Danijela Nedoh, Milan Lipovec, Boris Pahor, Irena Žerjal, Rada Premrl, Marica Vidmar

Odgovorni urednik:
Milan Lipovec

Naslov uredništva:
Marica Vidmar

Ul. Timignano 47, tel. 412-777 - 34128 - Trst

Celoletna naročnina 1600 lir. Za druge države 4 dolarje

Poštni tekoči račun št. 111/9236, Frančiška Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Revijo so podprli:

dr. Inž. Peter Merku, Marija Bogataj, Stanko Pertot, Ema Tomažič, Leopold Ažman, Evelina Pahor, N. N., Just Colja, Boris Cek, g. Hočevanar, J. G., Poldo Gruden, Marjan Komjanc, Z. Mozetič, R. B., Jože Kumer, dr. Vera Sardoč, Alojz Udovič, N. R., prof. Vera Vesel, Elka Suša, dr. Edmund Žetko, Uča Berce, Marica Živec

Cena posamezne številke
5 0 0 l i r

Celoletna naročnina 2000 lir. Za druge države 5 dolarjev

Tiskala Tiskarna GRAPHART Trst,
Ulica Rossetti 14 tel. 772151

UBALD VRABEC

O NAŠIH PRIIMKIH

Od časa do časa — a ne prav pogosto — se oglašajo v časopisju bralci, ki opozarjajo na poitalijančene priimke, ki jih je fašizem vsilil naši manjšini in na potrebo, da bi tem priimkom dali spet prvotno slovensko obliko. O zadevi se je govorilo tudi na občnem zboru kakega slovenskega prosvetnega društva, a kakor kaže, brez konkretnih uspehov. Ne pri posameznikih ne pri tako imenovanih narodno-obrambni organizacijah ni opaziti posebne vneme za odločnejšo akcijo. Ob postopnem upadanju narodne zavesti ni prav nič čudno, če je velik odstotek tudi narodno zavednih Slovencev kar zadovoljen s stanjem: v slovenskem ambientu uporabljajo še vedno svoj prvotni slovenski priimek, v italijanski družbi in pred oblastmi se pa poslužujejo uradnega poitalijančenega priimka. Tako ravnajo celo številni slovenski učitelji in profesorji na slovenskih osnovnih in srednjih šolah.

Bil je trenutek, ko bi se bili Slovenci na tem teritoriju veliko bolj množično potegovali za svoje originalne priimke. To je bilo takoj po končani vojski in še nekaj let pod anglo-ameriško okupacijo. A takrat je naivno in kratkovidno politično vodstvo naprednih Slovencev z besedo in tiskom dobronamerne posameznike celo odvrčalo od oseb-

ne pobude, češ: vse dekrete o poitalijančenih priimkih mora vlada razveljaviti v celoti, zato nikar ne tratite časa s privatnimi iniciativami! Vlada v Rimu pa ni, kljub zatrjevanemu antifašizmu in na odporništvu temelječi ustavi, do danes samoiniciativno razveljavila niti enega zadevnega dekreta; oblast je ugodila le posameznim prošnjam. Seveda so take prošnje danes, po več kot dvajsetih letih italijanske uprave, že zelo redke. In bodo postopoma še redkejše. Čas teče, generacije se izmenjujejo in danes je v slovenskih družinah že lepo število odraslih, ki so se že rodili s poitalijančenim priimkom. Danes mnogi zaslužni antifašistični borci slovenske ali bivše slovenske narodnosti brez pomislekov nosijo priimek, ki jim ga je vsilil fašizem. Ob napredujoči asimilaciji, vedno večjem številu mešanih zakonov lahko pričakujemo, da bo zanimanje za prvotne priimke počasi zamrlo. Tudi ta vlak smo Slovenci, v prvih letih po vojni po krivdi nerealnega vodstva, zamudili...

Prav zato, ker bodo verjetno mnogi Slovenci obdržali po fašizmu vsiljeni priimek, se nam zdi prav objaviti seznam poitalijančenih priimkov in njihovih prvotnih originalov, čeprav je ta zelo pomanjkljiv. V ta namen se poslužimo knjige, ki je izšla v Trstu leta 1929 pri knjigarni Treves-Zanichelli. Knjiga nosi naslov: »Per l'italianità dei cognomi nella provincia di Trieste«, napisal pa jo je Aldo Pizzagalli, ki je bil član posebne komisije na prefekturi tržaške province in ki se je imenovala: »Commissione consultiva per la compilazione degli elenchi dei cognomi e dei predicati nobiliari da restituire in forma italiana.« Komisijo, v kateri je bilo 12 članov, je imenoval 6. maja tržaški prefekt Fornaciari. 21. junija je isti prefekt dodal omenjeni komisiji še prof. Umberta Urbanaza.

Kratek uvod, pravzaprav pohvalo, je knjigi napisal takratni minister Augusto Turati. Približno tretjino knjige zavzema propagandni spis, s katerim Pizzagalli dokazuje potrebo poitalijančenja priimkov, poudarja asimilacijsko moč italijanske kulture, ki je skozi stoletja asimilirala razna germanska plemena, objavlja več krajevnih dekretov

o poitalijančevanju priimkov in opisuje, kako je potekala akcija, ter njene uspehe in težave. Ko razlaga kriterije, ki so komisijo vodili pri njenem delu, pravi:

»Popravek priimkov, ki so bili nedvomno italijanskega izvora, se je moglo izpeljati s preprosto spremembo grafije (Franceskin v Franceschin, Kante v Cante, Katalan v Catalan, Morelj v Morelli, Vekjet v Vecchiet) ali z odpravitvijo končnic ich, cich in vich (Benedettich v Benedetti, Valencich v Valenti, Francovich v Franchi); ali pa s prevodom skladno z zgodovinskimi dejstvi in na podlagi istočasnega obstoja v istem kraju dveh priimkov v italijanski in tuji obliki (Starz in Vecchiet, Vodopivec in Bevilacqua); ali pa na podlagi jezikoslovnih ali etimoloških elementov (Cociancich v Canciani, Claucich v Colautti, Klun v Coloni). Trde zvoke in kombinacije soglasnikov tujih italijanskemu jeziku, smo ublažili ali se jim iznajdljivo izognili z lagodnejšo razporeditvijo. Zloga Cra in Sla sta postala car in sal; in tako sta se Cral in Slavich spremenila v Carli in Salvi. Pri dvojni igri metatez se je iz nelepega priimka Terdoslavich posrečilo dobiti skoraj veličastno obliko — Tordesalvi. Korene priimkov smo v splošnem obdržali. Slovanske končnice ich, cich in vich smo pognali preko meje. Kar jih ni bilo moč spremeniti niti s končnico na ci, in da bi onemogočili vsakršen odmev, smo jih rajši nadomestili z najpogostejšimi pomanjševalnicami ini, elli, etti. Priimek Pulgher se je zdel spačenka latinske Pulcher in prepustili smo ga v tej obliki. Je bilo to dopustno? Seveda. Če čl. 1 kr. dekreta dopušča povratek v originalno obliko tudi latinskih priimkov lahko uporabimo latinsko obliko tudi v tem primeru. Tako je tudi slovanski priimek Urabitz, ki bi se le stežka prilagodil italijanski fonetiki, dobil obliko Urbis. A najbolj elegantne prilagoditve smo dosegli s prevodi. Czar je postal Cesari, Krismancich Crociati, Znidersich Sartori, Zorovich D'Alba. Slavnih priimkov smo se, po priporočilu ministrstva, po možnosti izogibali, vendar se to pri prevodih vedno ni dalo. Kakšna krivda nas more zadeti, če n.pr. slovenska beseda Iasbitz

pomeni tasso, in če je tasso, poleg imena živali tudi priimek pesnika? Tako smo podelili tudi slavna imena kakor Colombo, Berni, Micca, Monti, Rossini, Giusti, Fogazzaro, Puccini.«

Pizzagalli nekje tudi pripominja: »Kako je bil srečen tisti preprosti Slovenec, ki se je imenoval Vittorio Cral in je potem postal Re Vittorio!«

Pisec pa omenja tudi težave najrazličnejšega značaja. Ljudje so tudi protestirali in vlagali rekorze. Tako tista dva brata, ki sta dobila dva različna priimka, ker sta živela v dveh različnih provincah. Ali pa veliko sorodstvo 36 oseb, ki se niso mogle zediniti za enoten priimek. Sestavljalec navaja primer tistega Italijana iz srednje Italije s priimkom Poggi. Protestiral je, ker so isti priimek dali nekemu Slovencu s priimkom Pozhkaj. Bal se je, da bodo nekoč njegovega sina, ki se je rodil v Istri, tudi prištevali med ljudi slovanskega porekla. Prefekt pa je njegov rekurz odbil, ker je bil po prefektovem mnenju njegov strah neutemeljen in ker je, po prefektovem mnenju, bolj verjetno da bodo nekoč vse priimke Poggi prištevali med italijanske, tudi če izhajajo iz slovanskega Pozhkaj.

Med težavami navaja Pizzagalli tudi značilen pogovor med neko gospo in državnim funkcionarjem:

»Poslušajte gospa — je rekel funkcionar — vaš priimek je med tistimi, ki morajo biti oblastveno spremenjeni v prvotno obliko, ker je očitno, da je popačen. Če vi ne sprejmete oblike, ki vam jo mi svetujemo, bo vaša prošnja odbita.«

»Rajši odbita kakor spremenjena. Nikoli ne bom sprejela priimka, ki mi ni všeč.«

»Pazite gospa: priimek, ki ga vi danes odklanjate, vam bo jutri vsiljen od oblasti.«

»Naredila bom rekorz.«

»In če vam ne bodo dali prav?«

»Nosila bom vseeno stari priimek.«

»A boste morali plačati kazen.«

»Plaçala bom kazen, a ne bom popustila.« (1)

Pisec na koncu pripominja, da so se v tem tonu neredko odvijali razgovori z ženskami. Kako je režim izrabil vse možnosti, nam pisec pove z informacijo »da so spremenjene priimki, ki so jih oskrbeli prizadevni upravniki in varuhi, prinesli med sirote tržaške ubožnice pravcati sončni žarek, tako velika je bila njih radost.« (2)

Proti koncu svojega spisa Pizzagalli ugotavlja, »da je bilo do konca leta 1928 predloženih 7543 prošenj za popravilo priimka, kar je vsega upoštevanja vredna številka, če pomislimo, da je 5000 do sedaj izdanih dekretov italijaniziralo priimek 11.881 osebam. V najkrajšem času bodo izdani dekreti o oblastveni korekturi priimkov. Predvideva se, da bodo te spremembe dale italijanski priimek 50.000 tržaškim meščanom, ker se računa, da nosi isti priimek povprečno po 20 oseb.«

Pod črto pisec pripominja, da nosi priimek Bisiak samo v Trstu 380 oseb.

V originalu:

(1) Senta signora — diceva il funzionario — il suo cognome è di quelli che debbono essere ricondotti d'autorità alla forma primitiva, perchè evidentemente deformato. Quindi se ella non accetta la forma che noi le suggeriamo, la sua domanda verrà respinta.

— Meglio respinta che modificata. Io non accetterò mai un cognome che non mi garbi.

— Ma badi, signora: il cognome che oggi lei rifiuta le verrà imposto domani d'autorità.

— Ed io ricorrerò.

— E se avrò torto?

— Porterò egualmente il vecchio cognome.

— E pagherà l'ammenda.

— Pagherò l'ammenda, ma non cederò.

Su questo tono si svolgevano, non di rado, i colloqui con le signore.

(2) Nell'istituto dei poveri di Trieste i decreti che, per iniziativa degli amministratori e di solleciti tutori, modificavano il cognome di tanti orfanelli, portarono come un raggio di sole, così intensa era stata la letizia...

Takratni jugoslovanski tisk v zadevi ni ostal brezbrinjen. Z njim Pizzagalli v svoji knjigi takole polemizira:

»Jugoslovanski tisk je ostal dosleden samemu sebi. Ker ni mogel z zadovoljstvom gledati, kako se v novih provinciah z udarci sekire hitro ruši to, s čimer so slovanski duhovniki počasi in perfidno manipulirali in ker je videl, da v prvih mesecih prošnje niso bile preveč številne iz razlogov, ki smo jih že pojasnili, je začel žolčno kričati o neuspehu naše akcije. In se seveda kakor kakšna stara cme-ravka veselil nad nesrečo svoje sosede. Naš tisk je tako v svoji stvarni propagandi dobil, čeprav nezaželenega, vendar uspešnega zaveznika. To žabje kvakanje tujih pisunov je kakor po čudežu pomnožilo prošnje za popravilo priimkov, ki so takoj dosegle in presegle tisoč na mesec.« (3)

Potrebno je še ugotoviti, da Pizzagalli sicer omenja slovanske končnice *ich, cich in sich*, nikjer pa niti z besedo ne omenja diakritičnih znamenj slovenske abecede. Tudi v seznamih slovenskih priimkov ni nikjer takega znamenja. Po njegovem nikoli nikjer še ni bilo nobenega Kaučiča, Čoka, Šušteršiča ali Bitežnika, niti po prizadévanjih perfidnih manipulacij slovanskih duhovnikov (preti slavi).

Ko pričenjamo z objavo teh priimkov moramo poudariti, da seznam še zdaleč ni popoln in ga moremo označevati le kot izbor najbolj razširjenih poitalijančenih priimkov do leta 1929. Seznam smo izbrali iz knjige, ki je izšla

(3) La stampa jugoslava si mantenne coerente a se stessa. Non potendo vedere di buon occhio quanto si stava facendo nelle provincie redente per disfare rapidamente a buoni colpi d'ascia quanto lentamente e perfidamente era stato manipolato dai preti slavi, si invelenò e, vedendo nei primi mesi di applicazione del decreto che le domande di riduzione del cognome non erano troppo numerose per le ragioni da noi già illustrate, cominciò a gridare all'insuccesso dell'opera nostra, rallegrandosene come una vecchia bisbetica al guaio della vicina. La stampa di casa nostra nella serena sua propaganda ebbe così, per quanto non ambita, una efficace alleata. Quel gracidar di ranocchi nelle gazzette di fuori fece d'incanto multipli care le domande di riduzione, che subito raggiunsero e superarono il migliaio al mese.

tisto leto. Poitalijančevanje priimkov pa se je nadaljevalo še naprej. Ker je oblast spreminjala priimke vsakemu družinskemu poglavarju posebej in ker je v kasnejših letih, zaradi razširjenosti nekaterih priimkov, oblast v večini primerov samo ponavljala prejšnje odločitve, daje naš seznam dovolj nazoren pregled, iz katerih slovenskih priimkov izhajajo današnji čisto italijansko zveneči priimki. V tem izboru nismo upoštevali poitalijančenih nemških priimkov niti onih negotovega izvora, ki jih je v omenjeni knjigi tudi precej. Pač pa smo vključili one nemške ali italijanske priimke, ki so z različnimi pravopisi bili zelo razširjeni tudi med Slovenci. Tako n.pr. Frančeškin, ki izhaja iz slovenskih vasi zahodnega Krasa, Lapajne, Kukanja, ali pa nemški Schwab ali Šwab, Berger itn.

Knjiga, iz katere smo povzeli seznam, se nanaša samo na takratno tržaško provinco, ki je obsegala, kakor je v knjigi točno označeno, poleg Trsta še Bucuie (Bukovje), Cave Auremiane (Vreme), Corgnale (Lokev), Cossana (Košana), Crenovizza (Hrenovica), Divaccia (Divača) (Doberdò del Lago (Doberdob), Duino-Aurisina (Devin-Nabrežina), Duttogliano (Dutovlje), Fogliano di Monfalcone (Fojana), Grado (Gradež), Monfalcone (Tržič), Muggia (Milje), Postumia (Postojna), Ronchi dei Legionari (Ronke), Rupingrande (Repen), S. Canzian d'Isonzo (Škocjan), San Dorligo della Valle (Dolina), S. Giacomo in Colle (Štjak), San Michele di Postumia (Šmihel), San Pier d'Isonzo (Špeter, pri Gorici), San Pietro del Carso (Šempeter na Krasu, danes Pivka), Senosecchia (Senožeče), Sesana (Sežana), Sgonico (Zgonik), Staranzano (Štarancan), Tomadio (Tomaj), Turriaco (Turjak), Villa Slavina (Slavina).

Iz knjige je razvidno, da so bili slovenski priimki večinoma že pred poitalijančevanjem pravopisno popačeni, posebno v končnicah. A tudi v korenih so bile pogostoma zamenjane nekatere črke. Tako je v mnogih primerih napisan c namesto k, i namesto j, z namesto s ali c. Med že prej pravopisno popačenimi slovenskimi priimki je tudi mnogo sledov nemškega pravopisa kot n. pr. Arnšek, ki je

napisan kot Arnsek in Arnscheg. Lep primer različnih zapisov je tudi priimek Ambrožič, ki je naveden kot Ambrosich, Ambrosig, Ambrosic in Ambroshizh. Sicer pa so vsi slovenski priimki, ki se končujejo z značilnimi čič, šič, žič in vič v knjigi dosledno zabeleženi bodisi z ich, bodisi z ig, ali pa enostavno z ic, kjer je bila evidentno opuščena samo strešica. V tem tekstu in v sledečem seznamu smo slovenske priimke verno zapisali tako, kakor jih knjiga navaja. Ker je pa priimkov s takimi končnicami (ich, ig in ic) zelo veliko število in ker je tako pisanje pravzaprav pravilo, smo, tudi zato, da nekoliko prihranimo na prostoru, opustili nekatere variante. Če je bila med tremi, štirimi variantami prisotna tudi oblika ic, smo navedli samo to. Čitatelj si brez strahu, da bi kaj pogrešil, lahko za vsak tak priimek predstavlja tudi končnice ich in ig.

Izbor do leta 1929 poitalijančenih slovenskih in hrvatskih priimkov

A

Abrami	<i>Abram</i>	Amadori	<i>Levstik</i>
Adami	<i>Adam</i>	Ambrosi	<i>Ljubicich</i>
	<i>Adamich</i>		<i>Ambrosich</i>
	<i>Adamig</i>		<i>Ambrozic</i>
	<i>Adamizh</i>		<i>Ambrosic</i>
Agacci	<i>Agacich</i>		<i>Ambroshizh</i>
	<i>Akacic</i>		<i>Ambrosig</i>
Agostini	<i>Augustinovich</i>		<i>Ambros</i>
	<i>Augustincich</i>		<i>Ambrosch</i>
	<i>Gustincich</i>	Amoroso	<i>Ljubic</i>
Alberi	<i>Auber</i>		<i>Ljubicich</i>
Alberti	<i>Albrecht</i>	Andreassi	<i>Andrejasic</i>
	<i>Albert</i>	Andrei	<i>Andreicic</i>
Allegri	<i>Radislovich</i>	Andretti	<i>Andretic</i>
	<i>Leustik</i>		

Andreini	<i>Andreicich</i>	Antoni	<i>Antoncich</i>
Andreucci	<i>Anderlich</i>		<i>Antonsic</i>
Andreuzzi	<i>Andreicich</i>		<i>Anton'c</i>
Andriani	<i>Andreischiuch</i>		<i>Antunovich</i>
	<i>Andrianich</i>		<i>Antic</i>
	<i>Andriancich</i>	Antonini	<i>Antoncič</i>
Andri	<i>Andric</i>	Anzilotto	<i>Anzulovich</i>
Andrini	<i>Andlovitz</i>	Api	<i>Apih</i>
Angeli	<i>Andlovitz</i>	Arbanassi	<i>Arbanasich</i>
	<i>Andlovich</i>	Arli	<i>Arlic</i>
Angiolari	<i>Anslovar</i>	Armani	<i>Azman</i>
Ansini	<i>Ansich</i>	Arni	<i>Arnsək</i>
Antini	<i>Antich</i>		<i>Arnscheg</i>
Antoli	<i>Antolovich</i>	Augusti	<i>Augustincich</i>
Antonelli	<i>Antoncich</i>	Augustini	<i>Augustinovich</i>
	<i>Antonich</i>		<i>Augustincich</i>
Antoniani	<i>Antoncič</i>	Auremi	<i>Vremec</i>

B

Babbi	<i>Babic</i>	Barison	<i>Samez</i>
Babini	<i>Babic</i>	Bartoli	<i>Bartulich</i>
Babi	<i>Babic</i>		<i>Bratulich</i>
Babudri	<i>Babuder</i>		<i>Bartulich</i>
Baccari	<i>Bacar</i>		<i>Bartol</i>
Bacci	<i>Bacich</i>	Baselli	<i>Bamboscek</i>
Baccolini	<i>Schwab</i>	Bassevi	<i>Bassevich</i>
Bachis	<i>Bachic</i>	Bassi	<i>Bacic</i>
Bachi	<i>Bachic</i>		<i>Bassich</i>
Badali	<i>Badalich</i>		<i>Baitz</i>
Badini	<i>Badich</i>		<i>Baic</i>
Balbi	<i>Babic</i>		<i>Bajec</i>
Baldassi	<i>Baudaz</i>		<i>Bajc</i>
Balloc	<i>Balloch</i>		<i>Bazec</i>
	<i>Ballog</i>		<i>Baicich</i>
Bambi	<i>Ballogh</i>	Bastiani	<i>Bastiancič</i>
Bandelli	<i>Bambich</i>		<i>Bastianich</i>
	<i>Bandelj</i>		<i>Bestiach</i>
	<i>Bandl</i>	Bastianutti	<i>Bastianzhizh</i>
Barbi	<i>Barb'c</i>	Batti	<i>Batic</i>
Barbo	<i>Barbic</i>		<i>Batt'g</i>
Barbuti	<i>Babuder</i>		<i>Baitz</i>
Bari	<i>Baric</i>		<i>Battich</i>
Barini	<i>Brajnich</i>	Battini	

Battisti	<i>Batic</i>	Bersa	<i>Birsa</i>
	<i>Battich</i>		<i>Brce</i>
	<i>Battistig</i>	Bertacchi	<i>Bertach</i>
Baucci	<i>Bautscher</i>	Bertetti	<i>Bertetich</i>
Bazzari	<i>Bazatic</i>	Berti	<i>Bertok</i>
Bazzarini	<i>Bazarich</i>		<i>Pertot</i>
Beacco	<i>Biacovich</i>	Berto	<i>Bertoch</i>
	<i>Beacovich</i>	Bertocchi	<i>Bertok</i>
Bearsi	<i>Peharz</i>	Bertossi	<i>Bertos</i>
Beccari	<i>Bezar</i>		<i>Bertoz</i>
Belasco	<i>Blascovich</i>	Bertotti	<i>Pertot</i>
Belgrano	<i>Oblak</i>	Bessi	<i>Besich</i>
Bellaco	<i>Belak</i>	Besegna	<i>Besednjak</i>
Bellani	<i>Bellanich</i>	Besenghi	<i>Besedniag</i>
Bellanti	<i>Belantig</i>	Beucci	<i>Beuk</i>
Bellaz	<i>Belavez</i>	Beuzzar	<i>Bevcar</i>
Bellazzi	<i>Belavc</i>	Beuzzi	<i>Beuz</i>
Belletti	<i>Belletich</i>	Bevilacqua	<i>Vodopivec</i>
Belli	<i>Bevk</i>	Bezzecchi	<i>Bezek</i>
	<i>Beuk</i>		<i>Bezeg</i>
	<i>Bevcic</i>	Bezzi	<i>Becich</i>
	<i>Kraschna</i>	Biagi	<i>Blasich</i>
	<i>Krasna</i>		<i>Blasic</i>
	<i>Lipich</i>		<i>Blazek</i>
Bellusi	<i>Bellusich</i>	Biagini	<i>Blasich</i>
Bellussi	<i>Bilussich</i>		<i>Blazevich</i>
Belluzzi	<i>Bellusich</i>	Bibuli	<i>Bibulich</i>
Bembo	<i>Bembich</i>	Bisacchi	<i>Biziak</i>
Bencini	<i>Bencinich</i>	Bischia	<i>Biscak</i>
Benci	<i>Bencic</i>	Bisia	<i>Biscak</i>
Benetti	<i>Bennetich</i>		<i>Bisiach</i>
Bennari	<i>Bednarz</i>	Bisiacchi	<i>Bisciak</i>
Benoli	<i>Benul'ch</i>		<i>Bizjak</i>
Bensi	<i>Bencich</i>		<i>Bisiak</i>
Berdini	<i>Berdar</i>	Bisiani	<i>Bisiak</i>
Berghi	<i>Berghinz</i>		<i>Bisc'ak</i>
Bergna	<i>Berniaz</i>	Bisi	<i>Bisiach</i>
Bergo	<i>Bergoc</i>	Bittesini	<i>Bitesnig</i>
Berini	<i>Brinjsek</i>		<i>Bittesnich</i>
Bernardi	<i>Bednarz</i>	Blaschi	<i>Blaschich</i>
Bernelli	<i>Obersnel</i>	Blasi	<i>Blasich</i>
Berneti	<i>Bernetich</i>	Blasini	<i>Blaschich</i>
Berni	<i>Bernich</i>	Blessi	<i>Blesich</i>
	<i>Berne</i>		<i>Blecich</i>
	<i>Bernje</i>	Blocari	<i>Blokar</i>
	<i>Brne</i>	Blocchi	<i>Blokar</i>

Bobbini	<i>Bubnic</i>	Breschiarì	<i>Breskvar</i>
Boccali	<i>Bokalich</i>	Brescia	<i>Bresciak</i>
Boccini	<i>Bohinc</i>	Bresciani	<i>Bremsak</i>
Bocuzzi	<i>Bucavez</i>	Bressa	<i>Bresaz</i>
Bodoni	<i>Podobnik</i>	Bressani	<i>Brezavscek</i>
Boico	<i>Bojk</i>	Bressi	<i>Brezec</i>
Bolle	<i>Bole</i>		<i>Brezovec</i>
Bolletti	<i>Boletig</i>	Brezza	<i>Brezar</i>
Bolsi	<i>Bolcich</i>	Brezzi	<i>Bretzel</i>
Bombi	<i>Bombich</i>		<i>Brezich</i>
Bonacci	<i>Bonacich</i>	Brischi	<i>Br szich</i>
Bonatti	<i>Bonac</i>	Brischia	<i>Brascak</i>
Bonazza	<i>Bonac</i>		<i>Briscek</i>
	<i>Bonach</i>		<i>Briscik</i>
Bonci	<i>Bolcich</i>		<i>Brisciak</i>
Bonetti	<i>Bonech</i>	Brizzi	<i>Bricht</i>
	<i>Bonetig</i>		<i>Britz</i>
	<i>Dobrigna</i>	Brossi	<i>Brosich</i>
	<i>Dobrillovich</i>	Buccheri	<i>Bucar</i>
Borelli	<i>Burulich</i>		<i>Bucher</i>
Borovelli	<i>Borovatz</i>	Bucchini	<i>Buchinz</i>
Borsatti	<i>Bersatich</i>		<i>Bucchinz</i>
Borsi	<i>Bursich</i>	Bucci	<i>Bucich</i>
	<i>Bors'c</i>		<i>Butcovich</i>
Bossi	<i>Bozic</i>	Buccolini	<i>Butkovich</i>
	<i>Bosich</i>	Buconì	<i>Bukounig</i>
Bozzi	<i>Bozic</i>	Buda	<i>Budak</i>
	<i>Bosig</i>	Budigna	<i>Budihna</i>
Bracci	<i>Bracig</i>	Budinis	<i>Bud'nich</i>
Bracco	<i>Braikovic</i>	Buglia	<i>Bugliavaz</i>
Bradassi	<i>Bradac</i>	Bugliovazzi	<i>Boljavaz</i>
	<i>Bradach</i>		<i>Bugliovaz</i>
Braico	<i>Brajkovic</i>	Bui	<i>Buich</i>
Braida	<i>Bradich</i>	Bunzi	<i>Bunz</i>
Braidi	<i>Brajdih</i>	Buri	<i>Burich</i>
Braili	<i>Brailich</i>	Burlo	<i>Burlovich</i>
Braini	<i>Brainig</i>	Burri	<i>Burich</i>
	<i>Brainich</i>	Bursi	<i>Bursich</i>
Bratos	<i>Bratovz</i>	Bussi	<i>Busich</i>
Brelli	<i>Brelich</i>	Butti	<i>Butcovich</i>
Brenci	<i>Brencich</i>	Buzzi	<i>Bucik</i>
Breni	<i>Brencich</i>		<i>Buzich</i>
	<i>Brenec</i>		<i>Bucich</i>
Bresca	<i>Breskvar</i>		<i>Busich</i>

(Prihodnjič naprej)

JOSIP MERKU'

FATTI DI LUGLIO

(1868 - Okoličanski bataljon)

X.

»... očetovsko jih je vodila mestna občina.«

KANDLER

(gl. ZALIV, 34-35/1972, str. 52).

Na tu objavljeni topografski karti iz leta 1718 leži Trst obdan z zaščitnim obzidjem, ki ga je Marija Terezija z odlokom 27.XI.1749 dala porušiti.

Če primerjamo to karto z ono iz leta 1830, objavljeno v predhodnem ZALIVU, lahko ugotovimo, da je pomirje potisnilo okoličane od bivšega obzidja razmeroma daleč proti hribu. Zgodilo pa se je »po ugotovitvah dejanskega stanja« podeželske ali meščanske narave raznih predelov Trsta.

Tako določeno pomirje je predstavljalo *uradno* potrdilo, da tam zunaj živijo na domači grudi okoličani, slovenski kmetje.

Leta 1866 je poslanec deželnega zbora dr. Scrinzi bil poročevalec v posebnem odboru za *razširitev* pomirja. Na seji je prebral poročilo-predlog, ki vsebuje nekaj zgodovine o nastanku in peripetijah pomirja. (87 — str. 178).

Prav tako je na seji leta 1868 prebral podobno poročilo-predlog (88 - str. 25) dr. Ferdinando Pitteri. (Njegov sin Riccardo je bil od maja 1900 do maja 1915 predsednik »Lega Nazionale«).

Ker oba spisa vsebujeta isto snov, bom iz obeh zajel nekaj zgodovine o nastanku pomirja in njegovega raztezanja:

»Pred stoletji in do časa Karla VI. v začetku XVIII. stoletja je mestno zidovje obmejevalo Trst. Na vzhodni strani, kjer so bila vrata Donota in Riborgo (*), je zidovje teklo (od grada - J.M.) do morja; nato proti zahodu do vrat Cavana, odkoder se je vzpenjalo po griču do višine stolnice in spet do grada.

»Zunaj zidovja je stalo majhno število koč: le pred vrati Cavana se je nahajalo zaselje, v glavnem samostani kapucinov, menihov Sv. Frančiška itd.

(V bližini je bila cerkev Morske Marije »Madonna del Mare«, v kateri so imeli tudi težaki »brighenti« bratovščino, ki je obstajala še leta 1761. Kapucini so pridigali vsako nedeljo in praznik v slovenskem jeziku za kmete, ki so prihajali v to cerkev. Okrog cerkve je bilo pokopališče, namenjeno posebno predmestju. Mrliške knjige, ki obsegajo leta od 1668 do 1773, »so hranjene danes (1900) v župniji Santa Maria Maggiore«. - Mons. TOMASIN »Reminiscenze itd.«, I/82 - J.M.)

(V starem mestu samem je živelo lepo število slovenskih ljudi, če je Marija Terezija z odlokom 20.XII.1760 med drugim odredila, da se mora vsako nedeljo ob dveh popoldne učiti krščanski nauk za odrasle in otroke v cerkvi Sv. Rožnega Venca »del Santo Rosario v kranjščini.« - J.M.) (**)

»Na vzhodni strani mesta (tostran in onstran današnjega Kanala - J.M.) se je razprostirala močvirna ravnina

(*) Na loži nad vrati Riborgo se je nahajala kapelica sv. Filipa in Jakoba. Kmetje so prihajali v mesto prodajat blago, ko so bila mestna vrata še zaprta, so pristostvovali maši v tej kapelici, kamor so prišli po zunanjih stopnicah. — Mons. TOMASIN »Reminiscenze itd.«, I/370; GENERINI »Curiosità itd.«, str. 168 — J. M.

(**) Cerkev je blizu Marenzijeve palače. - J.M.

s solinami in tod se je vil velik potok ter nekatere studenčnice. (Prihodnje Terezijansko mesto - J.M.). (*)

»Ko so po proglasu prostega pristanišča prihajali iz inozemstva in drugih krajev Cesarstva novi stanovalci, ni bilo v tesnih mejah obzidja starodavnega mesta dovolj stanovanj.

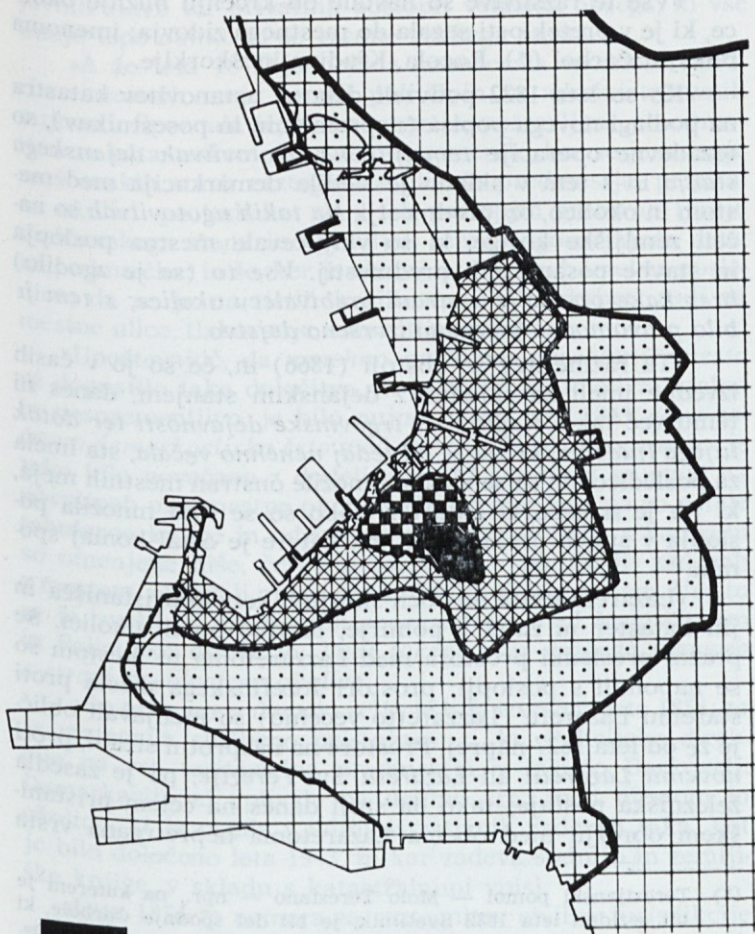
»Že Vzhodni Družbi je bilo dovoljeno zidati zunaj obzidanega prostora in opirati stavbe družbe na mestno zidovje. Po trgovinskih ugodnostih, ki jih je podelila nesmrtna Marija Terezija, je potreba po novih poslopih za prebivalce in za skladišča blaga postala čedalje nujnejša.

»Sledila je ustanovitev Terezijanskega mesta (città Teresiana) na zemljiščih starodavnih solin. Erar jih je odstopil občini v breme in jih podvrgel z vrhovnim odlokom 27.XI.1749 njeni jurisdikciji. Druga raztegnitev je bila izvršena na zahodni strani mesta, kjer je stalo starinsko zaselje Santi Martiri (Sv. Mučeniki) in je bilo tam z odlokom 16.X.1788 ustanovljeno Jožefinsko mesto (città Giuseppina).

»Znatnejše, tretje povečanje je mesto doživelo ob koncu XVIII. stoletja z odlokom Dvora 18.III.1796 in to na nekdanj obdelanih zemljiščih proti Akvedotu in je tisti del dobil ime po Vzvišenem Vladarju Francu II. (città Franceschina).

»Druga predmestja, tako imenovani »Borghi«, so nastala v krajih blizu mesta in so dobila ime po posestnikih zemljišč ter bila vpisana v javne zemljiške knjige. Teh predmestij (verjetno privatnih — Kandler) je bilo osem: Chiozza - Conti - Cassis - Maurizio - Riay - Lazzarich - Loy - Tommasini.

(*) Leta 1417 je dobil Nicolò Petaz dovoljenje sveta, da naredi nekaj solin v dolini Val di rivo (Bau de riu), kjer je tekel potok, in Cristoforo da Prosecco nekaj zemlje, da jo pripravi za njive. GENERINI »Curiosità itd.«, str. 329 - J.M.

TRIESTE ROMANA

" NEL 1300

" " 1870

" " 1790

" " 1951

»Vse te razširitve so nastale ob krčenju bližnje okolice, ki je v preteklosti segala do mestnega zidovja; imenoma bližnjih Čarbol (*), Rocola, Kjadina in Škorklje.

»Ko so leta 1822 podvzeli dela za ustanovitev katastra na podlagi novega popisa (nepremičnin in posestnikov), so tozadevne operacije temeljile na ugotovitvah dejanskega stanja in s tem v skladu je sledila demarkacija med mestom in okolico, oz. predmestji. Na takih ugotovitvah so načeli zemljiške knjige, ki so vključevale mestna poslopja in stavbe posameznih predmestij. Vse to (se je zgodilo) brez kake opozicije s strani prebivalcev okolice; s tem je bilo pravomočno priznано izvršeno dejstvo.

»Ta razmejitev še obstoji (1866) in, če so jo v časih izvedbe imeli za skladno z dejanskim stanjem, danes ni temu več tako. Nagla rast trgovinske dejavnosti ter dotok tujega ljudstva, ki sta se od tedaj nenehno večala, sta imela za posledico, da so se stavbe množile onstran mestnih meja, ki jih je nakazoval kataster; tako so se tudi množila poslopja v starih predmestjih, na katere je ostal komaj spomin.

»Lazareta ležita na obeh skrajnih koncih pristanišča in jih kataster ni zajel v pomirje, temveč pustil okolici. Še prazni presledki prostora med Lazzaretoma in mestom so se napolnili s poslopji; prostori Jožefinskega mesta proti staremu Lazaretu (Lazzaretto vecchio) so menjavali obličje že od leta 1827 naprej. Prostore na nasprotni strani, proti novemu Lazaretu ali Lazaretu Sv. Terezije, pa je zasedla železniška postaja; tako da stoji danes na celem pristaniškem obrežju med obema Lazaretoma nepretrgana vrsta

(*) Terezijanski pomol — Molo Teresiano — npr., na katerem je bil sezidan leta 1832 Svetilnik, je bil del spodnje Čarbole, ki je imela kakor druga predmestja svojega župana »suppano«. Svetilnik je začel svojo važno nalogo »na predvečer 12. februarja 1833.« Tedaj je zablislil v temo nad morjem žarek, za katerega je 42 stenjev črpalo svojo gorilno moč v olju. Leta 1842 je mestna uprava z uredbo odslovila župane in jih nadomestila s komunalnimi agenti - J. M.

javnih stavb ter privatnih poslopij velikega obsega, ki vse imajo lepo obliko in so vredne velikega mesta.

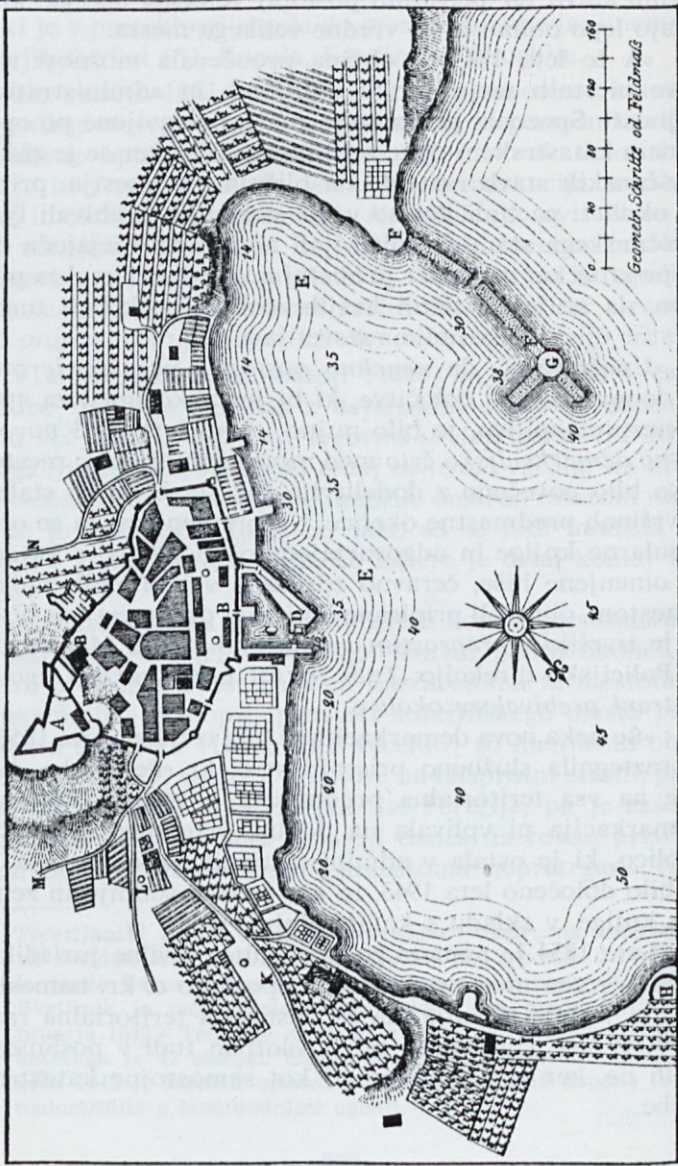
»A že leta 1843 je občina proučevala možnost razširitve mestnih meja zaradi političnih in administrativnih nujnosti. Spoznala je, da so se meje, postavljene po opravljenem katastrskem delu, zelo spremenile, ker se je zidanje meščanskih stavb razteгло na bližnja predmestja, pripisana okolici; pa tudi ker so v teh poslopijih prebivali ljudje meščanskega stanu in opravljali temu odgovarjajoča dela, ne pa kmečka; in še, ker je obstoj novih stavb imel za posledico, da se je na tistih krajih moralo poskrbeti tudi za mestne ulice, tlakovanje, razsvetljavo ipd.

»Upoštevalo, da *nenehno postopno naraščanje mesta* ni dopustilo take določitve, ki bi jo lahko imeli za stalno in nespremenljivo, je bilo nujno uvesti leta 1843 *ново* *časno demarkacijsko črto* med mestom in okolico; mesto je tako bilo povečano z dodelitvijo 352 stavb, ki so stale na površinah predmestne okolice. Nespremenjene pa so ostale tabularne knjige in odgovarjajoča oštevilčenja, s katerimi so omenjene hiše, čeravno združene v političnih zadevah z mestom, obdržali pripisane dotičnim predmestjem. Vse to se je izvršilo *s preprostim sporazumom* med Magistratom in Policijsko direkcijo. *Tudi tokrat brez vsakega ugovora s strani prebivalcev okolice.*

»Še neka nova demarkacija je bila izvršena leta 1853; ta je raztegnila službeno pristojnost c. kr. Policijske direkcije na vsa teritorialna predmestja, z izjemo Barkovelj. Demarkacija ni vplivala na delilno črto med mestom in okolico, ki je ostala v administrativnih zadevah taka, kot je bilo določeno leta 1843, in kar zadeva sodnijo in zemljiške knjige, v skladu s katastralnimi vpisi.

»Leta 1854 je namera za raztegnitev civilne jurisdikcije sodnije izven mesta naletela na opozicijo c. kr. namestništva, ki je bilo mnenja, da se obstoječa teritorialna razdelitev ne sme spremeniti ne v celoti in tudi v posameznih delih ne, ker je te dele imeti kot samostojne katastralne osebe.

PLAN DER STADT UND DES HAFENS VON TRIEST IM J. 1718.

»Ni prešlo mnogo časa in že so se pokazale posledice vključitve mestu onih krajev predmestja. V *zgornji* Čarboli je namreč ostalo mesto občinskega poverjenika (delegato comunale) prazno. Ker ga z obstoječimi predpisi za okolico — v pomanjkanju kvalificiranih oseb (*) ni bilo mogoče nadomestiti, je Magistrat predlagal in mestni svet sprejel, da se *obe predmestji spodnje in zgornje Čarbole* prepustita načelnikoma odsekov mesta (Capi sezione della città), katera ju od tedaj še danes (1866) upravljata.

»Ta zgovoren primer je dal povod mestnemu predstavništvu, da povzame študije, ki jih je že prej začel in katerih uspeh je konkreten predlog, ki tvori vsebino današnje obravnave (1868).

»Da bi pravilno opravil nalogo, ki mu je bila dodeljena, je odbor spoznal za koristno vprašati za mnenje mestnih in gradbenih organov ter si ogledati vse kraje vzdolž nameravane črte, da bi ugotovili, ali so poslopja in zemlja taki, da bi njih združitev s pomirjem bila primerna.

(*) Takih primerov je še: v celem Trstu npr. niso mogli najti primernega Tržačana za municipalnega vratarja. Službo je dobil neki Marco Drago, a ni napisano, od kod je prišel. (VERBALI DELEGAZIONE - XVII. seja) 23.IV.1862, str. 22/II).

(*) A Grad — B Stolnica — C Mandracchio (notranje пристanišče) — D Mestna baterija (20 topov) — E Zunanje pristanišče (porto delle navi) — F Stari umetni pomol z odprtino (boccola) — G Nekdanji školj Zucco — H Musiella (baterija) — I Cesta proti Furlaniji — K Cesta čez Kras v Furlanijo — L Cesta čez Staribreg (Razklani hrib) proti Ljubljani — M Cesta čez Ključ (Montebello) proti Ljubljani — N Cesta proti Istri — 12 in druge arabske številke predstavljajo globoko vodo v tedanji meri (»čevlji«). (Številka 12 pa je verjetno premajhna).

Na karti manjkata kanala »veliki«, ter »za vino« (danes ulica Canal piccolo).

V okolici so skoraj sami vinogradi. Le malo je polja. Ob mestu na levi so soline. Drugo solino vidimo na desni pred pomolom pri črki F.

»Odbor si je postavil nalogo, da bi okolici ne bil odvzet noben del ozemlja, ki ima res podeželski značaj, a da pridejo vključeni v obseg pomirja vsi deli predmestij, kjer izpričujejo poslopja in posli prebivalcev mestni značaj in katerih zemljišča so naravno pripravna ali že določena za bodoče gradnje.

»Potreba po boljši demarkacijski črti za ločitev mesta od okolice je nujna; upoštevati jo je treba tudi zaradi *prošenj kmečkih prebivalcev za nekatera olajšanja javnih bremen*, upoštevajoč, da kmečki stan daje le boren zaslužek.

»Važno je tudi doseči pravilno ločitev med stanovalci mesta in podeželja zaradi predstavnštva na občini, pravice do volitev in način opravljanja take pravice.«

Nekaj, kar nam je skoraj v celoti znano, bomo brali z besedami gospodarjev:

»Mestni prebivalci so razdeljeni v volilna telesa ali po tehtnosti davčnega zneska, ki ga kot posestniki prispevajo, ali upoštevajoč razne kategorije, katerim pripadajo. Okoličani imajo volilno pravico in volijo svoje predstavnike v mestni svet na podlagi posestev in stanovanj v okrožjih, v katerih so vpisani. Iz tega izhaja, da bi morali meščani, ki bivajo v hišah, zidanih na zemlji, spadajoči v okoličanska okrožja, voliti v teh okrožjih, namesto da bi volili po tehtnosti njih imetja ali po posebni razvrstitvi v raznih razredih (telesih - J.M.) mestnih volilcev; v nekaterih primerih bi imeli njih glasovi premoč nad glasovi okoličanov, v drugih bi prevladali zadnji. Važno pa je, da imajo volilci, tako iz mesta kot iz okolice, v občinskem svetu predstavnike ne samo za splošne koristi, ampak tudi take, ki so lastne vsaki od obeh skupin.« (Torej *dve glavni skupini*; šestih bornih kmetov v eni, v drugi pa veliko liberalcev in konservativcev skupaj; člani te skupine pa so dolgo časa predstavljali v mestnem svetu... slovenske kmete! - J.M.).

Odbor je menil, da bo izvršitev lahka, in je zato postavil deželnemu svetu v odobritev predlog za razširjenje pomirja in ga opremil s topografskim načrtom.

Po dolgi debati, ki je sledila, je cesarski komisar med drugim našel, da je predlog nejasen, in omenil da je odbor sam priznal, kako taka uredba spremeni volilno pravico in način izvajanja te pravice, kar pa ni v skladu s Statutom.

Okoličanska poslanca Primožič in Lavrenčič sta protestirala (*) proti vsaki spremembi črte pomirja »med mestom in našo okolico«; kar kaže na moralnost gospodarjev, ki so povezali prošnjo okoličanov za olajsanje javnih bremen, s pomirjem...

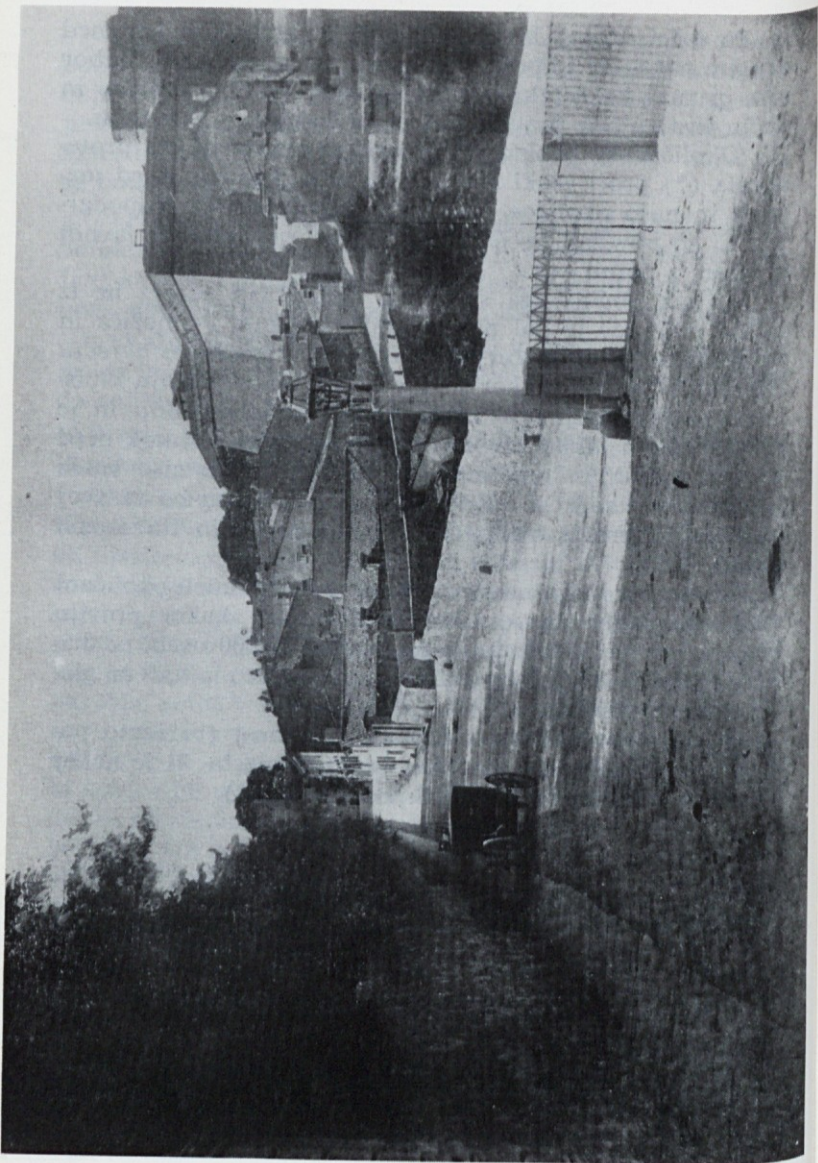
Tajnik občinskega sveta dr. Kohen (in najbrž ne iz lastne pobude) je dal na zapisnik izvajanja Primožiča in Lavrenčiča ter neko Žerjalovo opazko v tržaškem narečju (izražali so se pač, kakor so znali); kar je pri branju zapisnika »na prihodnji seji« lahko doseglo zasmehovanje in je pri Slovencih lahko utrdilo manjvrednostni občutek pred javnim moralnim tepežem. Svojega jezika pa niso smeli govoriti; in kadar so zahtevali katerokoli pravico za svoj jezik, so liberalci trdili, da Slovenci le znajo italijanski jezik!

Resnici na ljubo moram povedati, da so imeli okoličani v dvorani tudi zagovornika. Menil je — »kakor pravijo kmetje« — da bi bilo odvzetih okolici 18.000 oseb, od katerih bi številne izgubile volilno pravico. Zato je tudi on glasoval proti predlogu.

Bil je svetovalec dr. Leopoldo Cronnest (verjetno potomec že omenjenega dr. Giuseppe Cronnesta, ki je nekaj desetletij prej imel v okolici 8 posestev). (**)

(*) Drugega tudi nista mogla, ker pri glasovanju je pičlo število okoličanskih poslancev bilo nepomembno. Njih protest je prišel v zapisnik tako-le: »...samo okoličanski poslanci so pri razpravi izrazili preprosto in gol protest brez vsake navedbe razlogov ali izpodbijanja dejstev. Protest, pomanjkljiv po obliki in dokazih, je ostal brezpredmeten.« (VERBALI DIETA, 1868, str. 26/II).

(**) Prvzaprav deset. Ko je bil ZALIV št. 30-41 že tiskan, sem ugotovil da je dr. Giuseppe imel pri obeh Magdalenah po dve posestvi.

Njegova »ljubezen« do okoličanov pa se ne zdi »čista«, ko beremo njegova izvajanja na neki seji (89) in sicer, da »komunalni čuvaji v okolici s svojo plačo ne morejo resno opravljati službe in da zaradi tega dvigajo denar na občini brez vsake koristi za občino samo — to ve on prav dobro — ker vidi, da so tudi *njegova posestva prehojena, da mu kradejo les*, in da stražnikov nikoli ne vidi, ker morajo delati, da si zaslužijo kruh. Zato predlaga, da jim zvišajo plače od 100 na 150 goldinarjev. Pa tudi, ker za mestno policijo mnogo več potrošijo neko za okoliško itd.«

Deželni zbor je predlagal 1868. razširitev pomirja — z majhnimi spremembami — kakor jo je že predlagal 1866. A tudi zdaj ji je Vladar odklonil sankcijo.

Utemeljevanja predloga so zanimiva; bralec bo zvedel, kje so pravzaprav bila zdaj (1868), »bližnja predmestja«:

”Če nadalje pregledujemo *predlagani načrt*, je celoten predlog videti povsem upravičen tudi zaradi dejstva, da se v območju določene stegnitve nahajajo vse mestne ustanove in vse najpomembnejše industrijske naprave ter večji del javnih sprehajališč in sicer:

V predmestju Škorklja:

žendarmerijska vojašnica, (vhod je bil približno tam, kjer je danes vhod v zapore na ulici Coroneo).

Za gradom so bili nekdanj travniki in drevesa; med današnjimi ulicami Bramante, Bosco in nekaj nižje Pallini (proti stari mitnici) je bil »Borgo Loy«.

Fotograf, ki je leta 1902 sprožil ta posnetek, je stal na ulici San Giacomo in monte. Na desni strani svetilke je (skupno z ulico del Bosco) ulica Madonnina in ta se je tako imenovala še naprej do ulice San Giusto, ki jo je videti v ozadju.

V sredini fotografije se od ulice Madonnina (zdaj Bramante) odcepi ulica Risorta, ki se vzpenja proti gradu. Na levi, kjer je videti steber (in zid v senci dreves), je danes stopnišče za na ulico Besenghi.

Okoli polovice preteklega stoletja je del za gradom, ki je peljal na San Giacomo in monte, bil imenovan Rena nova.

javna pralnica, (bila je približno ob straneh vhoda današnje sodnijske palače na ulici Coroneo),
in nova vojaška bolnišnica. (ulica Fabio Severo, nasproti ulici Coroneo).

V predmestju Kolonja:

javni vrt. (Giardino publico med ulicama Marconi in Giulia).

V predmestju Vrdela:

sprehajališče Akvedota in Bošketa (spreh. Akvedota do ulice E. S. Piccolomini, nato ob zgornji strani gledališča Rossetti - ulica Ippolito Pindemonte).

nova Pivovarna (Dreher).

V predmestju Kjadin:

mestna Bolnišnica, (glavna Bolnišnica).
in Ubožnica. (Pia Casa dei Poveri - Ente comunale assistenza).

V predmestju Rocol:

vsa Rena nova (*) in Cerkev Sv. Jakoba

V predmestju dveh Čarbol:

občinska šola Rena nova, (na ulici Frausin).
cesta, ki pelje proti ladjedelnici Sv. Marka« (ulica Broletto).

(*) Rena nova je imenovan tisti del za gradom, ki gre proti Svetem Jakobu (San Giacomo in monte). (90)

Na predelu, kjer se ob morju začenja vicolo dell'Officina, do starega Lazareta »srečamo velikansko tehnično tvornico "Stabilimento Tecnico Triestino«, glavni del sprehajališča Sv. Andreja, veliki (Trg) Campo Marzo, pomol in Svetilnik Sv. Terezije, c. kr Artilerijski Arzenal, Lazaret Sv. Karla in končno skrajni rob obrežja Grumula z bližnjimi meščanskimi poslopji.«

Zdaj vemo, kaj so v teku časa pomenila pomirja (ali »začasne demarkacijske črte«) in kako jih je lakota po zemlji postopoma potiskala v mestno zaledje. »Politično-administrativne« nujnosti so — mimogrede — vzdignile vrednost zemljišč, ko so ta prišla v objem pomirja.

Še ena kartica nam pokaže razpredelitev raznih mej teritorialne ekspanzije, ki jih je dosegel Trst od časov rimljanske kolonizacije. Zaradi formata so današnje meje na skrajnih robovih odrezane. (91)

(dalje prihodnjič)

BIBLIOGRAFIJA (X)

- (87) **VERBALI DELLA DIETA, Sessione 1865** - (XIII. seja) 7. II. 1866, str. 179/II., drugi odstavek.
- (88) **VERBALI DELLA DIETA** - (IV. seja) 2.IX.1868, str. 26/I, prvi odstavek.
- (89) **VERBALI DEL CONSIGLIO** - (XV. seja) 25.IV.1867, 74/II.
- (90) **RAVASINI Oscarre** - Compendio di notizie sulla nomenclatura di località e strade di Trieste - str. 152. Editoriale Libr., 1929.
- (91) **RIVISTA DELLA CITTA' DI TRIESTE** (komunalna) - Numero speciale contenente il Catalogo della Mostra dello sviluppo urbano di Trieste (XVIII. congresso geografico) - str. 10 Editoriale Libr., Aprile 1961.

NB. V zadnjem ZALIVU (40-41) je na strani 29. v šesti vrsti od spodaj zgrešena letnica (1848). Točna letnica je (1840).

JAKOB RENKO

PESMI

SIZIF

I

OB VZNOŽJU

*Zaradi nesporazuma
sem iztrgal korenine svojega obstoja
iz prezele dobe.*

*Obstrmel sem pred obličjem
starih vekov brez obupa,
sreča je postala plehka:
ni bilo več sonca
ki bi blestelo za moje oči,
ni bilo življenja,
ki bi dalo plodovito seme,
ni bilo več smrti,
ki bi bila zares velika.*

*Odblestel sem prej,
odrodil prej,
prerano umrl.
Izpljuval sem beli strup,
blazno sem zakrilil z rokami
in že sem z nepopisno naglico
zdrvel v čas,
svežo dobo zdravega početja.*

Sem.

II

NA VRH

Vse te neznosno čudovite pomladi,
vonj sončno poštene barve —
in leni maček,
ki brez junaštva ohranja smisel;
zdaj trdno vem:
neizbežni preporod
na mračnem pragu moje dovršitve.

Če se opletam
ob nedovršljivost,
je to zato,
ker čas ne mara konca.
Če mi je najti
srečno pot,
pomeni,
da pomlad v biti dozoreva.

V neugnanosti
skromna mladost
že skuša zgrabiti po novem soncu.

Toda rumeno,
pride ob pravem času.

III

Z VRHA

E. ezdanja domovina senc
je v meni našla svobodo:
nič več ne jokam
nad razkritimi grobovi.

*Zdaj zrem v mlaj
svoje preteklosti,
odkrito.*

*Truden se z vrha vrača
Sizif:
zavest mu daje
tragično veselje,
ob zmagi.*

IV

ZASTOJ

*Toda kako strašen je
preporod,
na goro polno presenečenj,
ki sem jo z jezo
vzljudil,
(zakaj božanska žival
je okrutno čudovita).*

SONCE

I

*Ta paralitična svoboda,
ta voljna bit,
ta fikcija večnosti —
in jaz,
ki sem samo še prislov v nehanju;
neverjetno plava ljubezen*

v meni,
v vseh,
ki lažejo zaman modrost.
Sredi oranžnega sonca
pregnani v blaznenje,
pred nemim svetom izgubljeni,
najdeni, strti in zveličani —
zavoljo blagega miru,
nekje.

II

Pod takšnim nebom
smo. Na predpomladni dan
se srečamo v blaznenju,
še vedno skušamo izbljuvati resnico.
Potem se opajamo
v krutem soncu,
brezkončno trudni,
zabodeni po čudni sreči.

Uzrl sem obličje
svoje dobe:
brez izraza lebdijo mrtveci,
brez sovraštva se utapljajo
v obstoj.

III

Trava je mogočna. Pojdimo,
brezoblični prijatelji,
zagrabimo zelene bilke,
zatulimo v našega duha,
utrudimo ta nemi svet,
bodimo vendar velikani!

*In res. V sili
smo se spravili nad skale,
jih pometali v nič;
še le v tolikšni čistoči
bomo mogli gniti v soncu.*

OBHAJANJE

I

*Vsak dan se obhajam s smrtjo.
Slednjič sem se vdal
zmagoviti sončevi pridigi,
ki mi od časa do časa
za obstoj
poklanja odliko človeškosti.*

*— Treba je mnogo trpeti —
tako sem pač premišljeval,
sonce pa je včasih le kot opij
vrtincem moje skrivnostne predstave,
saj mi je bit
oskrunjena po nezemeljski pomladi;
pobeljen spomenik
se moram še čuditi prevarani zavesti,
požrešnosti duha.*

*— Treba je mnogo trpeti —
tako pač mislim.*

*Kljub temu smo pripravljene:
prostor in čas,
blaznost in obup
bratujejo v nas,*

*nedovršljivi uklanjamo naivnost
okovom gnile zgodovine —*

*— zato pač mislim:
treba je mnogo trpeti.*

II

*Na kraškem kamnu
darujem svojo kri:
nemi lepoti,
nemi ljubezni,
nememu svetu.*

*Kajti:
po kratkodolgem trpljenju
ne vem,
kaj je lepota;
Po izgubljeni ljubezni
ne vem,
kaj je ljubezen;
Po intenzivni razumnosti
ne vem,
kdo je svet.*

III

*Pridite, prijatelji,
da vam povem resnico:
sem.*

*Od vekov
čutim na očeh
modro nebo in rumeno sonce:
sreča je sveta.*

KAREL BAJC

MRKI NE UBOGAJO NEWTONA

Pojav se odigrava že milijarde let, a šele pred 30 leti je stopil v človekovo zavest.

Takole se je začelo. Leta 1695 je slavni astronom Halley opazil, da sončni in lunini mrki, o katerih poročajo stari Babilonci, Grki in Rimljani, pravzaprav niso nastopili natančno takrat, ko »bi bili morali«. To je bil udarec za ljudi, ki so z neizmernim zaupanjem gledali na veličastno zgradbo Newtonove mehanike! Ti ljudje, Halley sam, Euler in Lagrange, so se vrsto let mučili z rešitvijo zamotane uganke. Brez uspeha! Leta 1787 je Laplace našel krivce: planete. Ti da zavirajo gibanje Lune, ki da kroži vedno počasneje okoli Zemlje. Izračunal je tudi, za koliko Luna zaostane vsako stoletje: 10 kotnih sekund.

Dvom v to teorijo se je prelevil v njeno zmagoslavje, ki pa ni trajalo dolgo. Neizprosni kritiki so odkrili v Laplaceovih računih napako. Znanstveni svet se je znašel tam, kjer je bil sto let prej.

LUNA IN MORJE

Moralo je priti leto 1920, ko je bila oceanografija že toliko razvita, da je lahko posegla v razpravo. Oceanografija? Kakšno zvezo pa ima morje z netočnimi mrki? Skušajmo to nekoliko pojasniti!

Že Newton je odkril zakon gravitacije, po katerem vsa-

Čeprav obravnava vprašanje, ki ni tesno povezano s tematiko naše revije, z veseljem objavljamo prispevek prof. Karla Bajca, ker gre za mladega slovenskega znanstvenika iz zamejstva, ki s svojim delom potrjuje ustvarjalno sposobnost naše narodne skupnosti.

ko telo privlačuje vsako drugo telo in to tem bolj, čim večji masi imata telesi in čim manjša je njuna razdalja. Tudi Luna privlačuje Zemljo. Če ne padeta ena na drugo, je to zato, ker — gledano z Lune — Zemlja kroži okoli Lune. Centrifugalna sila, ki pri tem nastane, uniči silo privlačnosti in obe telesi ohranita medsebojno razdaljo.

Toda Zemlja ni točka: njen polmer znaja $1/60$ razdalje Zemlje do Lune. Tisti kraji Zemlje, ki se v danem trenutku nahajajo najbližje Luni, so podvrženi večji gravitaciji; najbolj oddaljeni manjši. Posledica je, da v prvih krajih prevlada gravitacija nad centrifugalno silo, v drugih centrifugalna sila nad gravitacijo.

Ko bi bila Zemlja popolnoma toga, bi se nič ne zgodilo. Ker pa je v dobri meri pokrita z ovojem oceanske vode, ki je lahko gibljiva, se ta voda premakne: v prvih krajih proti Luni, v drugih od Lune proč. Končni rezultat: nastaneta dve nabrekli. Zaradi trenja med vodo in dnem ter še iz drugih razlogov, ki jih je bolje zamolčati, saj bi nas v razlagi pripeljali predaleč, ti nabrekli ne nastaneta natančno pod Luno, temveč sta nekoliko pomaknjeni naprej. Ni da bi se spuščali v nadaljnje podrobnosti, povejmo, da je to vzrok, da Zemlja kroži okoli svoje osi počasneje kot nekoč (da je torej dan daljši, kot je bil nekoč) in da bo v bodočnosti krožila še počasneje.

Nebesna mehanika nas uči, da ima to zmanjšano kroženje vrsto posledic: nabrekli pospešita Luno, ki se zaradi tega oddalji od Zemlje; zato se njena obhodna doba (mesec) poveča. Zaradi omenjenega trenja se vsako sekundo $2,7 \times 10$ na 19 ergov energije spremeni v toploto (toliko energije bi porabil stroj, ki bi delal z močjo 2,7 milijard kilovatov).

ZNANJE IZ ZADNJE SEKUNDE

Moderna znanost razpolaga s polnimi podatki o mrkih od leta 1680 dalje. Ti podatki so pokazali, da se od tega leta dalje kroženje Lune okoli Zemlje manjša, in sicer kotna

hitrost vsako stoletje naraste za približno 22 kotnih sekund. Razdalja Zemlja - Luna se torej stalno veča: kake 3 cm na leto.

Če bi opisani pojavi potekali vedno enako, torej ne samo zadnjih 300 let, bi bilo treba iti v času nazaj za skoraj 12 milijard let, da bi se Zemlja in Luna dotikali. Toliko let pa nista stari ne ena ne druga! Vendar ti pojavi *gotovo* niso potekali vedno enako: ko sta bili Zemlja in Luna bližji, so bila plimovanja večja in vsi pojavi so se vrstili hitreje. Ena ali dve milijardi bi morali biti za tako reč dovolj.

Sicer pa, ali se zavedamo, da je milijarda let proti 300 letom kakor mesec proti sekundi?

MRK V STAREM BABILONU

Na srečo so tudi stari Babilonci in Grki opazovali in opisovali mrke. Naši podatki se torej ne nehajo popolnoma z letom 1680, temveč nas, pa čeprav le v fragmentarni obliki, popeljejo preko 1900 let starega Plutarha, 2100 let starega Hiparha, 2600 let starega Arhiloha do 3000 let starega babilonskega maga, ki ni ob mrku samo zijal, temveč ga tudi opisal.

Oddaljeni vedi, kot sta arheologija in astronomija, sta nepričakovano postali zaveznici. Tako čudovito se je zadelo to zavezništvo, da se je neki asirolog »spreobrnil« in postal astronom, nekdo drugi pa je zamenjal teleskop za tablice s klinopisi.

Kaj so nam povedali rokopisi in tablice? Da se v zadnjih 3000 letih pojav dogaja enako kot v zadnjih 300 letih. Tako »natančno« so se stvari ujemale, da je bilo mogoče z astronomijo razpršiti majhen zgodovinski dvom. Od kod je Arhiloh gledal mrk, iz Parosa ali iz Tasosa? Račun je odločil: iz Parosa!

STROJ, KI PORABI 2,7 MILIJARDE KILOVATOV

V eksaktnih znanostih ni dovolj en pojav razložiti z drugim kvalitativno, med njima mora biti popolna ali sko-

raj popolna računska bilanca. Da je plimovanje vzrok daljšanja dneva, se lahko zdi še tako »logično« in »razumljivo«, a za 2,7 milijarde kilovatov je treba le ugotoviti, kje in kako se porabijo. Če bi račun pokazal dosti manjšo vrednost, bi morali poiskati drugačen mehanizem, ki bi sam ali skupno s prejšnjim »daljšal« dan.

Na vprašanje, kje predvsem prihaja do trošenja energije bibavic, je račun, podprt z meritvami, kmalu odgovoril: v plitvih obrobni morjih.

Kaj se tam dogaja?

Plimski ali bibavični val v prvi polovici periode (ta znaša navadno nekaj nad 12 ur) vstopa iz oceana v tako obrobno morje, v drugi polovici izstopa iz njega. Val (imenujemo ga tako, čeprav je bolj malo podoben navadnemu valu, saj je zelo dolg in zelo položen) spremljajo tako imenovani bibavični tokovi, ki so enkrat usmerjeni navznoter, enkrat navzven. Med višino vala in bibavično hitrostjo je na splošno fazna razlika, kar bolj po domače pomeni, da v določeni točki najvišja plima in največja hitrost ne nastopita istočasno, temveč mine nekaj časa med eno in drugo. Račun pokaže, da je trošenje energije bibavic odvisno od najvišje plime ob ustju obrobne morja, od največje hitrosti prav tam, predvsem pa od pravkar omenjene fazne razlike. In sicer: če je fazna razlika takšna, da nastopi največja hitrost natančno takrat, ko je vodna gladina poprečna (torej ne plima ne oseka), do trošenja energije sploh ne pride. Če pa sta istočasno hitrost največja in plima najvišja, je trošenje energije največje.

Iz podatkov plime, bibavične hitrosti in fazne razlike ob ustju vseh glavnih obrobni morij so izračunali celotno energijsko izgubo. Rezultat je bil 1,7 milijarde kilovatov. Obrobna morja torej (med njimi se je najbolj izkazalo Beringovo morje) jamčijo za dve tretjini celotne izgube energije, ki je potrebna za ugotovljeno daljšanje dneva.

Ostalo tretjino bi lahko pripisali trenju na oceanskem dnu in prehajanju energije površinskih valov v tako imenovane notranje valove. Pravim *lahko*, ker so podatki o bibo-

vičnih tokovih nad oceanskim dnom (torej v poprečni globini 4000 metrov) za sedaj še zelo pičli. Prehajanje energije površinskih valov v notranje pa je eden osrednjih problemov moderne oceanografije, kar pomeni, da ni dokončno rešen.

KAKO DOLG JE BIL DAN PRED 600 MILIJONI LET?

Še marsikaj bi se dalo o stvari napisati, saj je problemu zemeljske rotacije poleg velikega števila člankov posvečena cela knjiga. Babilonski mag pred 3000 leti ni bil prva (oz. zadnja: odvisno je, kako gledamo, naprej ali nazaj v času) nezavedna priča daljšanja dneva. Tudi druga, še bolj nezavedna bitja, so prispevala svoje.

Korale, na primer. V njih fosiliziranih ostankih so odkrili nekakšne obroče, podobne drevesnim obročem. Ti obroči se dajo s pridom uporabiti pri ocenitvi dolžine dneva v daljnih geoloških dobah.

Kako dolg je bil dan pred, recimo, 600 milijoni let? Če korale ne lažejo, to se pravi, če jih mi ne razumemo napačno, 20 in pol do 21 ur.

APOKALIPSA V PRETEKLOSTI

Še bolj nazaj v čase, od katerih nas ločijo milijarde let, sega samo fantazija, ki se včasih bolj, včasih manj upravičeno imenuje znanstvena teorija.

S takim poletom fantazije nam je postregel Gerstenkorn. Če je res, kar pravi ta srednješolski profesor, ki so ga začeli jemati resno šele potem, ko mu je prisluhnil slavni Alfvén (ne vem, zakaj srednješolskih profesorjev nihče ne posluša), je morala biti naša Zemlja sredi druge milijarde pravi pekel. Samo pomislite! Luna jo je obkrožala v razdalji kakih 18.000 km, kar ne zaleže niti za tri zemeljske polmere in zaradi česar je »zgedala« 20-krat večja od današnje in je pokrivala 400-krat večji del neba kot danes. Dan je trajal borih 5 ur, mesec niti 7 ur! Orjaške bibavice

so dobesedno preplavljale kontinente po dvakrat na dan (takratni dan!).

To ni dolgo trajalo: trenje bibavic je bilo tolikšno, da so najpozneje v 250 letih vsi oceani izhlapeli, postali so atmosfera vodnih par pri temperaturi 700 stopinj Celzija. Pritisk te atmosfere je bil enak poprečnemu pritisku na današnjem oceanskem dnu, torej 400 atmosfer. Skozi takšen ovoj vodnih par ni prodrla najmanjša sončna svetloba. Življenja ni bilo.

Se je vse to res zgodilo? Ne vemo. Že to, da je možno, a ne dokončno dokazano, nas navdihuje s čustvom, ki je radovednost in ponižnost hkrati.

»Ob dejstvu... da velika večina ljudi v vsakodnevnem poklicnem delu nima časa niti moči razmišljati o nekem problemu vsestransko do konca in zaradi tega prelahko zapade vplivu kakršnekoli kolikor toliko izdelane in sistematično propagirane ideologije, nam ne kaže nič drugega, kakor da nasproti tem ideologijam postavimo logično dovolj krepko zgradbo zagovora nujnosti ohranitve in krepite slovenstva ter da to miselnost sistematično širimo.«

Lojze Ude, 1932

Slovenci in jugoslovanska skupnost

GLUHA LOZA NA KOROŠKEM

Borisu Pahorju

Kaj da je gluha loza, vprašuješ: to ti je takšna hosta, kamor se ne sliši noben zvon. To je tisti nesrečni kraj, ki ni prejel nikoli božjega blagoslova in božje milosti.

Tako nam jo riše Janez Trdina.

Hudo nesrečo si nakoplje vsakdo, ki ga je zaneslo vanjo, kajti tam se na vsakem koraku množijo strahote in prikazni, ki jih drugače ni najti ne na slovenski ne na nemški zemlji.

Na jasnem nebu visi tam k r v a v o sonce, ki te žge v glavo kakor sam peklenški ogenj. Tam zgubiš še svojo senco. Čuki in sove zijajo vate z dreves pri belem dnevu, gnusni močeradi se plazijo po razpokanih tleh. Drevesa imajo črne veje in sivo napikano perje, ki se ti med prsti zmane, kakor hitro se ga dotakneš. Po tleh ležijo vse vprek človeške roke, noge in druge kosti, raztrgane in krvave. Iz razpok v skalovju se ti režijo mrtvaške glave, s tankih vejic pa visi tu pa tam za rdečo žilico gnusno zateklo oko. V grmovju ob poti se ti pačijo grdi obrazi in ti kažejo dolge jezike.

In vražje vile so tam, obute v čeveljce, spletene iz pisanih gadov. Njihove pesmi te stisnejo pri srcu, da te obide sama žalost in obup. Da si neskončno bolan, slab in nesrečen. Pač takšen, da bi od same človeške groze najrajši umrl...

Rešiš pa se te človeške groze samo z gorečo mulitvijo.

Preteklo zimo, malo pred božičem, je v Celovcu neko noč deževalo kakor poleti. Proti jutru pa je pritisnil običajni zimski mraz in celo mesto je bilo na mah pokrito s samim ledom: zaledenela so dvorišča, zaledeneli so pločniki in ulice, hišne strehe in golo drevje, skratka kamor si se ozrl, kamor si stopil — povsod se je svetil led kakor velikansko stekleno ogrinjalo.

Ljudje, ki so morali iz stanovanj na delo, so se negotovi ozirali za kakršnimikoli oprimki in na majavih nogah drseli ped za pedjo vsak svojemu cilju naproti, podobni otrokom ali pa prebolevnikom, ki se učijo hoditi. Tu in tam je privozil po polževo kak avto, kakor da razmišlja, kaj ko bi se le obrnil in vrnil v garažo.

Tisto jutro sem moral pričakati pri jutranjem vlaku iz Doba nečakinjo Štefko (izučeno krojačico, ki se vozari vsak dan 's trebuhom za kruhom' 50 km daleč v Celovec), saj mi je prinesla še skoraj topel hleb iz domače kruhapeke.

Ko tako hitim iz temnega železniškega podhoda po stopnicah navzgor na tretji peron, zaslišim nenadoma nekje za hrbtom dva odločna moška glasova, da me kar toplo spreleti:

»Kaj pa ti rjačeš?« (1)

»Kor bo, pa bo, si tek ne morš kaj pumot...« (2)

Kaj pa je zdaj to? pomislim. V samem Celovcu, na samih uradnih tleh glavne celovške postaje ta moja draga, rahlo bahava, vendar zanesljiva in širokopotezna poljanščina?

Hkrati zaslišim tudi rezko drzanje lopate po betonu.

Nepojmljiv, osrečujoč nemir me vsega prežari, nekako tako, kakor človeka v veselem pričakovanju veselega dogodka.

(1) Kaj pa ti rečeš?

(2) Kar bo, pa bo, saj si itak ne moreš kaj pomagati.

S tem nenavadnim žarom v prsih se poženem v skoku še čez zadnjih nekaj stopnic in že sem na poledenelem peronu. A tudi ta se mi v tem hipu pretaplja v žaru mojih srečnih oči, da ni več niti hladen niti nevaren.

Sunkovito se obrnem tja, od koder sem čul blage slovenske besede, stopim dva, tri korake bliže k moškima, k mojima dragima domačinoma, in ju vprašam kar naravnost:

»Lop prosm, a je cuh s Pliberka ži prišu bol kor?« (3)
Zadrega.

Molk.

Oči se jima povesijo.

Glavi se sklonita kakor cvetice v slani.

Za železno ograjo pred telefonsko kabinico je kup peska za posipanje. Moža v modrikastih delovnih oblekah in kapah Avstrijskih državnih železnic ga bašeta na peronski električni prtljažni kotalnik.

Stopim še za korak bliže k njima in — da bi se mi mor-da le otajala za kak pogovor — rečem s hotenim rahlo robotim humorjem, pač kakor bi dejal sosed sosedu v moji vasi:

»Bu še pa kjiribodi na rit sjidu štre jutru, ku je pa som led, komr puguadaš...« (4)

Nič.

Nič.

Kakor da sem jima odrezal jezik.

Obe glavi sta še naprej sklonjeni. Ne pogledata me. Brez besede bašeta dalje tisti svoj pesek in nepremično buljita vsak v svojo lopato.

Naposled de eden od njiju:

»Is schon gnu'« (5)

(3) Lepo prosim, ali je vlak iz Pliberka že prišel ali ne

(4) Bo še pa marsikdo na rit sedel to jutro, ko je pa sam led, kamor pogledaš.

(5) Je že dosti.

Tedaj položi prvi svojo lopato na voziček peska in stopi h krmilu. Drugi se postavi na vozičku ob pesek in se nasloni na lopato.

Motorček tiho zabrni.

Odpeljeta se: togo zravnanana, kakor s kolom po hrbtu, oči srepro uprte predse po praznem ledenem peronu, trdo mimo mene, ne da bi me s pogledom ošinila.

Na kraju perona, daleč proč od mene, se ustavita in ga jameta posipati.

Zdaj stojim sam na peronu. Kamor pogledam, sam led okrog mene. Led na strehi postajnega hodnika, led na vagonih, led na tirnicah, na nakladališču, na žerjavu, led na signalnih ročicah, na ročnih kretnicah. Led v megli nad mestom.

Led v mojem hrbtu.

Led v mojih prsih.

Led v moji glavi.

Zdaj stojim tu čisto sam. Sam s svojo bolečino v grlu, z izvotljeno glavo, s kepo ledu — kakor svinec težko — na tistem kraju, kjer bi moralo biti toplo srce. Kjer je še ta hip poskočilo veselo srce...

Zdaj od same žalosti in obupa čutim, kako mi polagoma ledeni kri v žilah, kako ledenijo moje misli, pravkar še radostne, žareče.

Zdaj čutim, kako mi ledeni mučni, nebogljeni smehljaj okrog ust.

Od same žalosti in obupa čutim, kako mi ledenijo grenke sline, kako mi ledeni, trdi jezik v ustih.

Od same nedopovedljive osamelosti čutim, kako se zajeda vame mraz z ledenega perona — skozi konice otrplih prstov na rokah, na nogah.

Od same nepopisne zapuščenosti čutim, kako zdaj neustavljivo ledenim, kamenim po vsem životu — in se že v naslednjem trenutku sploh ne bom mogel več premakniti.

*Tu na celovškem peronu bom stal kakor kip osuplosti,
kakor ledeni kip groze.*

Za zmeraj.

Gluha loza na Koroškem je hujša ko Trdinova v Gorjancih.

Ker visi na koroškem nebu l e d e n o sonce.

Z ledenimi žarki, ki delajo ledene sence.

Ker slovenska beseda spotom od človeka do človeka v zraku poledeni, tako da se boleče zarije vanj, ki mu je namenjena: da ga preplaši, ga rani, osramoti, okuži, poniža, onečasti, da ga zakrkne in — poledeni.

Gluha loza na Koroškem je hujša, ker je l e d e n a.

Ledena in prekleta brez vražjih vil.

Zato je hujša ko Trdinova v Gorjancih.

In še zato, ker je nobena goreča molitev ne more otajati.

Celovec, junija 1973.

»Če pa bi v to slovensko liričnost, ki je večkrat na las podobna nemožatosti in je premnogokrat samo olepševalni izraz za hlapčevskega duha, vkovali nekaj jekla, jekla iz nas, pristnega in ne v surovi protikulturni imitaciji raznih vrst renegatov na slovenski zemlji v tej državi in zunaj nje, bi, mislim, v času, kakršen je, boljše pokazali silo svojega duha ter bi zaradi tega ne bili manj Slovenci.«

Lojze Ude, 1932

Slovenci in jugoslovanska skupnost

GERMANIZACIJA NA KOROŠKEM

I. Zasledovani zasledovalci

Avstrijo ogroža protislovenska agitacija in ne slovenizacija na Koroškem. Niso v ofenzivi koroški Slovenci, ki terjajo svoje pravice, ampak tisti Korošci in njih somišljeniki, ki so Slovencem kratili pravice in jih še nadalje nameravajo kratiti. Nobeno formalno ugotavljanje manjšine ne more dati Slovencem tistih pravic, katerih terjanje so v desetletjih zatiranja, zasledovanja in terorja skorajda pozabili. Značilno za naše pomanjkljivo pravo je vedno trajajoče zgubljanje njih pravic. Dandanes se rekonstruira tista mentaliteta 'Obrambnega boja', za katero že dvojezični napisi ogrožajo enotnost Koroške, t.j. 'nemške narodnosti', dočim so smatrali in smatrajo kot fašistično ogrožanje drugod krajevne napise, ki so izključno v jeziku večinskega naroda.

Od dvajsetih let naprej je bil navezan koroški 'Obrambni boj' na nacionalne in ljudske pravice v Nemčiji in ima mesto v nacionalsocialni ideologiji kot ljudski boj za meje (Grenzlandkampf). (Zato mlada Korošca Globočnik in Rainer nista bila le slučajno merodajna za priključitev Nemčiji leta 1938). Agresija NS-Nemčije in nje vojaščine proti Jugoslaviji je revidirala vojaški poraz v 'obrambnem boju'. Ideologija 'Obrambnega boja' se je konsekvntno izpopolnila z germanizacijsko politiko v zasedenih slovenskih pokrajinah od leta 1941 naprej. Tako je postala protislovenska politika na Koroškem le del germanizacijske politike v Sloveniji na splošno.

Karl Stuhlpfarrer, roj. 1941, Dunaj, dr. fil. Univerza Dunaj 1967, Asistent na inštitutu za sodobno zgodovino. Specialna področja: Italija, fašizem.

Pogoji za koroški 'prastrah' niso v sivi preteklosti. Prastrah projicira lastno zgodovinsko krivdo na platno nasprotnika in mu podtakne lastno agresijo.

II. Organizacija Orgesch in Heimwehr

Že leta 1920 je podpiralo bavarsko Freikops-gibanje Orgesch (Organizacija Escherich. — Escherich je bil bavarski militantni nemškonacionallec) kampanjo za ljudsko glasovanje na Koroškem z znatnimi denarnimi sredstvi. Okrepčani s porazom Poslaniške republike — Räterepublik — na Bavarskem so načrtovali ti krogi daljnosežne akcije za revizijo 'Mirovnega reda' — Friedesordnung — (razbitje Češkoslovaške, revizija poljskih meja). Med organizacijo Orgesch in koroško Heimwehr je obstajalo »pristrčno in brezrivalitetno razmerje«; koroška Heimwehr se je kot vse avstrijske Heimwehr-organizacije podala pod centralno vodstvo organizacije Orgesch v Münchnu (1). V sredi dvajsetih let, ko so na Koroškem zaradi ekonomske rekonstrukcije Nemčije domnevali, da je uresničenje priključitve le še vprašanje časa, se je širila govorica, da namerava Nemčija v takem primeru odstopiti južni del Koroške Jugoslaviji. Odrvnitvi takega odstopa je služilo potovanje tajnika društva Heimatschutzverband Fritza Barneta k bavarski 'Državni vladi' v Münchnu ter k nemškemu zunanjemu uradu, na katero se je podal po soglasju s koroškim deželnim glavarjem Vinzenzem Schumyjem. Tu in tam, v Berlinu že s podporo Münchna je poudaril, da nameravajo navezati stike z nacionalnimi društvi v Rajhu, da bi jih zainteresirali za skupno obrambno organizacijo, ki bi v nevarnosti takoj stopila v akcijo. Schumy je ta načrt poudaril še sam, ko je avgusta 1926 potoval v Berlin. (2)

(1) Ludger Rape: Die österreichische Heimwehr und ihre Beziehungen zur bayrischen Rechten zwischen 1920 und 1923. Phil. Diss. Wien 1968. 198.

(2) Vermerk (gez. Morath) v. 31.4.1926; in der Beilage Empfehlungsschreiben von Schumy v. 9.3.1926; National Archives, Wa-

Januarja 1927 je sledila intervencija nemškega glavnega akcionarja pri Bleiberger Bergwerks Union, Fritz Belke, pri zunanjem uradu. Belke je podčrtal važnost svojega obrata za 'nemško svinčeno bazo', citiral primer Mežiške doline, ki je bila odstopljena Jugoslaviji in s tem povezano zgubo ob prodaji rudnika nekemu britanskemu društvu; nakazal je načrtovane investicije v znesku več milijonov Reichsmark na Južnem Koroškem in končal s pripombo: »Prosim zunanji urad, da posveti pravočasno pozornost zaščiti rajhovske privatne lastnine na tem območju in da pri vseh morebitnih pogajanjih z Jugoslavijo o premestitvi meje, štiti nedotakljivost privatnega imetja, predvsem dragoceno lastnino — rudnik Bleiberger Bergwerke Union.« Mesec nato je povedal svoje argumente za gospodarsko enotnost Koroške v Berlinu Emil Mühlbacher, katerega je vpeljal Belke pri zunanjem uradu kot predsednika Koroškega društva industrijalcev in s tem kot eksperta. (3)

Zunanjemu uradu pa so zamolčali, da je bil Mühlbacher poslovodeči upravniški svetnik pri Belkovi Bleiberger Bergwerksunion.

Napadalna histerija in germanizacijske tendence na Koroškem so preprečile izpolnitev obljube za manjšinsko garancijo, ki so jo dobili Slovenci pred ljudskim glasovanjem 1920. Eksistirali so načrti za avtonomijo. Ti so spodbudili manjšini izredno naklonjenega strokovnjaka za mednarodno pravo Theodora Veiterja k stavku: »Ker so Slovenci odvrnili leta 1927

shington, Microcopy N. 2-120 (Acten des deutschen Auswärtigen Amtes), Roll. N. 4631, frame K281558-563. Aufzeichnung v. 3.8.1926, T-120/4631/K281150-582. (die Mikrofилme befinden sich im Institut für Zeitgeschichte, Wien).

(3) Die Fritz Belke an das Auswärtige Amt. Abt. Jugoslawien v. 10.1.1927; in der Beilage: Darstellung der geographischen Situation der Bleiberger Bergwerks Union gehörigen Werke unter besonderer Berücksichtigung der derzeitigen politischen Verhältnisse v. 4.1.1927.; In der Beilage: Bericht über die Wechselbeziehung in wirtschaftlicher Hinsicht zwischen dem Gebiete südlich der Drau in Kärnten und seinem Mutterland. v. 5.2.1927; T-120/4631/K281589-613.

stavljene predloge za avtonomijo, so se sami spravili v položaj, zaradi katerega so se pozneje pritoževali.« (4).

Zadržanje Slovencev postane razumljivejše, če poznamo intencijo teh predlogov predsednika nemškega Schutzbunda Carla von Loescha: »Oblike, ki so bile najdene, so zato tako dobre, ker zadostijo željam inozemskih Nemcev in ker ne ogrožajo ponemčevalnega postopka v obmejnih področjih.« (5)

III. Denarji iz Rajha

Ponemčevalni postopek se je vršil permanentno. Koroška »je bila svoj boj za svobodo kot boj za južno mejo nemškega Rajha na Karavankah«, je pisal Hans Steinacher, od plebiscita naprej potujoči v mejnih, glasovalnih in nemških zadevah, že junija 1925 zunanjemu uradu v Berlin, da bi ga zainteresiral za podelitev poljedelskih posojil za Južno Koroško.

V obmejnih področjih so se naselili nemški kmetje, na Štajerskem po iniciativi Nemške Bau und Bodenbank, na Koroškem pa preko Kärntner Heimatbunda. Ti priseljenci so se obrnili organizirani v Vereinigung reichsdeutscher Landwirte in Kärnten pod predsedstvom Wolfa Kühlerja v finančnih težavah za kreditno pomoč v Nemčijo. Avgusta 1933 je dovolil nemški finančni minister posojilo v znesku 100.000 šilingov iz sredstev OSSA. (7) Ossa, trgovska in posredovalna družba je bila ustanovljena 1926 od nemškega Rajhskanclerja Stresemanna in

(4) Theodor Veiter: Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich. Wien 1970. 285.

(5) Loesch na Gesandten von Zech, Auswärtiges Amt, v. 16.2.1927, T-120/3694/K007120.

(6) Steinacher an Regierungsrat Massmann, Berlin, v. 15.6.1925 in der Beilage zu Wirtschaftsberatungsstelle für die deutschen Minderheiten im Ausland (Massmann) an Legationsrat Zechlin, Auswärtiges Amt, v. 18.6.1925, T-120/4694/K007111-115.

(7) Der Reichsminister der Finanzen an Auswärtiges Amt. v. 11.8.1933, T-120/3694/K007406.

je fungirala od tega časa naprej kot centralna finančna ustanova nemške narodnostne in revizijske politike. (8)

Svoj čas je bila pod kontrolo vseh strank weimarske republike, razen KPD in NSDAP, od leta 1933 naprej pa izključno v rokah nacionalsocialistov. Temu primerno se je vključio v razdelitev posojil tudi deželno vodstvo NSDAP v Avstriji. Z njenim privoljenjem so imeli razdelitev v rokah Wolf Kühler, Albert Gayl in predsednik Kärntner Heimatbunda Maier-Kaibitsch. Ti so delili sredstva po navodilih izključno v »nacionalno-politično najbolj ogroženem področju, v tako imenovani glasovalni coni I, vključno s spodnjo Ziljsko dolino«. Že januarja 1934 je finančno ministrstvo posredovalo nadaljnjih 200.000 RM in to sedaj ne več samo nemškimi državljanom, ampak tudi avstrijskim kmetom na tem področju. (9)

IV. Kupčija z Balkanom

Priključitev Avstrije k Nemčiji ni bila pogojena le politično, ampak predvsem gospodarsko. Omogočila je nadaljevanje in okrepitev gospodarskega zavzetja JV—Evrope po nemškem kapitalu. To je veljalo predvsem za Jugoslavijo, ki je uredila kot ena izmed prvih držav trgovsko razmerje z NS-Nemčijo, in v katere eksportu in importu je bila Nemčija od 1937 naprej na prvem mestu. Vodja trgovskopolitičnega oddelka zunanjega urada je 7. januarja 1938 dejal, da gospodarska odvisnost prinese tudi politično približanje, resnica, katere ni potrebno izgovoriti.

»Spoznanje te naraščajoče gospodarske povezanosti Jugoslavije z Nemčijo je doprineslo k temu, da se je olajšala in pospešila že leta nakazujoča se politična odtujitev Jugoslavije

(8) Hans-Adolf Jacobsen: Die nationalsozialistische Außenpolitik. Frankfurt/Main 1968. 166.

(9) Ossa-Vermittlungs-und Handelsgesellschaft an Auswärtiges Amt v. 16.10.1933. T-120/3694/K007747-752. Der Reichsminister der Finanzen an Auswärtiges Amt. v. 12.1.1934, T-120/3694/K007561.

od proti Nemčiji usmerjenih političnih kombinacij v donavskem prostoru«. (10)

Po priključitvi Avstrije je ta pritisk povečala pridružitve češkoslovaškega ozemlja. Obdržanje statusa quo v JV-Evropi je za Nemčijo bila tudi po začetku vojne prednost nasproti direktni možnosti razpolaganja s pomožnimi sredstvi (Resourcen), t.j. nasproti »gospodarski zasedbi«. Dežele JV-Evrope so se lahko preskrbovale na svetovnem trgu z devizami in od tega je profitirala direktno in indirektno tudi Nemčija. »Priključitev bi torej pomenila zlom konjunktura v JV-deželah in bi zmanjšala produkcijo in s tem nemške možnosti sprejemanja.« (11)

Vstop Italije v vojno je medtem ponovno pospešil izolacijo Jugoslavije in nemški pritisk. Berlin je pisal nemškemu poslanstvu v Beograd: »Na vsak način bo dobro, tamkajšnji vladi ponovno pojasniti sedanjo popolno gospodarsko odvisnost Jugoslavije od sil osi.« (12)

Še istega meseca junija je morala jugoslovanska nacionalna Banka razglasiti, da se bo v prihodnje odvijal nemškojugoslovanski blagovni promet samo še na podlagi Reichsmarke. (13)

Prednost nemških ekonomskih interesov je zasigurala obstoj jugoslovanske države in je pomenila tudi začasno storniranje narodnostnopolitičnih interesov.

Na direkten poziv iz Berlina je bila agitacija nemških manjšin omejena, krajevne povezave, kot iz Štajerske v Slo-

(10) Aufzeichnung (Clodius) über die deutschjugoslawischen Wirtschaftsbeziehung für etwaige Besprechungen mit dem jugoslawischen Ministerpräsidenten und Außenminister Stojadinović, 7.1.1938, T-120/1280/485698.

(11) Südosteuropa. Vorschläge für eine neue deutsche Kapitalpolitik. Sondergutachten des Mitteleuropäischen Wirtschaftstages. Februar 1940. T-84 (Sammlung verschiedener deutscher Skten) /79/1367230.

(12) Auswärtiges Amt an Deutsche Gesandtschaft Belgrad v. 14.6.1940, T-120/1280/484392.

(13) Niederschrift aus Südost-Echo v. 21.6.1940, DAI 837-Jugoslawien, T-81 (Akten des Deutschen Auslandsinstituts)/521/5286148.

venijo, po možnosti prekinjene, poskrbeli so, da »nemška narodnost v Jugoslaviji ohrani absoluten mir.« (14)

Govorice iz Gradca, da je aneksija področja okrog Maribora pred vrati, so bile demantirane kot laž, spomenice okrajnih vodstev (Gauleitungen) Koroške in Štajerske o aneksiji jugoslovanskega območja so bile postavljene ad acta. (15)

Koroške zahteve po ureditvi meja so bile formulirane julija 1940 z okvirom pogodbe iz Saint-Germaina. Zahtevali so zaradi »naravne opredelitve Mežiško dolino in jesenski trikot iz vzrokov geografskoprometne lege in rudninskih zakladov. Spomenice so bile poslane zunanjemu upradu (16) Štajerske teritorialne zahteve je izrazil v neobjavljeni študiji JV-nemškega inštituta v Gradcu univerzitetni asistent Herman Ibler junija 1940 takole: »Nemški življenjski prostor je vse, kar so Nemci kultivirali, civilizirali in gospodarsko zajeli; iz tega in iz političnega razvoja Slovenije do 1940 je razvidno, da 'si nemško in vindišarsko prebivalstvo ne želi ničesar bolj, kot ponovno državno združitev z velenemškim rajhom.« (17)

Obširen katalog štajerskih zahtev je predal štajerski Gauleiter in Reichsstatthalter Uiberreither tudi Hitlerju. Dosegel je le, da so prišli listi septembra 1941 k aktom rajhovske pisarne in da so bili v večtedenskih presledkih predloženi, zadnjič 1.3.18941. (18)

Podobni načrti ob morebitnem nepričakovanem pristopu Jugoslavije k aliiranim silam se najdejo v aktih kulturnopoli-

(14) Notiz v. 13.4.1939, T-120/1325/D514909.

(15) Vermerk (Weizsäcker) v. 1.4.1939, T-120/327/242060.

(16) Denkschriften »Das Miesstal« und das »Dreieck von Assling« v. Juli 1940 in Beilage zu Auswärtiges Amt (Neuwirth) an Gauleitung Kärnten (Maier-Kaibitsch) v. 15.3.1941, T-120/1536/D653115-127.

(17) H. Ibler: Des Reiches Südgrenze in der Steiermark. Vergewaltigtes Selbstbestimmungsrecht. Graz 1940.

(18) Die Südgrenze der Steiermark, in Beilage zu Vermerk v. 11.9.1940. Bundesarchiv Koblenz, Akten der Reichkanzlei, R 43 II/1348 b.

tičnega oddelka zunanjega urada — inozemske nemške manjšine — prav tako junija 1940. (19)

Vsi ti načrti aneksije so ostali tako dolgo brez posledic, kakor dolgo je bila 'mirna' vključitev cele Jugoslavije v nemško interesno sfero v nemški 'veliki prostor' važnejša in neogrožena. Šele po padcu vlade Cvetkoviča, dva dni po pristopu Jugoslavije k trosilnemu paktu Nemčija - Italija - Japonska, so uporabili za 'zasedbo' vojaška sredstva, direktno so prevzeli kontrolo, ko je preusmeritev Jugoslavije na zahodne sile onemogočila mirno priključitev.

V. Zasedba in izseljevanje

Sedaj so služili kot uporaben instrument narodnostni argumenti, spomnili so se na prejšnje štajerske in koroške zahteve. Direktna priključitev Jugoslavije je imela meje le v interesnih nasprotjih in v interesnem izenačenju nasproti zavezniški Italiji. (20).

Še v prvih dneh balkanskega pohoda so razkosali aprila 1941 Slovenijo in ustanovili civilne upravne okraje Spodnja Štajerska, Koroška ter Kranjska. Kot šefa civilne uprave sta bila Gauleiter in Reichsstatthalter Koroške in Štajerske direktno podrejena Hitlerju, pravico ukazovanja sta imela vrhu tega le še Göring na ekonomskem področju in Himmler kot 'rajhovski komisar za utrditev nemške narodnosti'. Oba šefa civilne uprave sta dobila nalogo, naj njuni področji »ponemčita s po trebno temeljitostjo in hitrostjo.« (21)

(19) Aufzeichnungen (Lorenz) über die deutsche Volksgruppe in Jugosl. v.27.6.1940, T-120/1306/488977-982.

(20) Vorläufige Richtlinien für die Aufteilung Jugoslawiens, Oberkommando der Wehrmacht, Wehrmachtführungsstab, v. 12.4.1941, T-77 (Akten des Oberkommandos der Wehrmacht)/780/5506803.

(21) Erlass des Führers über die Vorläufige Verwaltung in den besetzten ehemals österreichischen Gebieten Kärntens und der Krain; Erlass des Führers über die vorläufige Verwaltung in der Untersteiermark; beide v. 14.4.1941, T-77/884/563339714014.

Ponemčenje ozemlja je pomenilo izseljevanje Slovencev in priseljevanje Nemcev (Volkdeutsch), kot tudi ponemčevanje Slovencev v deželi sami in v taboriščih v Nemčiji. Ponovno so razlikovali med Slovenci in Vindišarji, kar je bilo komaj enostavnejše utemeljeno v smislu ideologije prijatelj-sovražnik, kot v narodnopolitičnem poročilu glavnega oddelka I. rajhovskega komisarja za utrditev nemške narodnosti 7. aprila 1941: »Medtem ko so bili Slovenci na Koroškem in Štajerskem pripravljene sprejeti nemško kulturo, so bili Slovenci na Kranjskem napram nemštvu posebno sovražni. Na tem dejstvu sloni današnja opredelitev Slovencev v Slovence in Vindišarje v ožjem smislu.« (22)

Tej razliki je ustrezala potem delitev Slovencev v sposobne za ponemčevanje in nesposobne. To je igralo veliko vlogo v taborih v Nemčiji, v katere so prepeljali Slovence s Spodnje Štajerske po oktobru 1941 po odloku Uiberreitherja. (23)

Upor proti temu odloku so kaznovali z izgubo premoženja. Ta razlika pa je bila le delna, ker so 32.976 Slovincem (iz Štajerske, nemško zasedene Slovenije in Koroške), ki so se konec maja 1942 nahajali v taboriščih volkdeutscharskega srednjega urada, vzeli vse pravice. (24) Premoženje so zgubili tudi pri nediscipliniranem zadržanju v taborišču (25), kar je pomenilo malo, ker so tudi v ostalem računali z odplačilom 300

(22) Der Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volksturms, Hauptabteilung I, Volkpolitische Lageberichte, Zur Unterrichtung für den inneren Dienstgebrauch, Jugoslawien, Volkstumslage und allgemeine Übersicht, 7.4.1941, T-74 (Akten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums)/3/374039.

(23) Kundmachung über Staatpooizeiliche Massnahmen im Grenzgebiet v. 20.10.1941, T-81/306/2434232.

(24) Lagerstand der Volkdeutschen Mittelstelle, v. 31.5.1942. T-81/266/23855156.

(25) Richtlinien des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums zur Abwicklung des Vermögens der aus den befreiten Gebieten der Untersteiermark und Oberkrain angeriedelten Personen, in Beilage zu: RKVDV, Volksdeutsche Mittelstelle, Einsatzführung München - OBB. an die Lagerführer der Absiedlerlager v.G.10.1942, T-81/279/2400666.

RM. (26) Odvzeli so jim ves denar, prtljago, premoženjske vrednosti, tudi osebne izkaznice da bi tako otežkočili beg iz taborišč. (27) Morali so na prisilno delo. Če so se oddaljili od delovnega mesta, so bili obsojeni na pet let koncentracijskega taborišča; opozorilo v tem smislu je bilo v vseh slovenskih taboriščih nabito na vidnem mestu. (28) Če so se branili ob dodelitvi v delovni tabor pustiti staro mater v taborišču, so to 'smeli' premisliti v dveh tednih v vzgojnem taborišču za delo. (29) Delati niso smeli v industriji, kajti »ni mogoče zagovarjati, da bi bilo to izrazito kmečko in skromnih razmer navajeno prebivalstvo pokvarjeno za prvotne namene po delu v industriji in plačano v visoko razviti saški industriji.« (30) Tudi niso smeli biti izgubljeni za bodoče delo otroci Slovencev, ki se niso hoteli ponemčiti. Morali so biti na razpolago za prisilno delo. Zato jih tudi niso nadpovprečno izobrazili. Otroci teh družin pa tudi niso smeli podivjati, za šolsko izobrazbo pa je veljalo geslo: brati, računati, zobe čistiti. (31)

Tudi na Spodnjem Štajerskem ni bilo prostora za upoštevanje Slovencev, kot piše vladni prezident na Štajerskem, dr. Otto Müller - Haccius, 30. julija 1942 državnemu sekretarju

(26) Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Volksdeutsche Mitte stelle, Umsiedlung Einsatzführung Schwaben Rundschreiben Nr. 354 v. 18.9.1942, T-81/283/2045744.

(27) Ebenda, Rundschreiben Nr. 353 v. 10.9.1942, T-81/283/2405749; ebenda, Rundschreiben Nr. 339 v. 10.7.1942, T-81/283/2405772.

(28) Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums an die Kreislagerführer und Lagerführer v. 29.6.1942, T-81/279/2400686.

(29) Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Volksdeutsche Mittelstelle, Umsiedlerlager Burghausen/Obb. an den höheren SS- und Polizeiführer in den Wehrkreisen VII u. XIII v. 22.1.1943, T-74/17/389810.

(30) Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Volksdeutschen Mittelstelle, Einsatzführer Sachsen, Sonderaktion S 1 (Wiederholte Anordnungen und Rundschreiben) Okt. 1942, T-81/283/2405007.

(31) Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Volksdeutschen Mittelstelle, Umsiedlungs-Verwaltung, Dienst-anweisung v. 4.5.1942, T-81/285/2408414.

Stuckartu: »Nasprotno, gre za to, da odstranimo kolikor je mogoče sledi slovenske preteklosti in da radikalno odločamo povsod tam, kjer je še na delu zavesten slovenski odpor. (32)

Radikalne odločitve je sprejel že pet dni prej Himmler, ko je dal povelje za uničenje 'dejavnosti tolp': Akcija naj se izvede v celoti smotrno, trdo in brezobzirno.' (33)

To pa je pomenilo tudi prisiljeno sodelovanje Slovencev samih: »Če se ugotovi, da posamezniki nočejo sodelovati, ali da delujejo na obe strani, se naj ukrepa z vso trdoto. Ni pomslekov, da se jih takoj ustrelji in da se družine izselijo v sporazumu s pristojnimi zunanji uradi.« (34)

Streljanje talcev je bilo na dnevnem redu. Zadostovalo je sumničenju njihovega narodno-slovenskega prepričanja. Včasih jim »niso mogli dokazati ničesar direktnega«. Toda državna policija je dodala: »Nekateri so se bojevali 1920 v koroškem obrambnem boju na strani Slovencev«. (35)

VI. Posebno ravnanje za južno Koroško

Z zasedbo in priključitvijo jugoslovanskega ozemlja in s tamkajšnjimi ponemčevalnimi ukrepi je prišlo slovensko prebivalstvo na Koroškem še pod večji pritisk. Načrtovanje direktnih ukrepov proti njemu pa se je nakazalo že prej, namreč s preselitvijo prebivalstva Kanalske doline po nemško-italijanski pogodbi iz leta 1939. Maier-Kaibitsch, zdaj vodja koroške

(32) Der Regierungspräsident in der Steiermark, Müller-Haccius, an den Staatssekretär Stuckert, Reichsministerium des Innern, x. 30.6.1942, T-120/1306/487207-208.

(33) Der Reichsführer SS, Kommandostab RF-SS, Befehl für die Unterdrückung der Bandentätigkeit in den Gebieten Oberkrain und Untersteiermark v.25.6.1942, T-175 (Akten des Reichsführers und Chfs der deutschen Polizei)/122/247928.

(34) Der Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD in den besetzten Gebieten Kärntens und der Krain v.8.7.1942, T-175/476/2998567.

(35) Ebenda, Aussenstelle Radmannsdorf, Stützpunkt Neumaktl, Bericht des Bürgermeister von Neumaktl Ing. Hugo Kurz, T-175/476/2998591.

ga Gaugrenzlandamta je prevzel izvedbo preselitve za koroško območje. Ne preseneča, da se Maier-Kaibitsch spomni ilegalnega časa, ko je šest let prej sodeloval pri podelitvi posojil z ing. Albertom Gaylom; vpoklical je sedaj pri Graški deželni kmečki zvezi delujočega za svojega sodelavca. Kajti, tako Maier-Kaibitsch: »Sedaj imamo s to akcijo na Koroškem možnost okrepiti in zasigurati dvojezični obmejni pas s priselitvijo nemških kmetov. To je tista možnost, za katero smo se vedno borili in katero moramo sedaj z vso močjo izrabiti!« (36)

Gayl je prevzel vodstvo oddelka C III uradnega preseljevalneča urada in s tem odgovornost za načrtovanje in izvedbo priseljevanja na kmečkem področju.

Kljub temu pa preseljevalno načrtovanje za protislovensko politiko na Koroškem ni bilo neproblematično. Razlikovanje med Slovenci in Vindišarji je bilo pri ljudskem štetju 17.5.1937 prvič uradno priznano; s tem je ostalo od 44.708 Korošcev slovenskega materinega jezika, to je bilo cca. 10 odst. takratnega prebivalstva, le še 8553 pripadnikov slovenskega naroda. (37)

Sedaj pa so hoteli tudi kanalski Slovenci optirati za Nemčijo in se s tem politično priznati za Vindišarje. To je spravilo Maier-Kaibitscha v težaven položaj. Očitno v svoji zadevi z Vindišarji ni bil tako siguren, ker je zastopal mnenje, da bi njih priseljevanje na Koroško pomenilo konec koncev okrepitev nenemškega elementa ob meji, na drugi strani pa bi pomenila odklonitev njihove politične odločitve za Nemčijo tudi odklonitev razlikovanja med materinim jezikom in narodnostno pripadnostjo. Odločili so se sicer preseliti te Vindišarje, jih pa zaradi boljših ponemčevalnih možnosti naseliti kar v Nemčiji.

Modus za okrepitev protislovenskih ukrepov, kateri je služila tudi preselitev Kanalcev, je bil določen na seji dne 27.9.

(36) Maier-Kaibitsch an Landesbauernführer Sepp Hainzl, v. 22.12.1939, T-81/279/2400416.

(37) Der RFSS und Chef der deutschen Polizei, Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD, Meldung aus dem Reich v.18.12.1939, T-175/258/2750481.

1941: Kriterije za izbor je določila državna policija v sodelovanju z SD (Varnostna služba, SS). Ona je pojasnila koroškim Slovencem, da morajo zaradi svojega zadržanja opustiti obrate na Koroškem. Tisti Slovenci so se v teku enega tedna lahko odločili, ali raje prodajo imetje za ceno, ki je morala biti pod prometno vrednostjo, ali pa pustijo imetje zapleniti. Kakor so se že odločili, usodi niso ušli: »Slovence bo prepeljala državna policija v neko taborišče.« (39) Konec maja 1942 se je znašlo 1217 koroških Slovencev v taboriščih volksdeutschevskega srednjega urada v Frankovskem in Brandenburškem, (40) od teh je bilo izseljenih 947 aprila 1942. (41)

Dobromisleči, četudi naivni poizkus upravitelja Krške škofije, da bi interveniral pri Hitlerju proti izseljevanju Koroških Slovencev, je bil 30.4.1942 ironično preprečen od Himmlerja s pripombo: »Oddal sem pismo Gauleiterju in Reichsstaathalterju Rainerju s prošnjo, da bi upravitelju ustno izrekel, da je pristojen za nebeške zadeve in naj se za ta zares zemeljska vprašanja ne briga.« (42)

Precej zemeljsko je poostril Himmler v svoji odredbi 6.2.1943 protislovenske ukrepe, ko je imenoval dvojezično ozemlje na Koroškem za kolonizacijsko območje, da bi tu z izselitvijo narodnopolitično nezanesljivih in s priselitvijo 'zaslužnih nemških ljudi' ter z načrtno novo uredbo lastniškega razmerja utrdil nemško narodnost.' (43)

(39) Durchführung der beschleunigten Umsiedlung der Kanaltaler, Zusammenarbeit der an Umsiedlung beteiligtem Dienststellen, 27.9.1941, T-81/288/241421-422.

(40) Lagerstand der Volkdeutschen Mittelstelle vom 31.5.1942. T-81/266/238516.

(41) Maier-Kaibitsch an den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, v.15.7.1942, T-81/279/2400406.

(42) Der Reichsführer SS an Reichsminister Lammers v.30.4.1942, R 43 II/1348 a.

(43) Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Allgemeine Anordnung Nr. 21/43/C vom 6. 2. 1943, T-81/266/238/4256.

PS. Da si ne otežkočimo dela, opomb nismo prevajali.

Lista s 66 slovenskimi občinami, ki naj bi bile ponemčene, je ostala ohranjena. Upravičeno se Slovenci čudijo, da so takrat, ko so jih hoteli oropati in uničiti, dobro vedeli, v nasprotju z dtnes, kje so.

(Iz dunajske revije Neues Forum)

»Slovenci smo kot politiki vse preveč matematiki. Vse preveč štejemo in premalo tehtamo. Slovenci se npr. ne zavedamo velikega moralnega vtisa, če neka skupina nastopa kot narod... Če bi bili Slovenci nastopali ob prevratu kot slovenski narod, bi bil vsakdo razumel, kaj pomeni za ta narod izguba skoraj tretjine njegovega ozemlja in ljudi. Ne samo Italija in drugi narodi, tudi Trumbič in Vesnič pri rapalskih pogajanjih sta to vedela. Zraven tega bi nam, če bi bili nastopali kot slovenski narod, poostrilo čut odgovornosti za svoje zahteve in čut za kritičnost posameznih situacij v razvoju reševanja tako imenovanega jadranskega vprašanja na mirovni konferenci v Parizu. Slabše bi se prav gotovo ne bilo izšlo. In kar je najvažnejše: danes bi bili v sebi že krepkejši, kakor smo, mednarodno bi bili že dokaj znani, nekaj bi pomenili ter bi bili v prikazovanju fašističnih grozodejstev v Italiji v apelu na evropsko javnost samostojnejši, razpolagali bi z večjimi in boljšimi sredstvi za podpiranje naših rojakov in propagando«.

Lojze Ude, »Svobodna mladina«, 1928
Slovenci in jugoslovanska skupnost

IRENA ŽERJAL

PESMI

MAJNICA

*Mlini so mleli zapovrstjo
v plenirjih so se bleščale potice
zdaj oljke razpenjajo svoje pahljače
prekašajo trenutke*

*Otroci ščebetajo v soncu
tisoč vprašanj je pred mano
Odgovarjam za vse življenje
za oljke in torklje
Koromačnik, jamo z golobi
za zvezdo na beli piramidi
in za mlaj, ki se dvigne nad vas spomladi
Pohitite otroci, ko pred vami pade
ko ga snamejo, so najboljši rožiči
za pomaranče skrbijo dekliči
Gmajne in paštni
zidovi v stopničasti rapsodiji
Mlaj pluje visoko nad nami
prastar je in nov slavolok pomladi*

PREHOD

*Loparji so ožgani
lenčice prazne*

zave globoka peč
jutri jo bodo podrli
saje prepleskali
skrili tramovje
žežel vrgli v staro železo
Nova hiša bo drugačna
stara je bila temačna
plenirji bodo samo za Ozem
ko bodo vanje devali presenc in pirhe
A moja babica hiti
nese kokljo s piščeti
velika pest z malo testa
tri deteljična zrna
pet kroglic in malo testa
dve deteljičini zrni
na velik ploh
in peč zapri za zadnjo peko
in hitro, se mudi
prikaže se rumena koklja s piščeti okrog
za vsakega med nami
Mi smo tiho
 »To je vaš pirog!«

KALUŽE V DOLINI GLINŠČICE

Zašumeli so bresti in topoli
od škafov in pralnic je zažuborel dan
pljuski osvajajo petdesetere perilnike
prti se ožemajo v svitke

pepel je presejan
lužijo se rjuhe in peče
krop se dela nov
na grmih se belijo prtički

*kot božične balke se svetijo čipke
in poslednji rokavci
in poslednja koža rdeče lisice
ki je zašla v Čelo*

Z NJIVE NA POLJANI

*Nogle panogle
veliki stolpi iz njih
sirkovi listi šumijo
v najlepši akrostih
Posebej je kupček iz sirkovih bilk
s kupa drsijo elipsati storži
olupimo jih
teremo v lesene posode
za sonce, poletje
v jesen*

HOMINES EROTICI

*Profil se je obrnil
zagledal v prsi
profil se je vrnil
zaigral s prsti
Dober dan
kačja koža
umetnost je roža
classis clandestinae*

*Tišina razkošja
boga sonca
boga ljubezni*

*Hodili ste v gore
govorili o meni
gora vas je pustila živeti
Meni se tudi ne dà umreti
Tkem strastne noči
klavir igraš ti
črne tipalke v obročih sanj
drsijo
šepnejo
dehtijo v sonca*

OB OBALI

*Ulica ognja.
Ulica peščenega vala.
Biserna ulica.
Ulica rožmarina.
Ulica majnic.
Ulica dehtečih kostanjev.
Ulica prepovedane obale.
Vse drhti in kali mir duše
razrvane ruše
rdeča prst
pretkane ptice
Ladja drsi v pristanu.
Skozi nežne veje
nežnosinje nebo
Jadro sonca nas obiskuje
Sončni bog je Kosovelov znak
zdaj, v tem poletju plove na ohlah
seje pršena zrnca v drobne gubice.
Še vedno iščemo jadra sreče
njeno prgišče*

Plavo nebo nebeške Slovenije
preperere deske zgodovine
Enkratnost
Enkratnost
Enkratnost

EX TEMPORE

Zbežati moram preden se mesec obrne
ime bom menjala
preden se reka pretoči
Bežati moram
med rože in divje palme
rosnih rok bom molčala
metamorfoza je nujna
Zbežati moram
tesnobe je v izobilju
bežati skozi hodnike krutosti
v neba veselja
Okleniti se rok, ki so nevidne in dobre
Bežati moram
oljke so divje sinje
bežati, dokler dan ne premine
dokler je čas in moje delo je zmagalo
to je edino, kar ublaži prašne liste življenja
Bežati moram
nujnost osvaja palme
široko sonce me vedno dohiti in verno zajame
nujnost osvaja palme
zdaj moram bežati v hodnike vesti
labirinte misli
sadovi zla — iz ila in prsti — žgejo v zavese veselja

MOČ V BELEM

7. poglavje

Med deseto in enajsto dopoldne je bil tisti čas dneva, ko je po oddelkih delovni elan nevarno dobival na moči in se je strokovnost vzpenjala kot živo srebro v pregreti cevki navzgor. Ob tej uri je vse padalo pod neizprosno okrilje strokovnosti in gibalo znotraj okvira stroke; mislilo, hodilo, teklo, sedelo, opravljalo fiziološke dolžnosti samo v okviru strokovnosti. Tako ali drugače. S smelimi podvigi ob bolnikih, ki so tudi to uro dneva junaško prenašali; strokovnosti so bili tako popolnoma predani, da niso navadno niti jedli ali pili, niso se sprehajali; tudi umirali niso, za umiranje so si raje omislili zgodnje jutranje ure, ko jih strokovnost ni vezala v svoje uzde. Ura med deseto in enajsto je bila nasploh ura pohoda strokovnosti. Načrtovalo se je mogočne znanstvene poskuse. Preverjalo se je dobljene rezultate; ob kavi, tudi ob čaju, mogoče tudi na tešče.

Moža, ki sta tokrat na videz izstopala iz splošne delovne fronte, sta sedela v kabinetu Lojevskega. Iz njunih nagrbančenih čel, brez potnih srag napora, in iz resnih pogledov je bilo videti, da sta zapletena v zaupen razgovor.

»Mislím reči — bili ste med prvimi, ki so ovadili — hočem reči, med prvimi ste registrirali, da je stvar profesorja Jazbeca zrela,« je opomnil Lojevski sogovornika.

»Zrela,« je pritrdil profesor Butala.

»Menim tudi, da je potreben razgovor med nama, preden se Jazbečeva stvar izroči širši seji častnega razsodišča.«

»Menim isto.«

»Zdi se, da je kozlovska pravda — hočem reči spor okrog in zaradi kolega Jazbeca morda zares pred durmi razsodišča. Eventualno.«

»Pred durmi.«

»A spor, mislim na spor kot proces — v kakšni točki bi znal biti problematičen.«

»Da.«

»Problematicnost leži v nejasnosti okrog situacije, kakršna je dejansko bila.«

»Da.«

»Mislim reči — nejasnost ne leži toliko v stvari, hočem reči — na stvari sami je manj nejasnosti kot v okoliščinah.«

»Te okoliščine!« je zavzdihnil Butala.

Butala se je trudil, da bi svoji drži dal poudarka, ki pomeni uslužnost do sogovornika. Njegove oči pa so skrivoma iskale kazalca na zapestni uri. Ob enajsti je spet najavljen pri ošpicah na domu gospe Mime. Proti vsem navadam stanu pa si je dolgočasnež Lojevski dopoldne izmislil razgovor, ki bi se znal zavleči tudi tja do dvanajste. Butala je zašel v stisko. Nihal je med podrejenostjo predsedniku rozsodišča in nadrejenostjo ošpicam, med Lojevskim in gospo Mimo. Da bi skrajšal razgovor, je bil zato z odgovori lakoničen, štedljiv z besedami in tudi s kretinjami.

»Da, imate prav. Te okolnosti — saj se prav razumeva, jedro problema pojasnjujejo včasih še najbolj okolnosti, če so te jasne,« je dejal Lojevski. Motril je Butalo skoz debele naočnike. Butala je bil danes nekoliko nenavaden. Tog, neokreten. Ko prilepljen na stol.

»...« je nemo prikimal Butala. Lojevskega nadušni, dolgovezni stavki! Dolgi, pusti ko otroške gliste! Čas pa tako neusmiljeno beži. Butala si ni prav nič prikrival, da šteje Lojevskega za veliko nadlogo. A zaradi položaja v rozsodišču mora biti Butala z Lojevskim vljuden. Potrpežljiv. Nekoliko strateški.

»Okolnosti, to pomeni nekako isto kot okolje,« je Lojevski razvijal svoje nazore kar se da temeljito.

»Povsem isto,« je pritrdil Butala.

»Okolje, torej okolica. V okolici storilca — hočem reči okrog osebe, za katero v sporu gre, lahko najdemo stvari ali osebe, ki marsikaj, kar bi bilo v sporu problematičnega, ki torej problematično stran pojasnijo.«

»...« je dejal Butala. Obenem je preudarjal. Lojevskega, to kugo in šibo božjo, mora izmanevrirati in takoj potisniti iz današnjega dopoldneva. Nekaj si mora izmisliti, kar bo Lojevskega začasno ugonobilo.

»Ne vem, kako gledate na moj predlog. Mislim pa, da bi bilo dobro, če bi slišali, kaj pravi Jazbečeva tajnica. Tovarišica Vanda,« je postopoma, zlog za zlogom Lojevski gradil svoj predlog in opazoval, kaj poreče Butala.

Butala je slučajno sodil med ljudi, ki imajo mojstrski posluš za ženska bitja. In temu mojstru je Lojevski ponudil vizijo mikavnega stvora, ki služi Jazbecu za tajnico in ki mu je ime Vanda. Butala je zaživel. V vpljudnostno šobo nabrana usta so se razšla v radostni nasmešek, v katerem je kroglasti obraz pristno pordel.

»Izvrstna misel. Naravnost imenitna misel,« je postal Butala na mah stari zgovornež in bilo je na dlani, da bo pozabil na enajsto uro in na gospo Mimo.

»Problema okrog kolege Jazbeca se bo treba lotiti tu, ob njegovi tajnici,« je hitel Butala. »In da ne bom nekorišten član razsodišča, sem pripravljen osebno prevzeti to stran — to izredno delikatno stran razprave.«

Ob Butalovi eksplozivni vnemi je Lojevski utihnil. Bolj kot dotlej je poskušal pronicniti skoz okrogolino Butalovega obraza v njegove misli. Če se da. Nedvomno — pri Butalu je nastopila otipljiva vedenjska sprememba in razlog za preskok od mutca do prezgovornega krošnjarja je bilo ime. Ime Vanda... kdo bi si bil lahko kaj takega mislil! Slinasti krogloličnež! — — obraz mu sije ko polna luna, ki je padla v paradižnikovo mezgo! — — pleničar! Hinavščina mu sije iz polne lune . . .

Lojevski je bil poln izredno hudih misli o svojem sogo-
vorniku. Odkar je pri stolpnici Južnega drevoreda bil doži-
vel ne samo pomladansko prho temveč tudi zlo usodo, da
so mu neznanzi ugrabili Vando pred nosom, ga je kar pre-
pogosto preplavljala gorka vnema, da bi poiskal storilce.
In glej! glej! — — èako je pravzaprav z Butalo?

»Zelo zanimivo — hočem reči zelo ljubeznivo od vas,
kolega Butala,« je turobno zlogoval Lojevski, »da ste tako
aktivno zraven. Pri delu razsodišča.« Glas Lojevskega ni
nikoli zvenel ko veseljaška koračnica. Zdajle pa je bil mo-
noton ko star vojaški napev in Butala je uganil, da je nje-
gova ponudba, kako bo zaslišal tajnico Vando, bila preura-
njena.

»Na uslugo, samo vam na uslugo.« je hitel Butala. A
ni se mu zdelo vredno, da bi zgubljal čas s prepričevanjem.
Previdno je zato začel s poslavljanjem. Dvignil se je in z
mnogimi pokloni ritensko dosegel vrata.

»Kakor boste predlagali. Vselej na razpolago.«

Še en poklon. In je odšel.

Lojevski se je po Butalovem odhodu dvignil. Stopil je
nekaj korakov po diagonali kabineta. Kadar je bil sam
in so ga trle notranje napetosti, ga je zaneslo po sobni trans-
verzali, dokler ni z miselnimi razpleti in zapleti priro-
mal do terarija s kuščarjema — — — krasni živalci! Ena
zelenkasta. Pravzaprav ne čisto travnato zelene barve.
Rahlo rjasta. Ko puščavska zel. Druga temna kot sivkasta
noč pustinje. Obe leni. Pravzaprav ne leni, temveč poča-
sni. Ko se jima človek približuje, na tri korake na primer,
njuni nemi gibi otrpnejo. In zdajle, na en korak — zdaj sta
okameneli. Tako kot vedno. Okameneli sta v drži kuščar-
ske sfinge. Tajinstvena drža. Nerazumljiva. Pomenila bi
lahko kuščarsko pričakovanje, če zna kuščar pričakovati.
Morda pa se je v drži utelesilo občudovanje izvenkuščar-
skega sveta. Da. Kuščar občuduje tisto, kar se mu bliža.
Če ume občudovati. Če ne, potem preudarja. Če ne pre-
udarja, tedaj gotovo opazuje. Opazovati menda zna — kdo
bi vse to vedel. Navsezadnje pa je kuščarja mogoče le

strah. Da, strah. Plazilca je strah. Trebuh mu je na kratkih nožicah potisnjen čisto k tlom in nad njim se vzpenja iznena- nada visoka senca. Vzpenja se nad kuščarja razsežnost, ki se ne plazi, temveč raste iz tal navpik. Visoko navzgor, vi- soko-visoko. Višje je od kuščarjevega kamenja. Višje od prozorne stene terarija. Nad kuščarjem stoji zdaj človek — Lojevski, ki je velik. Velik in mogočen. Velik in visok. Tre- buh nosi pokonci, ne pri tleh ko kuščar. Trebuh je daleč od tal, po katerih se giblje. Giblje se po tleh, a samo z nogami. Kje je človekova glava — visoko zgoraj. Kuščarje- va glava je čisto pri tleh. Nanjo stopiš. Jo pomendraš. Zdro- biš jo s peto, kuščarjevo glavo. Človekove ne. Človeku jo je treba sneti drugače. Odsekati ali odbiti. Prestreliti. Raz- biti. Zadušiti jo z vrvjo okrog vratu. Potlej je glave konec. Konec njenih misli, konec naklepanj. Konec vsega. In glava je lahko Butalova... no, potem je konec Butale.

Nesrečni profesor Butala, s katerega glavo je tako nemi- lostno žongliral Lojevski, je medtem srečno dosegel svoje kraljestvo ošpic. Gospa Mima ga je sprejela po stari na- vadi s korcem dvakrat žgane slivovke, s pogledom upoko- jene amaconke in z besedami:

»O ti smola profesorska! Če si pustil vse ženske zme- raj čakati tako kot mene, potem jih nisi kdo ve kaj veliko nalovil.«

»Draga moja gospa Mima,« se je možato zravnal Butala, »če se ne motim, je v stolpnici pravkar bila enajsta. In svojih otrok naj nikoli več ne vidim, če nisem hitel, kar se je dalo. Zmeraj pa se najde kak nebodigatreba, ki si pred- stavlja, da je šef nad šefi, in zmeša štrene.«

»Tak kdo?«

»Ah, ni vredno. Kaj bi..«

»Profesorček, kakor misliš. Vprašam le, da ti poma- gam, če ti kdo kaj hoče. Saj poznam dohtarsko svojat.«

Profesor Butala je vzhičeno segel po njeno roko. Vmes je preudarjal: veljavnost predsednika fakultetnega razso- dišča in moč gospe Mime, na čigavo stran bi se prevesila

tehnica? V največje zadovoljstvo je v duhu takoj videl, kako se je tehtnica odločno nagnila na Mimino stran. Lojevski — ha! puhli šušmar, oborožen z medicinsko diplomom in podprt z nekaj paragrafi. Gospa Mima, prva tovarišica dežele! S svojo težo dvigne Lojevskega ne le s tečajev, temveč ga vrže ko bobek s tehtnice — — Butali je bilo takoj jasno, da bo Lojevskega brez tveganja lahko Mimi zatožil, čim bo čas za to ugoden. A zdaj je blago, skoraj nežno popeljal Mimino roko navzgor, od njegega mišičastega boka do višine, kjer so nedrja. Do kod mora roko dvigniti, mu ni bilo težko zadeti. Gospa Mima je imela prsi! Nato se je sklonil do njenih gričev in poljubil roko. Ugotovil pa je, da gospa Mima spet dehti po tobaku ko požgana trafika. Podvizal se je zato v vzravnano držo.

Tudi gospe Mimi lizanje roke ni bilo čisto pogodu.

»Nehaj ga svirati, profesor!« je dejala. »Se ti vidi — tudi ti si dohtar. Pri meni pa kaj takega ne vžge. Saj veš.«

Ko je rekla 'saj veš', je glas karajoče povzdignila in Butalo pokosila s pogledom, ki bi naj bil nekoliko kreposten.

Butala je bil živa pritiklina uglednih meščanskih hiš z otroki. Pometač. Pregarjal je otroške bolezni in nadloge. Hišo uglednega meščana je obvladal. Najprej otroško sobo. Potem dnevne prostore. Ko se je razgledal po kuhinji, je bil v hiši tako rekoč doma. Skok v spalnico je bil potlej le še vprašanje časa. Bil je namreč izvrsten tolažnik za raznovrstne damske težave — katera ženska nima težav? Posebno ženska, ki je že davno odrasla, ima kup otrok in moža, ki jo le še izjemoma pogleda. Takim damam je znal biti Butala zelo priročen. Le redko se mu je pripetilo, da se je kje prezgodaj pretegnil in se je njegovo prihajanje v hišo skrčilo predvsem na otroško sobo. Tako nekako je bilo pri gospe Mimi. Ko je že obvladal kuhinjo gospe Mimi in mu je Mima potožila, da ima neznosne bolečine v križu, medtem ko je z leseno kuhljo mešala jabolčno čežano, je gospo Mimo potipal po križu. Gospa Mima pa je bila mnenja, da jo je potipal prenizko in ga je pri priči usekala s kuhljo prek hrbta. Teden dni je nosil krvavično klobaso

pod srajco in celo življenje bo pomnil kuhalnico gospe Mimi.

Butala je torej dobro vedel, kaj je mislila gospa Mima s 'saj veš'. O, vedel.

»Dobro boš storil, če greš pogledat mularijo. Zdi se mi, da bo že brez ošpic.«

Otroci — trije razposajeni hlačniki — so sprejeli doktorja Butala z glasnim neodobravanjem. Spet se morajo sleči in biti neverjetno dolgo pri miru. Butala je natanko pregledal vsako plat kože, pritiskal za ušesi, bobnal po prsnem košku, prislanjal svoj uhelj na hrbet — na! Počel je takšne reči, ki so bile dolgočasne. Najmanj jih je vse tri navduševal Butalov uhelj. Bil je lopatast, zdela se jim je premasten in z njega je štrlelo par barus, ki so neprijetno ščegetale, kadar se je uhelj bližal koži.

Butala je deloval ročno. Njegove oči so zdaj sijale za dovoljno, potlej so vrgle proti gospe Mimi kakšno senčico zaskrbljenosti, nakar so se spet raznežile v prava žarometa dobre volje.

»Imenitno! Veleimenitno,« je hvalil. »Vidite, draga gospa, velike doze vitamina C! Z njim uženem ošpice in predvsem komplikacije. Predvsem komplikacije. Ne vem, kako sem že prišel na to idejo, ampak jaz zdravim ošpice s tem sredstvom. Ko sem bil v Ameriki —« prijazno je zdaj od strani, zato pa tem bolj pomembno pogledal Mimo — »v Ameriki mi je moj prijatelj doktor Baly čestital k ideji. Baly je bil velik zdravnik. Da, znanstvenik.«

Gospa Mima je gledala njegovo početje in poslušala besede iz kota sobe. Tam je slonela ob komodi in čakala, kdaj se bo Butala naveličal premetavati in obračati mulce

»Seveda imenitno,« je dejala. »Kako ne bi bilo imenitno. Kdo pa je že sploh na ošpicah umrl. Jaz sem jih pre-tolkla stoji in brez vitamina C — — no da. Saj razumem. Kadar pride profesor k ošpicam, se pač obnaša profesorsko.«

»Ljuba moja gospa,« je protestiral Butala in postal v obraz zaripel, »drugače stoji stvari. Pediatrija — to je veda

o otroških boleznih — se je zadnje desetletje mogočno razvila. Včeraj je bila pediatrija le še večšina, danes je iz nje zrasla znanost. Specialna znanost. Obvlada jo specialist, samo specialist.«

»Saj te razujem, profesor,« je dejala gospa Mima in se odpravila k vratom. »Ko zbole otroci, je treba klicati pediatra. Mi kličemo naravnost profesorja. Tebi to menda kar ustreza.«

Prijateljsko ga je dregnila med rebra.

»Strela vedi, kdo bi bil profesor za otroške bolezni, če ne bi naša načelniška rodbina imela otrok,« se je režala na vsa usta. »In mulci so skoz kaj bolehnii; zmeraj te potrebujejo, pediatra.«

Odpravila sta se iz otroške sobe. Butala ko poparjen polž, gospa Mima razborita ko milijonar, ki je pri konjskih dirkah stavil na pravega konja.

Butala je prišel spet k sebi, ko si je umil roke in sedel h gospe Mimi na kanapé v dnevni sobi. Na mizi je že čakala vroča kranjska klobasa in polič vina iz domače zidanice.

»Ošpice so mimo, draga gospa,« je začel govoriti, medtem ko je začel jesti drugo polovico klobase. »Vidim, vidim — — morda se vam zdi odveč pediatrova natančnost... no, ljuba moja gospa, to niso nobeni očitki. Ne. Nikakor. Po svoje imate tudi prav. Nekoč — — ko sva bila še midva mlada — — kje so tisti zlati časi! — — takrat so ošpice bile izključno v oskrbi starih mamic. Brez zdravnika. Češminov čaj in šipkove jagode — ah, zlata babica! A danes, draga gospa, so pravila medicine drugačna. Po današnjih pravilih sodi k ošpicam pediater. Namesto babice.«

Strokovnjaško je s koščkom kruha pobrisal klobasin sok s praznega krožnika.

Gospa Mima je mirno opazovala izvrsten tek Butala. Sama si je na kruhke mazala surovo maslo. Med njima je zavladala harmonija mirne sobe, zofe in žvečenja tečnega prigrizka. Žvečenje v bratskem kolu ju je zblíževalo bolj ko otroške ošpice. Kadar zblížuje ljudi polna skleda, v kateri ima vsaka žlica svoje mesto, in ko opazujejo drug na

drugem dobro voljo sitega želodca, ki ga tudi sami polnovredno čutijo, takrat postanejo pristno drug z drugim ljubeznivi. Zaupljivi. Sposobni so najbolj človeških manir in čustev.

»Ti, profesor,« je dejala gospa Mima in nalivala kozarca. Besedo profesor je tokrat rekla brez posebnega poudarka. Namesto priimka Butala. Vedela je, da je profesorski gost občutljiv na izgovarjavo svojega imena, zato se je priimka izogibala. Profesor! Najkrajše. Najenostavneje. Naj izgovori profesorja kakor koli, vselej bo beseda na pravem mestu.

»Ti, profesor, kaj pa se plete okrog Jazbeca?«

Butala ni znal skriti presenečenja.

»Draga moja,« je dejal, »od kod pa vam ta skrivnost? Saj še ničesar ni.«

»Je. Na deželni upravi se že nekaj govori.«

»Se?« se je začudil Butala. »Kaj pa?«

Butala je napeto pričakoval, kaj bo rekla gospa Mima.

»Pravzaprav nič stvarnega. Samo to, da nekaj je,« je rekla Mima. A Butala bi bil stavil, da se Mima spreneveda. Ona že nekaj ve, lisica pretkana! Noče pa z barvo na dan

»To ni mnogo,« je rekel.

»Seveda ni mnogo. Kaj pa naj tudi bo? Na deželni upravi? Vprašanje je, kaj nameravate z Jazbecem vi dohtarji?«

Profesor doktor Butala se ni štulil med velikane, ki jim je usojena nesmrtnost. Štel se je za navadno smrtno bitje, ki rado mimogrede pogleda bližnjemu v lonec; ki rado pokuka pri sosedih pod odejo, če je zanj tam še kaj prostora; ki opravlja stroko, zato da živi in ne zato, da bi ustvarjal. A kljub temu Butala ni bil navaden smrtnik. Navaden smrtnik se tolče skoz življenje ko misijonar skoz džunglo: z rokami, z nogami, s srcem in z glavo. Butala so nenavadni talenti dvigali iznad življenjske džungle v višine posebne osebne varnosti. Nadpovprečni talenti. V najbolj vsakdanjem, običajnem ozračju je znal zavohati skrito, prihaja-

jočo nevarnost, ki se ji je treba umakniti. In doslej mu ni bilo potrebno delati si očitkov. Vselej je pravočasno mrknil s prostora, kamor je potlej treščilo. Izjemna nadarjenost, ki ga je krepila, je bil njegov muzikaličen posluš za besede drugih ljudi. Takoj je znal na primer ugotoviti, kaj govore nepomembna usta in kdaj zvenijo ugledne čeljusti. Iz besedi, ki so jih izgovarjala ugledna usta, je znal izluščiti, kdaj pojo budnico, kdaj uspavanko in kdaj žalostinko nad sosedom, ki bo v kratkem v družbi umrl. Zato je znal včasih biti naenkrat buden in zagnan za kakšno stvar, ki je za druge ljudi bila ništrc. Ali pa je sredi največje razgibanosti drugih on postal jogistično miren, ledeno hladen. Da, bil je — če bi ga spremljali na njegovi življenjski poti skozi spolzke vzpone — bil je artist v krmarjenju brez izgube ravnotežja tudi takrat, ko je druge metala po tleh vrtoglavica najhujše morske bolezni.

Po klobasi, ki mu je v družbi gospe Mime izvrstno teknila, je čutil, da utegne zaiti v škripce. Tovarišija z deželne uprave — je razglabljal — bo gotovo iz nedosegljivega ozadja mešala godljo. Iz godlje zna nastati pravcato govno. Koga bo tovarišija z glavo not, v govno, koga ven? Tako kot se obnaša Mima, se jasno vidi, da so tovariši z uprave že na preži, medtem ko so se sami že za nekaj odločili. Za koga? Za Jazbeca? Proti njemu? Ko bi Mima, dušica zlata, vsaj malce nakazala. Pomežiknila. Mrdnila s kolenom. Trznila z ramenom, ali z licem, z gubo lica. Potresla dojko... z očesom za Jazbeca, s kolenom proti Lojevskemu. Ali obratno.

»Sporov ne gre reševati na mah in v galop. Osebna čast in družbeni spor so elementi, ki terjajo čas,« je dejal Butala. Zdelo se mu je, da je izrekel nenadkriljivo neodrejeno misel. Tako smiselno prazno, da si z njo Mima in deželna uprava ne bodo mogli naprtiti na dušo nobenega Butalovega naglavnega greha.

»Čvekač!« je dejala Mima. Gledala pa ga je s tisto ljubkostjo, ki izziva spokorneža k novemu, še večjemu grehu.

»Draga moja gospa, sonce je v zenitu in me opozarja, da je šele pol dne za nami. Popoldne imam še mnogo dela. Saj me razumete — kličejo me ubogi otročički na kliniki. Da ni tako, bi se kajpada srčno rad prepustil vam in razgovoru z vami. Potrebovala bi pa mnogo časa. Mnogo. Debelo uro. Z Lojevskim sva Jazbečevo zadevo komaj načela, niti je nisva pošteno nagrizla, pa je ura minila ko bi pisnil in sem z zamudo...«

»Lojevski?« ga je prekinila gospa Mima. »Tista professorska kumara iz sodnijske mrtvašnice?«

»Tisti, tisti,« je z vnemo pritrdil Butala. Ni pa pozabil pogledati gospej Mimi v gube lica in čela, v njene očesne koticke in na tenke ustnice krog široke ustne reže. Kaj pomeni primerjava Lojevskega s kumaro? Kmetavzarska, a velikodušna prispodoba? Ali prvi namig, kam bo mahnila tovariška pravičnost deželne uprave?

»Čuden tič, se ti ne zdi?« je vprašala Mima. Zraven je z ustnoma posvaljka prek zob, ker se ji je hotelo za zehati.

Butala pa je kljub Miminemu zehanju postal pozoren.

»Nerad vnašam svojo osebno noto v razgovore o kolegih. Ne smem. Iz kolegialnosti, kolegialnost je zame nadosebni pojem. Kolegialnost me veže. Zavezuje me ne glede na to, za koga gre.«

Besede o kolegialnosti je verižil, tako da bi izpadle čim bolj votle. Nepristransko nenapadalne. Mimico bodo morda uspavale, speljale jo bodo v kotič miselnega brezvetrja. Tam se bo dalo z njo lažje pogovarjati in zvedeti kaj zelo tehtnega.

»Praviš, da si kolega,« je rekla gospa Mima in tokrat res zazehala. »Kako pa se je juriš na Jazbeca sploh začel?« je vprašala prav tako medlo kot je znala zehati. Butala pa je vprašanje zbodlo. Zbodlo ga je v vest. Vest, ki se pri Butalu imenuje previdnost. Butala je bil namreč eden tistih, ki je dan po Jazbečevem epskem nastopu že zalučal prvi kamen. Na vrat-na nos je telefoniral Lojevskemu. Tako kot ga je nagovoril kolega Pilko.

Butali ni kazalo, da bi pred gospo Mimo obudil kesanje za svojo naglico. Morda Mina sploh ne ve, da je Butala bil zraven, ko so ustvarjali Jazbečevo afero. Ali mogoče vendarle ve? Ne. Zdi se, da ne ve. Potem bi ga bila drugače pogledala. Njene besede bi zvenele drugače. Izzivalno in pokroviteljsko. A zdaj bo treba izplavati iz območja njene-ga vprašanja. Treba se bo učinkovito in hitro nekaj zlagati.

»O, vem, kako se je začelo,« je smelo dejal.

»Kako?«

Butala je na Mimino novo vprašanje navezal najprej kratek premor. Retorično pavzo. V Mimi, ki včasih nemarno zazeha, bi naj odmor ustvaril nekaj tiste napetosti, ki stopnjuje dovzetnost za potegavščino.

Gospa Mima ni bila kdove kaj poslušna za profesorjeve psihološke manevre. Spet je diskretno zazehala. Opazovala je neprizadeto, kako se na Butalovem čelu nabirajo potne srake. Rekla ni nobene.

»Začetek je Jazbec,« je potipal Butala. Gospa Mima pa je molčala, zato je Butala nadaljeval:

»Jazbec proglasi javno kolege za svoje paciente. Po domače, svetu predstavi profesorski zbor kot zbor morčev.«

»Kaj res?«

»Res, res. Očividci vsaj pripovedujejo, da je bilo tako.«

»Pa prav tako in nič drugače?«

»Tako nekako — — morda tudi za kakšno vejico drugače...«

»Torej morda le kako drugače?«

»Morda — mogoče v kakšnem odtenu drugače. A smiselno, kar se bistva izjave tiče, pa bo najbrž že držalo, kar sem rekel.«

»Misliš, da bo najbrž držalo? Čisto zagotovo pa pravzaprav le ni?«

»Ljuba moja gospa Mima, rekel sem »najbrž« bolj slučajno. Najbrž-morda-mogoče ... so izrazi, ki jih človek meče tjavdan...«

Butala je postal nekoliko nervozen. Mimino dlakocepstvo ga je počasi, a zanesljivo posajalo na trnje.

»Razumem,« je dejala gospa Mima, »profesorski jezik je nekoliko ovinkarski.«

»Dejal bi, da poskuša profesorski jezik biti v vseh smereh strpen. To je.«

Profesor Butala je na tihem ugotovil, da s smerjo, po kateri je krenil, lahko zaide. Mima ga spravlja v precepe, ki so prav toliko nesmiselni kolikor so bedasti — — Mima zna biti odurna! Kot coprnica. Nemudoma ji mora ponuditi tisto duševno hrano, ob kateri se bo nasladkala do sitega. Če hoče tudi do onemoglosti.

»Jazbečevo predavanje — samo na sebi pravzaprav nič,« je omalovažujoče dejal. »Pač pa odzivi na predavanje! Ha! Si predstavljate? Pes zacvili, ko mu stopiš na rep. Kaj mislite, koliko jih je zacvililo, ker so menili, da jim je Jazbec pohodil rep?«

Gospa Mima se je dejansko zdramila. V njene dremotne oči je udarilo toliko življenja, kolikor ga le more razpihniti ženska radovednost.

»Da? Povej, koliko?«

Butala si je oddahnil. Vedel je, da je zagospodaril nad situacijo.

»Ljuba gospa — med nama! Samo med nama! Kar dobra tretjina.«

Gospa Mima je od začudenja ostala brez glasu.

»Pilko, na primer.«

»Kaj res? Ha, ha-ha! Saj to je tisti — tisti šef za urin?«

»Natanko ta.«

»Da, povej, kdo še?«

»Potlej kirurg Senca.«

»Strela! Dobro, da vem. Ne bi si bila mislila. In moj mož si je hotel operirati hemoroide pri njem.«

»Ne mari, draga gospa. Ne mari! Naj malce počaka s hemoroidi. Našli bomo drugega.«

»Na — —! Vse kar je prav!«

»Zraven še profesor Ventura,« je našteval Butala.

»Menda vendar ne!« se je zgrozila gospa Mima.

»Pač! Tudi internist Ventura. Pa še zelo glasen je! Udriha po Jazbecu bolj ko Lojevski.«

»A! Lojevski torej tudi? Potlej bo pa za Lojevskega kar držalo, kar študentje o njem pripovedujejo.«

Zdaj je na Butalo prišel red, da se temeljito začudi:

»Kaj? Pa menda ne?...«

»O, da...«

»Tudi Lojevski?...«

»Tudi.«

»To mi je novo,« je priznal Butala.

»Saj tudi je novo. Najnovejše. Študentje so ga videli, kako je odhajal iz norišnice. Zamisli — zjutraj! Iz norišnice gre nato naravnost v službo.«

Butala se je počutil, ko da je zadel na loteriji. Bogat, prerojen.

»Od tedaj so tudi predavanja Lojevskega polno obiskovana,« je nadaljevala gospa Mima. »Seveda! Študentje hodijo gledat, kakšen je Jazbečev bolnik za profesorskim pultom.«

Sonce je bilo že precej pod zenitom, ko je profesor Butala odhajal od gospe Mime. Hitel je naravnost na kliniko.

Gospa Mima je odšla v kuhinjo. Gospodinjski pomočnici je naročila, kaj naj skuha načelniku z deželne uprave, če pride tokrat domov na obed po drugi uri.

8. poglavje

Luč v mikroskopu se je utnila. Čez rogljasto stojalo drobnogleda je legla platnena krpa. Profesor Kac jo je pogrnil tjakaj, ko da bi mikroskopu poklanjal tiho priznanje. Tako bi pogrnil jezdec konja, ko bi ga po dolgi ježi potrepljal:

'na, mrcina kljusasta! Dovolj sva se danes nagarala, dolga je bila pot.'

Po koteh kabineta se je usedal mrak. Kac se je dvignil izza mize in ko se je zravnal iz čemeče gube v slokasto prikazen, mu je v sklepih neprizanesljivo zaškripalo.

'Za dom in cesarja,' se je namrdnil in pri tem mislil na strelske jarke, v katerih je preležal prvo svetovno vojno. Zatrdno je menil, da sta mu dom in cesar na veke bila izsušila sklepno mazilo.

Namenil se je h klobuku na obešalniku, pogled se mu je zataknil na nerešenih aktih na mizi. Klobuk ali pisarija, pot domov na večerjo ali spopad z goro sejmarske uradnosti. Razpotje s težo vsakdanjosti.

Stari Kac ni bil mož tistega neprebranega kova, ki bi dopustil, da ga razpotja postavljajo pred hude preizkušnje. Stiske zaradi neodločnosti ni poznal, na križpotjih je ubral svojo, nezačrtano smer. Tudi zdaj se je križpotju klobuk-pisarniška ropotija gladko odpovedal. Stopil je k stenski polici in z nje potegnil knjigo z oguljenimi platnicami. Bolezni bezgavk. Začel je s prelistavanjem. Ustavljaj se je pri tekstu in mrnjaje stikal za slikanicami. Klobuk in administrativno navlako je preprosto zavrgel, s knjigo v roki je stopil k mikroskopu in sedel.

V mikroskopu je spet zagorela lučka. Na miznico drobno gleda je romala Lebanova bezgavka. Laborantke so jo bile lepo poravnale. Zlikale so gube v njej in tkivo je že nekaj dni bilo razpeto na stekelcu ko pisana tenčica.

Nekaj v Lebanovi bezgavki Kacu ni ugajalo. Tkivo bezgavke je prikivalo nemir, ki ga strokovne slikanice ne poznajo, a Kacovo oko ga je videlo. Nemir pred burjo.

Suhotna roka je obračala liste po knjigi, ki jo je napisal znamenit tujec, a knjiga je dišala po Kacu. Obrobke strani je Kac na drobno in na gosto opremil s pripombami. Robove, ki so sicer beli, so na videz neurejene pismenke spremenile v siv zastor, v katerem je tičal Kacov strokovni duh. Kritičen, podirajoč in raskav duh strokovnjaka, ki je stvarjem obesil lastno govorico in jih podredil svojim simbolom. Zdelo bi se lahko, da celo listi knjige pri prelistavanju šelestijo s suhim Kacovim narečjem.

V pritličju so porožljali ključi, ko da hočejo zapreti vratom v veži. Nato so se oglasili štorkljasti koraki strežnika, ki je opravljal sobotno službo v prosekturi. Njegova službena prizadevanja so se usmerjala predvsem v ostritev sluha. Pravočasno mora ujeti iz prvega nadstropja prihajajoči korak profesorja Kaca, starega profesorja kaže pospremiti do vrat in potem za njim zakleniti vrata. Potlej bo v prosekturi mir in zadnjo uro službovanja se bo dalo spati.

Profesor se ob Lebanovi bezgavki ni dolgo mudil. Te dni jo je večkrat — ne le večkrat! neprestano vrtel pod mikroskopom. Premleval je njeno tkivo. Vlakno za vlaknom. Jedro za jedrom. Ko stezosledec je rinil v molekularni drobir med celično goščavo. Prebil se je bil do tesnil bezgavke, do njenih jezov z okoljem. In tam nekje — je slutil stari profesor — tam nekje v okolju je nekaj tkiva pobesnelo. Iztrgalo se je nadzoru organizma. Potujčilo se je.

Kac je urno pospravil stvari krog sebe. Mikroskop je zdaj zares ugasnil, Lebanovo bezgavko je otipal do najmanjših kottišč — pač! Še to bo treba narediti: ostanek bezgavke, ki čaka v formalinu, bo tudi potoval skoz mikroskop. Morda bo že kot tičala kakšna potujčena celica, ki je na lastno pest vdrla v bezgavčevo tkivo.

Pri izhodu iz mrtvašnice sta se profesor in strežnik ustavila. Strežnik zato, da je odprl vrata. Profesor zaradi glasnega cviljenja tečajev, na katerih se je vrtela teža hrastovih vrat.

»Bo treba namazati,« je priznal strežnik.

Priznanje je bilo ta teden šesto po vrsti. Vsak večer eno. Profesor zato ni mogel biti prav nič presunjen nad strežnikovo nocojšnjo izpovedjo.

»Menda res,« je dejal Kac. »Domeniti se bova le še morala, kdo od naju dveh bo to storil.«

Ko je strežnik za profesorjem zaklenil zunanja vrata, si je glasno oddahnil. Usidral se je v polmračni pisarni ob peči. Minuto zatem so pisarno oživiljali zvoki nepodkupljivega smrčanja.

Prebujanje zavoljo vsiljivih zvokov je odurna reč. Strežnik je štel kaj takega za nezaslišano okrutnost. Človek miroljubno zaspi in tedaj se rezek zvok zapelje skoz uhlje naravnost v počivajoče možgane — zares odvratno! Tako zdajle. Z debelim kazalcem si je povrtal po ušesu, tako kot naredi naglušen človek. Morda so zvoki budilke bile le sanjske manje.

Zazvonilo je znova in zares. Zvok električnega zvonca pri vežnih vratih je prasnil v mrakobo prosekture in pomagal strežniku, da se je osvestil. Najprej se je osvestil usode. Usoda zverinsko zbudjenega ljudomilega občana, ki je žrtev sobotne službe. Pretentano! Pisarne po uradih, sploh vse škricovske štacune so že od poldne sem zaprte — v mrtvašnici pa zmeraj promet. Zmeraj je treba biti na nogah. V soboto popoldne, ko bi lahko bil mir, umre kak neučakan bolnik in potlej je v mrtvašnici direndaj.

Po vežnih vratih je zabobnela pest.

»Spiš? Ali so te že upokojili? Zgani se, ali vdremo vrata.«

Pretnja je bila jasna in strežnik je šel odpirat vrata. Delal je molče. Bolniških negovalcev še pogledal ni. Zmeraj se delajo važne. Bili so štirje in prinesli so dva mrliča, povita v okorne štruce na nosilih.

Tečaji hrastovih vežnih vrat so očitajoče zacvilili. Potem so po dolgem hodniku proti mrliški veži oddrencljali koraki nosačev.

»Semle!« je ukazal strežnik in pokazal proti hladilniku, ko je s težavo odvil zarjavele zapahe plesnivih vrat, za katerimi je zijala nizka, globoka luknja. Iz luknje je vel duh mrazljive trohnobe.

»In pa — dajte papirje!« je ukazoval samozavestno nosačem, ki so stokajoč porivali nosilo z mrličem na rjaste tračnice hladilnika, na katerih je bohoteia plesniva slana. »Kje imate papirje?«

S papirji je pojmoval obrazce, na katerih je zdravnik s popisom uradno proglasil smrt bolnika.

Nosači so hiteli s porivanjem mrličev v hladilnik. Papirjev, ki jih je zahteval strežnik, niso imeli. Zato velja tekmovati s strežnikovo bistrovidnostjo. Če bo ugotovil, da nimajo papirjev, preden bodo zbasali mrliča v hladilnik, se zna primeriti, da jim zapre zapahe hladilnika pred nosom.

Strežnikova duša se je hitro postavila v pokončno držo zavednega uradnika.

»Ala! Dvakrat papirje! Marš po papirje!«

Enega od obeh mrličev je uspelo nosačem stlačiti v hladilnik brez papirjev. Pri drugem je strežnik bil hitrejši.

»Mrlič ostane zunaj! Marš! Papirje!«

»Mrha debela!«

»Me nič ne briga! Papirje!«

Strežnikova uradnost je zmagala. Papirjem je dal veljavo vstopnice v nebeško kraljestvo, kamor pelje pot skozi hladilnik. Nosači so morali nazaj na oddelek, da nabavijo nebeško vstopnico za mrliče. Strežnik je za njimi zaklenil večna vrata.

Od vrat je strežnik odšel nazaj v mrliško vežo. Potegnil je rjuho z mrličeve glave. Mrliča velja najprej videti. Ker ni papirjev, si ga je pač treba ogledati. Včasih se da uganiti poklic umrlega. Z rok. Tudi z obraza. Z mišic, iz barve kože. In če se približno zadene mrličev poklic, se da sklepati, kdo in kaj so njegovi svojci. 'Žalujoči ostali'. Kadar so. Mrliči brez svojcev — čista zguba! Nezanimivi. Ponje pridejo ljudje pogrebnega zavoda in jih odneso, takšne kot so. Obrite ali neobrite. Neumite. Oblečene ali nage. Pokopljejo jih brez ceremonij. Na stroške občine ... zanična občina! Ničesar ne plača. Ne britje mrliča, ne umivanja, ne oblačenja. Ničesar! Skopuško. — — Včasih pa pridejo mimo mrtvašnice tudi zelo imenitni ljudje. Pobrihati se znajo za svojega mrliča. Včasih. To pa to! Na primer onile pred tremi tedni. Plemeniti ljudje, mora se reči. Brat umrlega si nobene stvari ni dal dvakrat reči.

'Naj umijemo umrlega?'

»Pa ga umijte,« je dejal mrličev brat in takoj dal na pitnino.

'Kako pa bo z britjem? Ga naj tudi obrijem?'

»Ga pa še obrijte,« je brez oklevanja pristal in vrgel še nekaj kovancev na mizo.

'Pa sveča? Naj za dušo dobrega rajnika prižgem svečo?'

»Dve sveči,« je dejal mrličev brat in potegnil masten bankovec iz telovnika ... je pač bedak, mrličev brat. Ne zna računati. Dve sveči skupaj staneta komaj kovanec. On pa, bahač, takoj z bankovcem! Ne ve, da oskrbimo z eno svečo vsaj štiri duše. Vsaj. A raje več. Zadnja sveča — ta je bila dolga! Svetila je šestim. Izplačala se je. Šestkrat so jo plačali.

Dva mrliča v soboto popoldne, pa brez papirjev! Gospodje zdravniki na oddelkih znajo biti zagamano površni. Enostavno ne napišejo papirjev. Strežnik v mrtvašnici pa naj potlej uraduje. Nak! Red čisto posebne sorte, red brez papirjev! Uprava bolnišnice pa zmeraj zameži, ko se pošten uslužbenec pritoži. Pritožiš se čez nered, oni pa poreko, da drekaš po strokovnjakih. Saj jim nihče nič noče, strokovnjakom. Saj so v redu. So vmes pa tudi taki ...! Onile kirurg! Za profesorja ga kličejo in Senca se piše. Ondan je bolniku dvakrat nogo odrezal, pa se mu je noga še zmeraj zdela predolga. Najprej jo je pod kolenom. Potem jo je rezal nad kolenom. Ko je Senca snemal nogo tretjič v kolku, je bolnik škripnil. Kac je potlej ugotovil, da zaradi šibkega srca. Kac je povedal pač po ovinkih. Čeprav, kaj bi onegavili!... z bolnikom je še kar šlo. Ko pa je čezenj padla Senca, ga je v temi pobralo. Kaj bi onegavili!

Uradne skrbi strežnika so se prevesile v njegovo dlan. Šla je preko brade mrliča, ki je čakal pred hladilnikom na svoje papirje. Dlan je začutila, kako je brada raskava ko ribež. Treba bo briti. Čisto zagotovo. Seveda, če bodo tako odločili svojci. Kaj je neki bil možak po poklicu? Kaj so svojci? Vse to lepo piše na papirjih, kadar so. Papirji so res važna zadeva. Pa jih ni. Mrlič brez papirjev. Top nos,

upadla lica s posušenimi ogrci, visoka lobanja. Kaj posebnega ni mogel biti. Gimnazijski profesor ali kaj podobnega. Z varčnimi svojci. Varčujejo, ker nič nimajo. Še za britje ne bodo imeli, kaj šele za svečo. Same solze jih bodo. Potok solz in nič denarja. Ko včeraj. Takisto mršav mrlič kotale brez papirjev ... prišla je njegova vdova — tanka ženska, skoraj gotovo s tuberkulozo — in je jokala, samo jokala. Pogovoriti bi se bilo treba zaradi britja in umivanja, ona pa omedli ... pogledaš na papirje v rubriko poklic: gimnazijski profesor.

V strežnikovo ugibanje je posegel zvonec. Po vežnih vratih je spet zabobnelo.

(Dalje prihodnjič)

■

»Pri nas pa, ob razkolu med kulturno in politično usmerjenostjo, kakor je ni pri nobenem drugem narodu na svetu, prehajajo politiki na dnevni red mimo slovenskih kulturnih dejstev in prizadevanj z brezbržnostjo, katere je razmišljajočega človeka groza.«

Lojze Ude, »Sodobnost«, 1933

Slovenci in jugoslovanska skupnost

POVABILO NA PLES

Ljubim te za svetlobna leta
ljubim te za vsa dekleta
shrani smrt in življenje zame
ker takrat, ko se srce vname
žerjavica zažari
Ostani
v plesnem koraku
v nežnem objemu
ljubim te
tako sem jaz in ti
žareč oblak nad rožami
nad gorami
Bežimo v omami
preko prepadov
rešiva se v noči
rešiva se v zubljih strasti
in ti
kodrasti demon
govoriš z glasom zvezd
drhtiš kot rej na Krasu
in mlaj na dobrem glasu
plava nad majem
trepeta rosa na majskem brstičju
padajo pomaranče
bledikasta silhueta sestavlja ogrlico
svetlikajočih zrc
razpneš obleko
odpneš modrc
govoriš o sanjah
plavaš v polkrožni obliki

*Vrni se v moja svetlobna leta
Vrneš se
ne pogineš ne pogineš
v nevidnem boju
nevidnih bitk*

CLASSIS SPECIALIS

*Razbremeneni moralo
razbremeneni smisel
ljubi razkošje
veruje v boga
veruje v čustva
veruje vsem utopijam
jih trga na koščke
striže jih v kroge in trikotnike
rombe romboide
ko se slučajno sestavi zvezda
konkavna
zginе nevidno v praznoto
v vesolju
človek se vklene v verige
iz verig sestavlja zvezde
in če jo sestaviš
vkleneš v krogu idealne ljudi*

*Vrneš se v potopljeno podmornico
sestaviš svetlobna leta
vdereš skoznje
vse se prepleta
trepetajo solze
na obrazu večnega nasmeška*

MOJE ŽIVLJENJE Z LOJZETOM RESOM

Spomini za gospoda Breclja (385)

Rojen v Gorici 1. julija 1893, umrl v Benetkah 17. junija 1936. (386) Diplomiral je iz slovanskih književnosti v Ljubljani leta 21 ali 22 (ne spominjam se natančno; je mogoče preveriti). Spoznala sva se na univerzi v Firencah, kjer je leto dni obiskoval predavanja na filozofski fakulteti. Spoznala sem ga ob koncu tistega šolskega leta 17. junija 1920. Ker pa v tistem času na firenški univerzi ni bilo stolice za slovansko jezikoslovje, je Lojze Res v prvih dneh julija 1920 odpotoval. Rekel mi je, da se bo vpisal na univerzo v Ljubljani in da se bova spet videla čez leto dni. Ta obojestranska hipna simpatija se je spremenila v ljubezen. Vrnil se je za nekaj dni v septembru 1920. Štiri leta sva bila zaročena. Pisala sva si veliko in se srečavala vsake štiri mesece, vedno z nezmanjšanim veseljem.

Neizmerno sem ga ljubila do poslednjega dneva njegovega življenja in bila sem mu vedno zvesta do zadnjega vlakna, tudi v mislih. Ne vem, ali je bilo prav, da sva se poročila. Naj si že bo kakor koli, če sva kaj trpela, sva trpela zaradi duhovnih, plemenitih ne malenkostnih vzrokov. Ni mi žal let svojega življenja, ki sem mu jih dala, in ga imam še zdaj, po tridesetih letih od njegove smrti, za najbolj zanimivega moškega, ki sem ga kdaj spoznala. Morda je bil zakon zanj pretežak, z vsemi težavami, skrbmi za otroke, ekonomskimi zahtevami, bil je tudi telesno bolj slaboten in bolan na srcu... Verjetno je imel umetniško dušo, ki se je opajala z daljavami...

Poročila sva se 20. aprila 1924 in se preselila v Benetke, kjer je dobil mesto profesorja za srbohrvaški jezik in literaturo ter tečaje iz ruske literature. Vsa leta, ki jih je

preživel v Benetkah, je bil nadvse spoštovan in je užival simpatije velikega števila intelektualcev in plemenitih oseb.

Bil je prijatelj prof. Gaetana Salveminija (387), prof. Gina Lutazza (388), prof. Umberta Saravala (389), pisatelja Alda Camerina (390), prof. Riccarda Dusija (391) in mnogih drugih osebnosti.

Tista leta sva imela priliko, da sva gostila v poletnih mesecih v najini hiši na Lidu mnoge slovenske prijatelje, kot: Janka Kralja (392) iz Gorice, Franceta Bevka, slikarja Frana Tratnika, ki je bil naš gost dlje časa in me je tudi portretiral. Frana Tratnika (393) sem spoznala že kot zaročenka Lojzeta Resa; takrat se mi je nudila prilika, da sem ga ob nekem njegovem obisku Firenc spremila po umetnostnih galerijah. Bil je na našem domu in se osebno seznanil z mojim očetom. Zelo radi so ga imeli tudi naši prijatelji v Firencah in ga cenili. Tisti, ki še živijo, se ga spominjajo.

Gostje v naši hiši na Lidu so bili slikarji in kiparji Janko (394) in France Kralj z njunima ženama, gospa Tratnikova s hčerama, njegov mladostni prijatelj duhovnik Virgilij Šček (395), doktor Stele (396) in drugi, katerih imen se več ne spominjam.

Upam, da sem vse pristrčno pogostila in da so me radi imeli. Lojze Res je imel kratko življenje, toda doživel je tudi veliko zadoščenja med leti 1924 in 1936. Vsi so ga radi imeli in vsi so ga objokovali.

Kar se tiče njegove dejavnosti, ta ni mogla biti posebno obsežna, najprej predvsem zato, ker je le kratko živel, potem pa tudi ker je moral delati, da je vzdrževal družino, ki je štela ženo in tri otroke. In jaz dobro vem, kaj se pravi vzdrževati troje otrok, zakaj ti so imeli, ko nas je zapustil, 9, 6 in 4 leta!

Poročila sva se torej 20. aprila 1924. Približno leto dni zatem je v Padovi branil svoje diplomsko delo v nemščini in diplomiral tudi iz tega jezika.

Dve leti kasneje se je udeležil natečaja za profesorje na liceju (za nemščino) in uspel. Ko so profesorji v komisiji videli, da je bil rojen v Gorici, so menili, da mu naredijo uslugo, in so mu določili mesto na liceju v Gradišču ob Soči. Midva pa sva upala na kako službeno mesto v Benetkah ali vsaj v Mestrah, tako da bi on lahko obdržal svojo zaposlitev v Ca' Foscari. Spominjam se, kako sva obstala! Stalno profesorsko mesto je pomenilo veliko prednost za družino; po drugi strani, pustiti službo na Ca' Foscari, bi pomenilo zanj opustiti misel, da bi postal prosti docent za slovanske jezike in kasneje redni profesor na univerzi. Če bi bil živel, bi uspel in uresničil te svoje sanje. Zelo so ga cenili in bil je velik prijatelj prof. Ettore Lo Gatta (397) in prof. Giovannija Maverja (398), dveh tedanjih italijanskih slavistov; danes spada mednje tudi prof. Giusti (399), njegov prijatelj iz univerzitetnih let v Firencah.

Jaz sem se večkrat mudila v Ljubljani, in kar dve leti preživela v Šmarju (400) pri moževih sestrah in njegovemu svaku; vsi smo se radi imeli. Zdaj že pokojna sestra Marija (401) je ob smrti mojega moža odpeljala v Jugoslavijo najmlajšo hčer Marijo (402) in zanjo skrbela kot mati. Pri tem sta ji pomagala druga sestra, Gusti, in svak Anton Trebše. Obe sestri sta se mudili tudi pri naju na Lidu. Četudi jima zaradi svojega težkega življenja in daljave nisem mogla vedno dokazati svoje neminljive hvaležnosti in ljubezni, živita v mojem srcu neminljiva hvaležnost in ljubezen zanju. Da bi si lahko vzajemno pomagale in tolažile, bi bile morale živeti v istem mestu ali vsaj v isti državi. Toda jaz, ki sem diplomirala v Italiji, sem profesorsko mesto dobila v Italiji!

Če se spet povrnem k natečaju, na katerem je uspel in dobil Gradišče ob Soči in ne Benetk, sva po nekajdnevnem premišljevanju skupaj odločila, da se moj mož odpove profesorskemu mestu v Gradišču ob Soči, in sva ostala v Benetkah, kjer je on nekaj pomenil. S to odpovedjo sem

bila vedno zadovoljna in veliko večje je bilo moje zadovoljstvo, ko je tako prezgodaj leta 1936 prišlo do njegove smrti. Takrat sem občutila, da ga nisem pripravila ob zadoščenju, ki ga je imel v Benetkah.

NJEGOVO DELO: leta 1921 ob priliki obletnice Dantejevega rojstva je uredil lepo publikacijo, v italijanščini in slovenščini (403), z uvodom, članki znanih dantologov, slovenskih in italijanskih. Ovitek italijanske izdaje ima risbo (Janka (404) Kralja. Nimam tu s sabo teh dveh knjig, ker jih hranim na Lidu, mislim pa, da ju ima pri sebi moja svakinja Gusti Trebše. Prva leta, ko je bil v Benetkah, je prevedel v slovenščino «Rožice sv. Frančiška» (405).

Na Ca' Foscari je poučeval od 1924 do 1935. Polnih 11 let je vodil tečaje nemškega jezika in literature v Circolo Filologico di Venezia. Napisal je nekaj gesel slovanskih avtorjev v Enciclopediji Treccani. Pisal je za Enciclopedia Vallardi. Podrobno je poznal umetnost Benetk in je polnih devet let spremljal turiste po beneških muzejih. Pogosto je predaval v Benetkah, o umetnosti (tudi v Nemčiji in Avstriji), še po radiu (406).

To je bila dejavnost mojega moža, Lojzeta Resa, na katerega vedno hranim ljubeč spomin.

Milano, 20. februarja 1966.

Dina Frosali vd. Res

(385) Ko sem pripravljala ta pisma za objavo, sem se obrnila tudi na Resovo vdovo, da bi mi napisala nekaj spominov na svojega moža. Pismo je posredovala Resova sestra, zdaj že pokojna Gusti Trebše. Izvirnik je italijanski, tu ga podajam v slovenskem prevodu. Hrani ga naslovljenec. — (386) Očitno pomota: Res je umrl meseca maja. Prim. Vukovo poročilo v Mladiki, Kobljarjev članek v SBL, predvsem pa opombo k telegramu, s katerim je bila Bevku sporočena Resova smrt (št. 82; Zaliv 40-41, str. 106). — (387) Gaetano Salvemini (1873-1953), zgodovinar, univerzitetni profesor. - (388) Gino Luttazzo (roj. 1878), zgodovinar. — (389-391) Umberto Saraval, Aldo

Camerino, Riccardo Dusi - znani italijanski zgodovinarji in literarni zgodovinarji. — (392) Glej opombo 311. — (393) Glej op. 284. — (394) Pravilno bi se moralo glasiti: Tone. Resova vdova je zamenjala imeni, ker sta imela oba, tako Janko kakor Tone, priimek Kralj in bila oba Resova prijatelja. — (395) Glej op. 214. — (396) Glej op. 278. — (396a) Da je Res diplomiral tudi iz nemškega jezika in književnosti, tega ne navaja nihče, niti članek v SBL. — (397-398) Lo Gatto Ettore, Maver Giovanni, znana italijanska slavista. (399) Glej opombi 210, 214. (400) šmarje pri Jelšah, kjer je učiteljevala Resova sestra Gusti Trebše. — (401) Res Marija. — (402) Glej op. 344. — (403) O Resu in o zborniku »Dante«, ki je izšel v slovenščini (Ljubljana 1921) in v italijanščini (Gorica 1923), še glej: M. Breclj, Bibliografija dantesca slovena, StudiGoriziani, 1965 (tudi separatni odtis); isti, Onorate l'Altissimo Poeta, Goriški knjižničar II/1964, št. 3-4; A. Rebula, Dante, Nova pot 1965, 161-173; S. Vilhar, Dante, Koper 1965; S. Škerlj - A. Rakar, Pubblicazioni dantesche in lingua slovena, v knjigi: Dante nel mondo, Firenze 1965. — (404) Pravilno: Tone. — (405) Glej pismi 39, 41. — (406) Prim. op. 369.

Resova pisma zbral, komentiral in jim uvod ter opombe napisal Marijan Breclj.

»Prvina, od katere leninist izhaja k analizi zgodovine in opazovanju ter ocenjevanju današnjih dogodkov, leninistu ni človek ali narod, temveč razred, samo razred, še hujše: del razreda — leninist, stranka.«

*Lojze Ude, »Slovenija«, 1940
Slovenci in jugoslovanska skupnost*

GUY HERAUD

ZA (NEKO) REŠITEV NARODNEGA VPRAŠANJA

II.

Svoboda ljudstev in nedotakljivost jezikov ter kultur imata samo enega sovražnika in ta sovražnik se imenuje: *ogroženo sobivanje*. Na drugem mestu smo formulirali naslednji zakon:

»Ogroženo sobivanje dveh ali več narodnosti v istem političnem prostoru rojeva tekmovanja in spopade, ki vodijo z neredi ali brez njih k medsebojnemu spreminjanju narodnosti, k nadvladi ene med njimi in, po daljšem ali krajšem času, do popolnega odmrtja drugih.« (10)

Oprta na spoznanje tega temeljnega sociološkega zapazanja veleva etnična pravica, da je treba pustiti vsaki narodnosti in vsakemu drobcu narodnosti možnost prekinitve *»ogroženega bivanja«*; vsaka narodnost in vsak drobec manjšinskih narodnosti mora razpolagati s stvarno možnostjo, da se odcepi od države; kjer pa se ni mogoče priključiti istonarodni državi, da osnuje lastno politično entiteto.

Če bi države hotele spoštovati to zlato pravilo, bi zadoščal na njihovi strani minimum dobre volje; zadoščalo bi, če bi konec koncev pokazale v konkretni obliki malo tega *»humanizma«*, s katerim vse tako obilno razsipavajo, kadar kadijo same sebi.

Manjšine po nujnosti razmer in manjšine po krivdi ljudi

Samo dva primera, in sicer razkropljene manjšine in manjšine v enklavah, povzročata objektivne težave. Raz-

kropljene manjšine (dvojezična mesta: Bruxelles, Bienne, Turku itd., poljane Banata, Ciper itd. ...) prav gotovo niso v položaju, da bi odločale same o sebi. Ozemlja mešanega prebivalstva ni mogoče deliti. V tem primeru se bo nudila možnost, uveljaviti statute *kulturne avtonomije*, ki bodo ob spoštovanju avtohtonih pravic številnejšega elementa zagotovili etnično obrambo manjšine. Manjšine v enklavah bi se lahko ravnale po skupnem pravilu, samoodločanje ne bi moglo biti vnaprej izključeno; mar dejansko že ne obstajajo države-enklave (San Marino, Swasiland, republike in avtonomne pokrajine v Sovjetski zvezi?). Vse to je pravzaprav odvisno od teka, koliko pomembna je enklava. To, kar si je možno zamišljati za številne manjšine, ki naseljujejo sklenjena področja (npr. Madžari - Szekelyi v Transilvaniji) je v obliki odcepitve brez sleherne stvarne osnove pri enklavah, ki se razprostirajo preko ene ali več občin (Luzern, Fersental, Grki in Albanci v Italiji). Maloštevilne manjšine se bodo morale zadovoljiti — tako kot razkropljene manjšine, katerim so nemalo podobne — s statutom, temelječim na kulturni avtonomiji.

Kakor kakšenkrat pišemo, obstajata dve vrsti manjšin: *manjšine po krivdi ljudi in manjšine po sili razmer*. Prve so sad napačnih mirovnih pogodb, nerazumne in krivične določitve meja, kršitve pravice o samoodločanju ljudstev (Eupen - St. Vith, Val d'Aosta, Kosovo, Katalonci itd.), v tem primeru dekolonizacija ni samo mogoča, marveč nujna; manjšinska alienacija izhaja iz napake v meddržavni ureditvi, kar nalaga le-tej odgovornost in kliče po reparaciji. In popraviti, to pomeni, omogočiti samoodločbo narodnostim in drobcem narodnosti, ki jih po krivici zadržujejo v tujih državnih okvirih. Kar se tiče »manjšin po sili razmer«, te zahtevajo, da z njimi ravnajo ne toliko na temelju gole pravičnosti kot usmiljenosti. Družba dejansko ni odgovorna za to, da obstajajo taka manjšinska stanja, najpogosteje so namreč manjšine same izbrale stanje, ki je zanje nepovoljno, namreč, kadar se je neko prebivalstvo umestilo na etnično tujih ozemljih. Kakor koli

že, ni mogoče načrtovati neke »jasne etnične razmejitve« (če si usvojimo Wilsonovo načelo, ki ga je njegov avtor sam tako slabo uporabil).

Ni torej pogreška, če ne izvajamo radikalne razodtuitve, saj zato nimamo objektivne možnosti. Zadovoljili se bomo torej, če bomo uskladili status quo z najugodnejšim režimom za manjšine in to pri vsem spoštovanju izvirnih pravic avtohtonega prebivalstva.

Naproti etničnemu federalizmu

Da bi povzeli naša izvajanja, bomo rekli, da je treba narodnostno odtujitev, enega izmed trajnih bičev modernih časov, radikalno odpravljati vsakič, kadar je to mogoče, se pravi vsakič, kadar se zaredi v imperialistični nadržutosti držav. Prepustiti je treba ljudstvom in drobci ljudstev, da zlomijo vsako etatično vez, ki jo čutijo kot zatiranje ali neuskladljivo z ohranjanjem njihove lingvistične, kulturne in moralne integritete.

Evropi se ni bati razdrobljenosti, najprej, ker — razen Sovjetske zveze — zajema v 33 državah 34 narodnosti, zato so se kritiki, ki so stremeli, predstaviti etnično doktrino, ki da vodi k »rodovnemu drobljenju« našega kontinenta, izkazali kot čisti klevetniki. Dalje, ker se mora Evropa združiti in ker se vzpostavlja politična, gospodarska, moralna enotnost, o kateri razpravljajo na vrhu, in razen tega se očitno ohranja in narašča etnična in notranjepolitična različnost. Niso Združene ameriške države manj solidarne in manj močne, ker štejejo 50 članov, kot morebitne federacije z manj člani ali kot unitaristične države same. Lahko celo postavimo nasprotni zakon: čim višje je število pododdelkov, tem mogočnejša je nadstavba entitete. Zato se nam ne zdi niti najmanj neugodno, prej prednost, če predvidevamo *Evropo monoetničnih regij* (1), v kateri bi bile posvečene ne le etnične posebnosti, marveč prav tako zgodovinske, ekonomske, volontaristične posebnosti. Shema

»monoetničen«, namenjena, da ukine »ogroženo sobivanje« ne postavlja vprašanja o entitetah (kot Švica, Finska in morda Belgija), kjer sobivajoče narodnosti zadovoljivo rešujejo svoje javne potrebe.

Esperanto, evropski jezik

Evropski federalizem igraje rešuje problem ozemeljskih različnosti, toda kaj naj si mislimo o jezični različnosti?

Naj najprej razpršimo *kozmpolitsko iluzijo*. Zaman bi bilo upati, da se bo število jezikov v Evropi zmanjšalo, tako da bo vse lahko obvladal vsak Evropejec. V zadnjih treh stoletjih so izginili štirje: gotski na Krimu, polabski, manxios in dalmatski. In če raznarodovanje nevarno ogroža današnje nedržavne narode (baskovski, gaelski na Škotskem, furlanski, sardski, okcitanski...), je na eni strani ta asimilacija zlo in jo je lahko ustaviti, na drugi strani pa bi lahko zmanjšala le v zelo skromnem in malo učinkovitem razmerju celoto idiomov, ki so danes v veljavi.

Vprašanje skupnega jezika je po vsem tem nastavljeno glede na to, kakšno stališče — imperialistično ali demokratično — si kdo usvaja spričo narodnosti. Rešitve so dvojne: ali priporočajo uvesti kot skupni evropski jezik enega velikih etničnih jezikov — francoščino ali angleščino — ali pa mislijo na mednarodni jezik, najčešče na esperanto. Razumljivo, da bi frankofoni želeli za skupen evropski jezik francoščino. Zelo znano gibanje si prizadeva za to. Škoda je, da so Francozi odklonili integracijo Evrope, ki bi odprla njihovem jeziku, praktično prvemu jeziku skupnosti, da bi v federaciji ohranil in povečal ta privilegij; jezik, ki bi ga ponesle s seboj Združene države Evrope, mogočna entiteta, ki jo lahko primerjajo s Sovjetsko zvezo ali z Združenimi državami Amerike. Tako bi si francoščina v svetu pridobila nazaj veljavo, ki jo je v zadnjem polstoletju izgubila zaradi materialnega upada Francije.

Toda francoski nacionalizem je više cenil slepo ulico etastične suverenosti. Vstop Anglije v skuni trg bo zelo predrugačil problem jezika federacije. Po vsej verjetnosti ne bo uspelo niti francoščini niti angleščini, da bi katera prevladala, in njuno tekmovanje bo koristilo jezikovnemu pluralizmu.

Taka situacija bo sicer bolj zdrava. Kajti vzpostavitev kakega narodnega jezika kot skupno-evropskega — naj bo to v službenem ali poluradnem pogledu — bi odprla pot hegemoniji neke kulture in pa tej hegemoniji določenega naroda. Nevtralen jezik je zavoljo tega bolj zaželen, in ker mora biti tak jezik pri rabi na tržišču lahko priučljiv, se ne obotavljamo, da bi toplo ne priporočali esperanta. (12) Pogosto in pač po krivem so ga smatrali, da je po svojem bistvu povezan s kozmopolitizmom, nasprotno, esperanto se odkriva kot najboljši pomagač etnične doktrine. Daleč od tega, da bi izkoreninjal, da bi uniformiral ali zbiral množice, esperanto omogoča vsem, da se spoznaumejo, *tako da ostajajo v svoji narodni sredini*. Z esperantom se Galeb ne bo angliziral, Bask se ne bo po-francozil in lužiški Srb ne ponemčil. Najmanjšim narodnostim je omogočeno, da si z esperantom odpro okno v svet in tega okna jim ni treba zanikati in potvarjati.

Seveda nam esperanto ne more dati tega, kar pričakujemo od njega, če ne bo postal — kar še ni — široko razširjen jezik. Razen tega, če nam dovolite povedati osebno sodbo: hvalevredni napori, ki so pač deloma učinkoviti, ne bodo zadoščali, da bi esperanto vzpostavili kot evropski skupni jezik. Samo zakoniti ukrepi, ki bi uvedli pouk in rabo esperanta, bodo to lahko dosegli.

Pri vsem tem, kakor esperanto pogaja realizacijo etničnega federalizma, enako, v obratnem razmerju federalizem pogaja totalno in definitivno zmago esperanta.

(1) Bertil Malmberg, »Les nouvelles tendances de la linguistique« str. 194-195, Presses Universitaires de France, 1966.

- (2) Georges Mounin, »Les difficultés théoriques de la traduction«, Gallimard, 1963, str. 68.
- (3) Walter von Wartburg, »Problèmes et méthodes de la linguistique«, 2ème éd., str. 233, Presses Universitaires de France, 1963.
- (4) Sprachenrecht und europäische Einheit, Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes NRW, Zvezek 81, 1959.
- (5) »Ethnisme, vers un nationalisme humaniste«, c/o l'auteur, Frassinò (Cuneo) Italie.
- (6) Kako je bleda, v svojem votlem navdušenju, sebična doktrina Ernesta Renana: »kar konstituira nacijo, ni isti jezik ali pripadnost k isti etnični skupini, temveč je to zavest o skupni udeležbi pri pomembnih dogodkih v preteklosti in hotenje, uresničiti taka dejanja v prihodnosti.« O kakih velikih dejanjih je tu beseda? Kvečjemu vojne in revolucije, kronane z imperializmom. Ta »velika skupna dejanja« nimajo nobene druge pozitivne vrednosti razen v smislu dejavne udeležbe pri skupni kulturi.
Torej je narod jezikovna skupnost ali je — brez predmeta.
- (7) Skladno s terminologijo, ki se je izoblikovala in razvila v krožkih gibanja »francoske etničnosti« (narodnosti). Gl. zlasti Charles Becquet, »L'ethnie française«, Nouvelles éditions latines, Paris 1963.
- (8) Z izjemo Paula Séranta (»La France des minorités«, R. Lafont 1965) in Jean-Pierra Viennota (»Contribution à l'étude de la sociologie et de l'histoire du mouvement national kurde de 1920 à nos jours«, Paris 1969) ugotavljamo, da so idejni protagonisti nazora o etničnosti predvsem Okcitanzi (razen François Fontana, utemeljitelja gibanja, ki smo ga že navedli, posebej Robert Lafont, s svojima knjigama »La révolution régionaliste«, NRF 1967 in »Sur la France«, Gallimard 1968 in Pierre Fougeyrollas, ki se v delu »Pour une République fédérale de France« Denoel 1968, zavzema za etnično teritorializacijo), Katalonci Sobiela, Jaume Rosinyol »Le problème national catalan«, Nantes 1969), Bretonci (Yann Fouéré, »L'Europe aux Cent Drapeaux, Presses d'Europe 1968), Flamci (Michel Galloy, sodelavec »La nouvelle Flandre« Lille), Baski (doktrina gibanja Enbata) in, boječe, nekateri Alzačani oz. Lorenci (revija Elsa).
- (9) »L'enracinement«, NRF, 1949, str. 177.
- (10) »Qu'est-ce que l'ethnisme?«, str. 14, Fondation Jules-Destrée, Nalines-les-Charleroi, Belgique, 1968.
- (11) Pr. našo knjigo »Peuples et langues d'Europe«, Denoël, 1968.
- (12) »Peuples et langues d'Europe«, op. cit. str. 141 sl.

BORIS PAHOR

RIMSKI UTRINKI

Dutovlje, 1. aprila

Sprehod po dutovski gmajni.

Mestno ozračje to pomlad tako pritiska na organizem, da je človek v kolenih mehek, kakor da so sklepi iz skute. Zato sem komaj čakal, da se razhodim.

Ko nimam dosti časa, je moja pot zmeraj ista, tako da jo ubiram samogibno. Najpoprej mimo pisanega panja, ki sameva na soncu, potem skozi gozd, dokler se steza ne prevesi v klanec, ki pelje k zapuščeni javi.

Kdaj poveznem suknjič na suho travo na poševnem robu doline, da mi padajo, ko se zlekнем, sončni žarki navpično na obraz. To so trenutki posebnega ugodja; a telesno tkivo mora biti tudi za to že prej primerno razpoloženo.

Danes sem hodil, da bi si utrdil kolena. Pa je izza grma pokukala fazanka, se zavedla mojih korakov, in počasi odračala naprej.

Prav, sem si mislil, če te tako malo vznemirjam, potem se lahko še enkrat srečava. In stopil sem skozi robido, da bi ji presekal pot, ker sem zračunal, kam približno se je usmerila. A je krenila bolj na desno, tako da sem moral za njenim šumotom bresti visoko suho travo. Igrala sva se skrivalnico pod opoldanskim soncem, dokler nisem zgubil sledi za njo in sem stopil mimo gostega grma, da bi videl, ali ni kje za njim in mi nagaja. Pa je zaropotala s perutmi, kakor da je zadržal klopotec, in obupano zajavkala, ko je, vsa težka in nerodna, odletela.

Kar žal mi je bilo, da se je tako ustrašila. Presenetil sem jo, to je bilo. Presenečenje pa ne prinese zmeraj blaženosti, kakor si mi v svoji dobrohotni naivnosti marsikdaj predstavljamo.

No, a po ti igri s fazanko je bil moj korak prožen, kakor da se je že dokončno rešil mestnega vpliva.

Dutovlje, 2. aprila

Štiriletni Albert me spominja na malega Berta, o katerem sem pisal 1947. leta v **Pisnu kraški deklici**. Samo da je ta sedanjí manj kraški; meščansko sproščen je. Poleg bonbončkov brez katerih ne gre, pa išče v moji sobi propéler. Ko mu skušam razložiti, da ga ni, je presenečen in me skeptično gleda, kakor da je moj ugled nekje v nevarnosti, ker v moji sobi ni propelerja.

Včeraj so ga karali, ker me je pozdravil: »Stlic, maš bonbončka?« Da ima poln predal čokolad in vrečk bonbonov, so mu rekli. Ko pa sem poudaril, da moji so vendar drugačni, je objel moje koleno in se prislonil nanj: »Ti si moj«, je rekel.

Moral bi začeti s pisanjem knjige o zasedenem Trstu, a se ne znam disciplinirati. Pretekla leta sem se razmrvil v nešteti opravkih, da se moram zdaj dobesedno krotiti, da obse- dim nekaj ur za mizo.

Vzel sem v roke Čermeljeve spomine. Izgovor, da sem se lahko ločil od pisalnega stroja! Rekel pa sem si, da mi bo knjiga pomagala priklicati tržaško ozračje v vojnih dneh.

Zanimiva je definicija ljubljanskega okolja, ki mu jo je dal tržaški socialist Golouh, ko je Čermelj kot emigrant prišel v Slovenijo: »Tu je vse enolično. Klerika'ci so klerika'ci, liberalci so klerikalci, socialisti so klerikalci. Vsi so klerikalci.«

Tako Golouh kmalu po prvi svetovni vojski.

Po drugi svetovni vojski je razloček v tem, da so komunisti prevzeli vlogo klerikalcev, drugim pa so vzeli besedo. Tako je enoličnost popolna.

A to bi moral kdo lapidarno povedati v treh vrsticah, kakor Golouh v navedenem predvojnem primeru.

Mednarodno združenje za obrambo ogroženih jezikov in kultur ima letno zborovanje v Algheru na Sardiniji. Ker se

vsakikrat srečamo pri neki narodni skupnosti, ki je v nevarnosti, se bomo letos sestali pri **katalonskem** občestvu, ki živi sredi ogroženega **sardinskega** naroda. Spet primer dvojne ogroženosti. Kakor za Ladince na Južnem Tirolskem, za Beneške Slovenci na Furlanskem, za nemške vasi v Val d'Aosta.

Verjetno ne bom mogel iti, ker imam skoraj v istem času šolski izlet v Rim. Moral bi potovati na Sardinijo z letalom, žal pa **Zaliv** še ni našel niti mecena, ki bi mu omogočil honorirane sodelovalcev!

Berem Settembrinija. Zapori pod Burboni na italijanskem jugu. Jetniki so živeli družno in si kuhali in cvrli, da je bilo ozračje cigansko in dušljivo.

Trst, 6. aprila

Z dijaki sem dopoldne za maturo ponavljal Leopardija, popoldne pa mi je založnik iz Firenc poslal knjižico o Leopardiju. Ena izmed knjig, ki jih italijanske založbe pošljejo profesorjem, da si jih ogledajo in jih, če mislijo, uvedejo v razredih, kjer učijo. Nikakega posebnega odkritja. Omemba Leopardijeve bolečine ob trpki usodi italijanske nacije v začetku prejšnjega stoletja pa me je spodbudila, da sem vzel v roke pesnikova zbrana dela. V pesmi **All'Italia** želi, da bi bila njegova kri ogenj za italijanske prsi:

*Dammi, o ciel, che sia foco
Agl'italici petti il sangue mio.*

Ko pa si še predstavlja, kako Simonides poje o padlih pri Termopilah, vidi junake, ki nasmejani in radostni tečejo v smrt, kakor da bi šli na ples in na zabavo.

Obupno trpek in razklan, uporen in hkrati ujet je Leopardi v pesmi **Sopra il monumento di Dante**. Videti je, kakor da se otepa in bije okoli sebe. Naš Prešeren je, ko v **Sonetnem vencu** govori o narodni tragediji, v primeru z Leopardijem olimpijsko suveren.

No, a hotel sem poudariti, da od Danteja in Petrarke dalje ga ni italijanskega pomembnega pesnika ali pisatelja, ki mu ne bi dna duše razgrebla usoda nesvobodnega rodu. Machiavelli. Guicciardini. Ariosto. Alfieri. Foscolo. Manzoni. Tommaseo. Carducci. Pascoli. itd. itd.

Pascoli, kot pesnik mehke dekadent, politično pa organiziran socialist, v svojem spisu **La grande proletaria si é mossa** (Velika proletarka je na pohodu) blagruje vojake, ki se v Afriki vračajo na zemljo, ki je last Italije, in umirajo z nasmeškom na ustnicah, blaženi, da se žrtvujejo za domovino.

O proletarski deželi bo potem govoril Mussolini, ko bo šlo za Abesinijo.

Za Mazzinija, avtorja **Slovanskih pisem**, pa je tudi Postojna postala sestavni del domovine.

Slataper bo preprostejši in ekspeditivnejši in bo potegnil mejo na Triglavu in Snežniku.

Saba pa meni, da mora Trst pripadati Italiji, ker on pesni v njem.

Zato je, že če vprašanje obravnavamo samo s psihološke strani, zahteva, naj se slovenski pisatelj ne ukvarja z narodnim eksistencialnim problemom, protinaravna.

Povojna vzgoja pa je na Slovenskem ustvarila neko posebno kategorijo intelektualca, ki se ne da primerjati z nobeno drugo evropsko razumniško garnituro. Francoski levičar, komunist, socialist, je najpoprej Francoz, isto velja za italijanskega komunisto, še posebno pa za socialista. Pa tudi v sami Jugoslaviji je Srb najprej Srb, potem »internacionalist«, Hrvat ravno tako. Samo Slovenca so marksistični kateheti vzgojili v narodno brezspolno bitje, ki ga lahko presadiš kamorsibodi, saj je dovzetno za vtopitev v samoupravljalno bratstvo, v neuvrščene, v planetaristične razsežnosti.

Slovenec je na podlagi slovenske ideološke zamisli: psihofizično bitje, ki ga lahko poljubno uporabiš, kjer rabijo preciznost in anonimnost. V tehnični terminologiji bi Slovenca lahko primerjali s francozom, ki mehaniku enako prav pride pri vijakih različne velikosti.

Trst, 15. marca

Mizar mi je danes namestil nove police. Z Živko sva morala iznajti način, kako dodati leseno ogrodje k že obstoječemu, tako da bo ostalo skrito za zavesami. Načrt se je posrečil, soba se ni spremenila v dolgočasno knjižnico.

Pri urejanju nakopičenih knjig pa se mi je ponudil marsikak naslov, na katerega sem pozabil. Tako sem presenečen staknil Beneševe pogovore z Masarykom. Spet jih bom vzel v roke; ko bo konec pouka, seveda.

Trst, 4. aprila

Ob izgubi Živkinega očeta se mi misli verižijo, da ne morem določiti vodilne niti. Prav gotovo, da mi je najbližje trpko presenečenje hčerke, ki se je ob odhodu početnika njenega življenja zavedela svoje ranljive osamljenosti. Njeni nežni misli je odmanjkal pol, v katerega je bila usmerjena, to pa je tudi za značaj, ki se obvlada, ura boleče preizkušnje. Ampak ob grobu poglavarja Premrlove rodbine je naravno, da meditacija prestopi meje družinskega kroga. Tako spet ugotavljam, kako velikega pomena je, ko gre za zvestobo narodni pripadnosti, ugleden socialni položaj. Prvi je seveda ponos, ker je bilo vse polno posestnikov in trgovcev, premožnih kakor Franc Premrl, ki pa so vsak dan sproti zatajevali svoj prvinski življenjski princip, to je vez z rodnim občestvom. A kjer je ponos zdrava korenika, iz katere rase pokončno deblo, tam je družbeni ugled, ki ga nudi bogastvo, dober ščit pred političnimi udarci. In Premrlov oče, ki bi moral študirati, a je postal posestnik, ker sta že brata študirala, svojega ponosa ni razkazoval, mirno in natančno je po njem usmerjal tok domačije in vzgojo sinov in hčerk kot, da črnosrajčnikov ni, kot da so go lazen, proti kateri se bo prej ali slej že našel strup. Dosti bolj zgovorna je bila žena, katero je, kolikor ni bila že po značaju, učiteljski poklic pred poroko usposobil za duhovito in neodjenljivo sogovornico. Zato je bil on v svoji skromni in zreli odmakljenosti bolj nebogljen, ko so, po sinovi odločitvi za oboroženi

ilegalni boj, prišli ponj in ga stlačili v opuščen svinjak, da bi ponižali roditelja bojevnika. In tudi v zaporu in internaciji je teže kot žena in hčerke prenašal krivico, saj o pravici ni znal govoriti, ampak jo je živel, je bil ves iz enega samega kosa izklesan iz nje. Bil je v svojem bistvu gospod v plemenitem pomenu te besede. To ni bilo zaznavno samo v drži in dejanju ampak v načinu, kako je sprejel upepelitev domačije in izropanje imetja, kako si je potem, čeprav že v letih, zavihal rokave in jel negovati vinograde, da bi spet vzdignil dom Premrlovih. In ko se je nova oblast požvižgala na to, da je dal narodu junaka in hčer, da je tudi osebno bogato dokazal ljubezen do domovine, in mu naložila davke, da bi ga pritislila, njega, ki se je pred vojsko predrznil, da je bil bogat trgovec, je zagrizeni poštenjak Franc Premrl najavljal do zadnjega decilitra vina, ki ga je imel v kleti. Namesto da bi mu pomagali, so šikanirali, ker je bil kristjan v veri in življenju. Niso mu dali spomenice po padlem sinu Janku ne po padli hčeri Boženi, znali pa so ga najti, ko ga je bilo potrebno razstaviti na kakem odru ali je kakemu funkcionarju šlo v račun za njegov karierizem, da Premrla pokaže predsedniku republike. Preprosti ljudje, ki so zvesti zemlji in se zavedajo, da je oblast bolj ali manj minljiva nadloga, pa so se malo zmenili za intrige raznih odborov in se obračali na Premrla za nasvet in pomoč, in naj je šlo za parcele v gozdu ali za vinarsko zadrugo, so vaščani zaupali njegovemu proverbialnemu poštenju. Zaradi tega se je stari očanec zgražal ob klavrnem gospodarjenju, ob verbalizmu in korupciji, a je hkrati zmignil z rameni, ker je spadal h generaciji poštenjakov, katerih sled izginja in ki bi bili nebogljeno smešni, ko bi se kateremu zahotelo, da bi vstal iz groba. Tako se je rajši poigral z vnuki, vrgel karte v šembiški gostilni v nedeljo popoldne, vseskoz pa bral. Bral tudi v bolnišnici, da mi je Frankov roman o povojni Nemčiji vrnil dva dni, preden ga je vzela kap. Zato je razgledanost in načitanost osemdesedletnega očaka gladko presegala raven kakega uradnega kulturnega zastavonosca. In tudi v tem je bil sinu zgled, ne samo v ponosni drži pred tujim gospodarjem. Zato je bila pomanjkljiva ob odprtem grobu beseda ajdovskega

funkcionarja, ki je slavil vrline rajnkega. Premrlov oče ni vzgojil otrok samo v zavesti in upornosti, ampak tudi v kulturi misli in srca, to se pravi v zvestobi resnici in pravici. Zato niti malo ni bil za socializem, kakršnega je doživljal na svoji koži in v svojem okolju; bil bi pa za socializem, ki prinaša svobodo, kakor ga je sanjal njegov junak Janko. In misel, da odločujoči forumi njegovega sina niso trpeli prav zavoljo njegove odkritosti, demokratičnosti in svobodnega mišljenja, kakor je bila trpka, mu je bila tudi v uteho, saj je bilo očitno, da jabolko ni padlo daleč od drevesa. Zato je poleg veselja, da je preprosto društvo nekdanjih goriških dijakov postavilo na njegov dom spominsko ploščo glasbeniku bratu Stanku, doživel še zadoščenje, da je hčerka napisala o njegovi in njeni družini tako po resnici, kakor bi napisal sam; saj je pod nekatere podatke pred objavo poleg ženinega dal svoj lastnoročen podpis.

Dutovlje, pri Lavrencu

Naneslo je, da sem snoči prišel precej kasno sem. Zamotil me je pogovor zavoljo revije in krtačnih odtisov, ki mi jih bo pomagala popravljati Marija oziroma njen oče. Ko sem se vzel po stopnicah v nadstropje, se je žena poslovodje, ki ima zdaj gostilno v najemu, odpravljala, da okopa Alberta in njegovega devetletnega bratca Darija. V kopalnici je gorela pečka na butan. Mali Albert se je kot droben škrat muzal ob meni, njegova mati pa je menila: »Zdaj bo vriskal, ko ga bom s prho!«

Toliko da sem dal aktovko v svojo sobo, se je izza zaprte kopalnice res oglasilo vriskanje, vendar sem prisluhnil, ker se mi je zazdelo, da se Albert od veselja ne dere tako. In hkrati sem samogibno skočil iz sobe in vdrl v kopalnico. Tedaj me je obliznil po čelu moder jezik in mi osmodil obrvi. Ves gornji del ozkega prostora je napolnjeval sinjkasti oblak. Mala dva pa sta vreščala, se branila neotipljivega sovražnika in imela razprte oči. Njuni materi se je komaj tisti trenutek, ko sem jaz s silo odsunil vratno krilo, posrečilo, da je odprla okno, ker poprej, verjetno zavoljo pritiska, se ni hotelo vdati, kakor so bila tudi vrata kot pribita.

Pograbil sem Alberta in ga potegnil ven, a nevarnost je bila že prešla, tisti trenutek, ko sem odprl vrata in je plin našel izhod. A gospo je poprej ožgal po glavi in ji odnesel lase, da so v kadi plavali črni čopi; opekeli ji je tudi lakte. Ko je iz gostilne pritekla njen mož, se je omotična otipavala po razvneti glavi, med prsti pa so ji ostajali osmojeni kosmi.

Potem jo je mož odpeljal v ambulanto. Mala dva pa sta morala spat, ker sem se ponudil, da bom jaz z njima. Albert ima še posteljico z mrežo ob straneh, pa je ves čas znova sedel in mi dopovedoval o plamenu in o vratih in spet o plamenu, ki da je hudoben. Njegov bratec je modroval in ga popravljaj. Jaz pa sem razmišljal, kako bi se bilo obrnilo, da sem prišel minuto kasneje ali da sem sedel v sobi in imel kakor po navadi prižgan tranzistor pred pisalnim strojem. Ne bi slišal krikov. Mogoče bi celo zmanjkalo kisika, ko pa njihova mati ni mogla odpreti vrat.

Potem sta si mala zaželela humoristični film in sem jima odvil gumb na televizijskem sprejemniku, ki je stal sredi sobe, in odšel v svojo sobo. Legel sem, ker me je vsega prevzela neznanška trudnost. Moja potepuška narava, sem si mislil, moja ciganska mnogostranskost, moj potepinski sluh, moj mačji radar — brez tega ne bi bil rešil Alberta, ker je o vsem odločil samo trenutek. Utrinek, ko se zaveš in planeš.

Čez čas sta se starša vrnila, z njima sta prišla tudi miličnika, ki sta potrkala na moje duri. Stala sta ob vznožju postelje, ker sem se jima oprostil, da bi rajši kar naprej ležal. Tako je eden naredil zapisnik.

Ko sta odšla, sem mislil na ranjko gospodinjo Maričko, ki je dočakala sedemdeseto leto brez kopalnice, a jo je dala dozdati potem, ko je modernizirala kuhinjske prostore. Malo jo je uživala, kopalnico, in kopelne soli, ki si jih je kupovala, so še vse nenačete; snoči pa je malo manjkalo da se ne bi tenki zidovi razleteli.

Na to me je vsako toliko spomnil vonj po ožgani roževini, ki mi je prihajal od obrvi.

Trst, 20. aprila

Šolski izlet v Rim. Šel bom samo zato, ker me dijaki hočejo zraven. Čutim kot posebno dragocenost, da me skupina mladih ljudi želi imeti v svoji sredi tudi zunaj razreda. Ta trenutek je to več vredno kot ne vem kako izredna knjiga.

23. aprila

V zvezi s člankom o taboriščih sem se danes domislil Alojza Krajgherja. Živo se še spomnim, kako me je presenetila njegova naklonjenost. Ne prej ne potem nisem pri nobenem starejšem pisatelju doživel tako prisrčnega sprejema. Brał je bil moje knjige in se jezil, ker jih njegov sin Boris ni razumel. Veliko je govoril o tem svojem sinu, kako mu je zmeraj znova pisal pisma, na katera sin ni odgovarjal, ker se v njih ni strinjal z načinom vodenja povojne slovenske družbe. Maščeval pa se mu je tako, da je, ko so imeli vsakoletno srečanje vseh Kraigherjev, obšel omizje in zaporedoma pozdravil goste, ko pa je prišel do sina Borisa, je roko umaknil in jo podal naslednjemu.

Ni mi bila všeč njegova protiklerikalna živčnost. Božestna je bila. Taki so bili stari liberalci. Prizadet pa je bil za usodo slovenske besede na Tržaškem, tako da sem se po obisku pri njem zavedel žlahtnih vezi, ki jih je v našem narodnem telesu pletla naša književnost.

25. aprila

Avtobusu prijetno žužnjajo gume na avtcesti. Zapustili smo Benetke in krenili proti jugu. 25. april, v Italiji praznik osvoboditve, zato bi se v razredih danes, po nalogu ministra, morali spomniti pomembnega datuma. Potujočemu slovenskemu učiteljišču naj bi spregovoril jaz; tako sva se z gospodom ravnateljem zmenila. Zato sem prej vzel mikrofona in na kratko obnovil zgodovino od leta 1918. dalje. Omenil sem pogori-

šča, uničenje naše prosvete, društev in gospodarskih podjetij. Pa upor Bidovca in tovarišev, primer prvih osvobodilnih dejanj, ki se bodo drugod razvila komaj desetletje kasneje. Taborišča. Goreče slovenske vasi. Govoril sem o narodno zavednih Slovencih, ki so na Primorskem nadaljevali proti nacizmu dvajsetletni odpor proti italijanski diktaturi. Zato imamo v Italiji živeči Slovenci svoje specifično razmerje do 25. aprila 1945. Zakaj Trst je bil osvobojen 1. maja, datum, ki bi moral pomeniti zgodovinsko prelomnico, a je v resnici bil komaj začetek zamotanih zapletljajev. Vsekakor pa ob takih obletnicah mirno lahko trdimo, da smo, čeprav številčno skromni, za zatrtje fašizma doprinesli tak delež žrtev, kakršnega sorazmerno s številom ljudi ni najti pri kakem drugem evropskem narodu.

Večina je poslušala, vmes se je vil prikrit živžav nižjih razredov, motenje, ki bi rajši videl, da ga ne bi bilo, obenem pa se mi je zdelo skoraj prav, da so se mlada bitja predajala uživanju osvoboditve od šolskih klopi, doživetju skupnega sprejemanja novih vtisov. Poleg vsega pa je potrebno (ob tem datumu) omeniti še to resnico: Vsaka od teh dijakinj ali vsak od teh dijakov je nasičen s pretresljivimi dogodki, ki so jim jih posredovali očetje in matere, dedki in babice. V šolskih nalogah pride na dan vsa pretekla tragika; in če bi zbrali naloge naših povojnih dijakov, bi sestavili zelo trpko antologijo našega življa. V trikotniku med Triglavom, Snežnikom in Trstom je v dušah zgoščene toliko bolečine, da je dijaška razigranost protitoksina, ki nam uravnoveša ritem razumskih in čustvenih refleksov.

Firenze, 25. aprila

Santa Maria del Fiore.

Giottov zvonik.

Battistero.

Za sodobnega človeka so to lepote z nepoznanega planeta. Filigransko skrbno izdelane stavbe, ki so sredi prometa in

vrveža in napisov čudoviti tujki. Med njimi in nami je razpadlo vezivo, ki naj bi nas povezovalo. Ne, to ni občutek preteklosti, ki je tako oddaljena, da si je ne moremo priklicati nazaj, gre za neki vtis artpurlartizma, skozi katerega nam ne uspe, da bi pretočili svojo današnjo človeško substanco.

Občudujem, da sem brez besed. Hkrati pa se zavedam nekega temeljnega anahronizma. Santa Maria del Fiore, to je materializiran umetnikov san, a danes je ta čudež mrzel. Bolj bi me ganila kočica v Anacapriju ali pa na kriškem obronku.

Moj duh se je skrčil, postal je pačcek Deske taboriške barake so mi človeško bližje, čeprav trpke, krvave, gnojne in gnile. Battistero pa je krstilnica za nedosanjano bitje, ki bi ga prevzela geometrična popolnost in hlad marmornate gladine.

Kupil sem nekaj razglednic z reprodukcijo teh umetnin, a ne zato, da bi razglednice odposlal. Pa tudi imam doma v zgodovinah umetnosti dosti boljše posnetke! Kdo ve čemu sem hotel imeti s sabo te podobe; morebiti, da bi se spoprijemal z njimi? Saj ko sem bil tukaj pred vojsko, sem bil pred njimi nem občudovalec.

Z Živko sva si nabrala prgišče žetonov, da bi v kabini zavrtele številko in slišala, kaj počenjata Maja in Adrijan, ko prvič sama gospodarita v kajžici na barkovljanskem bregu.

Nihče se ni odzval. Sta jo že kam pobrisala, da se naužijeta prostosti! A ob tistem 040, ki zadostuje, da si iz katere koli steklene utice, pa čeprav na Siciliji, prikličem Barkovlje, sem se zavedel zakaj tisti občutek izumetničenega tujka ob Santi Marii del Fiore. Naš smisel za praktičnost nas je poplitvil. Razlezli smo se vodoravno.

Ponte vecchio.

Spet v območju prvinskega. Trgovine in Arno s svojo širino. Dante se sprehaja z Guidom in Lappom, potem se vsi trije vkrcajo v čoln in je, kakor da jih je kdo začaral.

*Guido, vorrei che tu e Lappo ed io
fossimo presi per incantamento*

Mogoče bodo dijaki drugače prisluhnili poglavju italijanskega Trecenta zdaj, ko so se razkropili po tesnih uličicah Firenc.

Mislim na vlogo mest, ki jim statičnost hiš in domovij varira premikanje rečne vode. Pariz. Ljubljana. Maribor. Celovec. Beljak. A bolj mi je zdaj pred očmi Ljubljana s Prešernom. Reka, ki našemu pesniku teče v prihodnost, tako kot Arno Danteju, ko je kot pesnik in politik veroval v usodo svoje domovine.

Naš avtobus je na trgu Santa Croce, poleg cerkve, ki je narodni spomenik, ker je tudi grobnica pomembnih mož. Machiavelli. Michelangelo. Galileo Galilei. Alfieri. In Foscolo, ki je o vseh teh pel v spevu **Sepolcri**.

Cerkveno-narodno svetišče, ki je dokaz pietetnega odnosa nekega naroda do svojih velikih mož.

Primerjam z Navjem in človeškimi odpadki, ki krasijo tisto strnišče.

V koloni lezemo proti prestolnici. Prazniška procesija vozil. Iz našega avtobusa uhajajo valovi glasov. Smo kakor velikanski pojoči karijon, v katerem se pa melodija ne ponavlja, ampak je vir napevov skorajda neusahen. Vozniki ukročenih avtomobilov, ki čakajo v vrsti, vzdigujejo glave k Gračijam iz tretjega razreda, ki imajo srebrne strune v grlih.

Rim, 26. aprila

Via Appia Nuova.

Slovenik

Bivališče, ki je cenejše od rimskih hotelov in zato primereno za dijaške listnice. Čedna stavba, ki ne presega višine treh nadstropij, a ima nadprtljicni del zanimivo razčlenjen in razdeljen na terase in majhne mansarde. Nikakršne asociacije spodobijo klasičnega teološkega inštituta.

Z Živko sva dobila sobo, v kateri bo kdaj bival kak slovenski škof, ko bo prišel ad sancti Petri sedem. Pri tem se mi

misli vračajo na študentovska leta, ko so bili vsi italijanski cerkveni krogi fašizmu naklonjeni in je škof Fogar pravzaprav sam kljuboval Mussoliniju. Takrat se je tudi slovenska Cerkev v Jugoslaviji navduševala za rimsko diktaturo, da so bili slovenski primorski duhovniki uboge pare, katere so preganjali fašistična policija in njihovi škofje, a so bile obenem zapuščene od sobratov v Sloveniji, ki niso mogli razumeti, kako da primorska duhovščina se ne more znajti v državi, kjer vladata Vatikan in Mussolini, človek, ki ga je poslala božja previdnost.

V tistih letih sem tudi sam po čudnih učnih spremembah našel pot v teologijo in spet iz nje. Ta odklon je bil deloma filozofske deloma čisto eksistencialne narave, emocionalno pa je seveda nanj vplival tudi odpor proti simbiozi Cerkve in laične oblasti. Dostojevskega Veliki inkvizitor mi je samo potrdil to, kar smo slovenski ljudje v Primorju skusili na svoji koži. Zato je razumljivo, da so v boju, ki se je vnel v drugi svetovni vojski med fašizmom in nacizmom na eni strani in protinacističnimi silami na drugi strani, slovenski primorski ljudje ne glede na svetovni nazor bili na uporniški strani. Tudi duhovniki! V Sloveniji pa je bilo seveda narobe. Resnica, da so komunisti zgrešeno stališče cerkvenih krogov do fašizma izrabili, stanje izostrili in izzvali nekrščansko reakcijo katoličanov, nič ne načne bistvene resnice, da se je krščanstvo na Slovenskem kopalo v gnilih vodah evropske filozofsko-ekonomsko-socialne nazadnjaške misli in akcije.

Nobenega dvoma ni, da tudi komunistična diktatura proletariana, pri kateri pa pravi proletarijat ne samo nič ne diktira, ampak je prav tako odvisen, kakor je po njegovem socialnem položaju nujno, da je, komunistična diktatura, pravim, ne prinaša družbi resnične, duhovne svobode. Vendar vprašanje ni v tem, ali je Cerkev s tem ali onim režimom, ampak v tem, da ni z nobenim in da je proti krivici, proti zaslužnjanju človeka, proti lakoti, proti mogotcem denarja ali proti mogotcem oblasti, kar je isto.

Zato kot laično usmerjen človek, ki je za demokratičen socializem, sprejemam misli, ki jih je napisal Prepeluh o vlogi

krščanstva na Slovenskem misli, ki jih je najbolj poglobil in razširil Kocbek. Zato je teorija komunistov o verskem vprašanju kot o samo privatni zadevi dokaz miselne omejenosti, če že ne v vseh primerih zagrizenega fanatizma. Po skoraj desetih stoletjih krščanske kulture pri Slovencih je neodgovorno govoriti o privatizaciji vere, kakor bi bilo, ko bi se sedanji socializem obdržal, bedasto čez sto let govoriti o marksizmu kot o privatnem vprašanju!

Kot teoretično nekrščansko misleči človek torej menim, da je vloga, ki naj jo odigra prenovljena krščanska misel na Slovenskem dvojna.

Prva je etična.

Ljubezen. Resnica. Idealizem. Požrtvovavnost. Enakost. To so nekatere izmed pglavitnih vrednot, brez katerih se sleherna družba spremeni v džunglo brezkompromisnih bojev za oblast, za denar, za položaje, za standard. Laž je normalno komunikacijsko sredstvo. Hinavščina je preizkušena in legalizirana socialna terapija. Omejenost najvišja stopinja na barometru učinkovitih družbenih kvalitete.

Krščanstvo, ki ne bi bilo pedagoško-moralizirajče strahovanje ne priliznjeno sladkobno šepetanje o dobroti, ampak široka in odprta vzgoja ljubezni in človeškega dostojanstva, bi znalo na Slovenskem deloma popraviti to, kar so nekdanji nekrščanski cerkveni krogi in sedanji diletantski psevdomarksistični politiki skazili.

Druga vloga je etnična, narodna.

Kakor je razrednemu boju narodni čut samo vzvod, da laže prodre v globino človeške duševnosti, tako sta tudi Cerkev in narodna čud izhodiščni točki, da vnese svoj nazor v človekovo srce. Vendar pa je duhovniško poslanstvo, prav zato, ker se ves čas obrača k človekovi notranjosti, tesno povezano s preteklostjo, z izročilom, s starožitnostmi, z družinskimi vezmi, z navadami. Ravno tako je nenehno v stiku s pristno in najbolj intimno človekovo govorico, z besednim zakladom itd. Zato je Cerkev, kakor je že ugotovil socialist Vivante, zelo pomembna pri ohranjanju zvestobe narodni biti.

Govorim seveda o slovenskem krščanstvu, zakaj na Koroškem na primer nemška duhovščina, na Beneškem pa laška nimata in tudi nočeta imeti nobenega smisla za humanistično neovrgljivo prvino, kakršna je etnično-narodna psihološka komponenta.

Zato bi kot tretjo vlogo kazalo omeniti večji, vidnejši, izrazitejši, upornejši poseg slovenske cerkvene hierarhije v ravnanje cerkvenih krogov v Italiji in v Avstriji na področjih, kjer živijo slovenski ljudje.

Vatikanski muzeji.

Lahko samo v mimohodu obidemo dolge hodnike in sobane. Sem za vodnika dijakinjam in enemu dijaku, ki bodo k letu maturirali, in so mi všeč, ker želijo razširiti svoje obzorje.

Trume obiskovalcev nas razkrajajo in pršijo, da samo s pomočjo nevidnega radarja premagujemo sredobežne sile. Zavaljo dodatne pazljivosti, da se ne bi skupina razkrojila, se pomoti pretaknemo skozi ozek prehod, tako da se prekasno zavemo, da smo obšli Rafaelove sobe. Izgubili smo pravo smer, a ko si v Sikstinski kapeli sredi goste množice ogledamo **Poslednjo sodbo**, se po visokih stopniščih in dolgih hodnikih povrnemo k Rafaelu in njegovi **Atenski šoli**. To se pravi, da se človek, ko ima s sabo prožne in bistre dijake znajde tudi v labirintu. In še lahko spotoma ugotavljamo, da je v **Poslednji sodbi** Michelangelo že napovedal baročne krivulje; da poznejše oblačenje njegovih nagcev ni bilo samo puritanski nesmisel, ampak hud prekršek zoper lepoto človeškega telesa.

V baziliki Svetega Petra pa se ob zastekleni **Pietà** srečamo s sodobnim nesmisлом. Saj je verjetno res bil neuravnovešen, moški, ki se je s kladivom lotil Michelangelovega kipa, vendar moderna civilizacija počenja isto z naravnimi lepotami! Tako da je dejanje tistega nekoliko trčenega posameznika pravzaprav simbol današnje družbe. Saj bi pred njeno uničevalno požrešno strastjo morali marsikaj zasloniti s prozornimi kristali.

Sonce, ki nas oblije pred baziliko, nas spet sprostí. Dekleta uperjajo fotografske aparate, slovenski zvoki se odbijajo od Berninijevih stebrov, jaz pa si pravim, da se naša tržaška in kraška mladina kreta po Rimu tako sproščeno, da je človeku pogled nanjo pravi užitek. V Rimu, ki nas je potujčeval in nas, čeprav na bolj dostojen ali mil način, še potujčuje, so slovenski vzkliki govorica žive življenjskosti.

Na to mislim tudi med kosilom, ko gre beseda o cdprtju Slovenika, ki bo junija in bo kot laik imel govor Alojz Rebula. Slovenstvo in krščanstvo, to je idealna tema zanj, in verjetno se pretežno ne bo ukvarjal z eshatologijo, ampak z zgodovinskimi silnicami.

Da, mislim si, da ima krščanstvo v slovenski književni sedanjosti v Rebuli eminentnega predstavnika, da pa marksistični tabor ni po vojski znal in ne zna dati iz sebe intelektualno močnega in izvirnega pisca. In seveda je res, da ima krščanska misel dolgo tradicijo, vendar po napovedih dialektičnega materializma naj bi ta misel in tradicija bila v agoniji, medtem ko sta prav v deželah, kjer je marksizem postal opravičevalec nove oblasti, svobodna misel in izvirnost na smrtni postelji, Marksizem kot podajšek judovsko-krščanskega odrešitvenega upanja so razne komunistične stranke osiromašile s tem, da so ga zožile na skrb za ekonomsko in socialno plat. Svobodna misel bi ga morda lahko obogatila, a svobodna misel bi se lahko sprožila tudi proti uzurpatorjem oblasti. Ergo —

27. aprila

Fosse ardeatine.

Veličasten spomenik na nacističen pokol. Izvirna rešitev z nizko betonsko ploščadjo, ki kot surova in mogočna streha zaslanja večstoto grobnico, da stopa obiskovalec po preprihanem prostoru kot pod stropom nizkega in vlažnega predverja kraške jame.

Govor je o nemških grozodejstvih. O Brandtu, ki se je poklonil spominu žrtev. Taborišče na Rabu pa je bilo podobno nemškimi. In neštivilni so spomeniki, ki pričajo o požigih in streljanjih italijanskih zasedbenih čet na Slovenskem, a doslej se še ni našel italijanski ministrski predsednik, ki bi nesel venec na grob padlih. Ne samo, ampak italijanski ljudje nič ne vejo o krvavih dejanjih svojih oboroženih sil med vojsko. Zanje so potomci Julija Cezarja bili nosilci omike, če pa so res kje upepelili kako vas ali koga poslali na drugi svet, je bilo to vendar naravno, ko pa so se pripadniki tako ničvrednega ljudstva, kot je slovenski, drznili streljati iz zasede na vojake obnovljenega rimskega cesarstva. Kdo pa sploh so ti Slovenci? Ali je to sploh narod, ko pa ga ni na nobenem zemljevidu? Osemnajstega leta, ko so italijanske čete korakale do Logatca, so se pojavili neki priložnostni odbori, ki so skušali prestreči upravičeni rimski pohod na vzhod. Ali pomenijo danes Slovenci kaj več kot takrat?

Še marsikateri odrešitveni korak bo morala narediti italijanska demokracija, preden bo vredna, da umaknemo svoje pridržke. Pa jugoslovanska diplomacija prav tako.

28. aprila

Villa Borghese.

Tudi Canovova Paolina je vredna pogleda, a tak neoklasicizem je prehladen in preveč preračunan, da bi me ogrel. Imam pa že rajši Berninija. Njegovo Prozerpino. Predvsem pa Dafne. Ne vem za nobeno kiparsko upodobitev ženskega telesa, ki bi tako ustrezalo moji predstavi dekliško-ženske popolnosti, kakot je ta Dafne. Seveda je to rafiniran barok, a saj je Michelangelova Pietà tudi rafinirana, telo mrtvega Kristusa na Materinih kolenih je brez teže. Ne ne, Dafnina vitka postava s komaj nakazanimi oblinami je spojitev ženskosti s pomladno prožnostjo; to je telo, ki ga zemlja ne privlači, ki pa je vendar obljava slasti, čeprav bolj očem kot dlanem. In če se bo ob njem vzgibala strast, jo bo hitro zamenjala želja, da bi bilo

tisto telo znova mladostno sproščeno, breztežno, otroško neodgovorno.

Mogoče bi sem spadal kak stih iz D'Annunziove pesmi o ženskem bitju v borovem gozdu. Tudi Ermione se spremeni v rastlinsko bitje.

*. . . la favola bella
che ieri
m'illuse, che oggi t'illude,
o Ermione.*

Tivoli.

Letovišče aristokracije starega Rima. Zavoljo zmerne, a zadostne nadmorske višine in zelenja.

Villa d'Este.

Eksplozija vodometov, slapov, fontan.

Park je zgrajen na terase, ki pa se raztezajo v širino, razdalja med eno in drugo pa je tolikšna, da so na vsaki posamezni vodometni curki, ki brizgajo visoko med drevjem.

Občutek preobremenjenosti, rokokojske načičkanosti, posebno v zgornjem predelu, kjer g'edališču »majhnega Rima« sledi dvojna vrsta fontan, ki iz kakih trideset žrel bruhajo vodo v korita, nad katerimi tenki curki pršijo navpično kvišku.

Lepa je niže Ovatova fontana, kri kateri se z zgornje okrogle kotanje zlivajo v spenjeno pahljačo združene vodne niti v polkrožni bazen. Naše dijakinje so v ozadju našle prehod, da so bile za vodno zaveso v večbarvnih ob'ačilih in dolgih h'ačah nerimske, zato barbarske, a nadvse ljubke boginje.

Vse okoli sta bršljan in mah obkročala loke uvrščenih niš.

Lepa je bila fontana zmajev s klasičnim lokom v ozadju.

A ustavili smo se posebno pred fontano, ki se imenuje Orgle in ima spredaj dva velika, sinja ribnika, zadaj pa jo zaslanja baročno pročelje.

Tukaj smo se ma'ce samovšečno izpostavili fotografskim kameram, se potem naslonili na prsobran, pod katerim se je v

da javo zgubljala campagna romana. Bili smo pijani od bohotnega zelenja in tisočere vertikalne, konveksne, piramidaste vodne geometrije. Ob zidku nas je oblivalo aprilsko sonce, a vendar nam je počasi omotica minevala, tako da smo odmislili srednjeveške vodomete in ugotovili, da če se je Rim nekoč razdajal v razkošju, se mu je to posrečilo samo na račun podjarmljenih narodov. In ker smo v tretjem razredu pred enim tednom pri zgodovini italijanske književnosti jemali Vica, smo se zdaj pomirili ob njegovi modrosti, da civilizacije oponašajo tok človeškega življenja; otroški sledi zrela doba, vrhuncu sil razkošlje, potem razvrat in pogin.

Ko smo se vzpenjali po strmih stopniščih in kamnitih klanjih spet navzgor, smo se zavzemali za varstvo zelenja in naravnih lepot. Prešli smo na kraško gmajno in na njeno divjo, neukročeno, prvinsko lepoto. Jaz pa sem naredil še skok v osebno sfero, se ustavil ob Kocbekovem vodometu in sam pri sebi ponavljal:

*Pod vodometom je gladina,
obrazi gledajo v kotanjo,
neutrudno vabi jih globina.
Na dnu ljubezni je tišina,
pogrezniva se tiho vanjo.*

Frascati.

Obvezna postaja vsakega šolskega izleta! Pred leti me je prav za tako leseno mizo v ti vinski kleti Majda obsodila, da sem ozek, ker sem se uprl dejstvu, da nam najlepša in najbolj inteligentna dekleta odpeljejo italijanski snubci. Govoril sem ji o problemu Lepe Vide, a me je rezko zavrnila, češ da sem lirik. Čutila je, da sem jo ranil prav v zavesti svetske razgledanosti in premaganega domačijstva, ki naj bi bila njena izvorna pot v življenje. S svojo omejenostjo sem jo razočaral.

Med letošnjimi dijakinjami jih je tudi nekaj, ki se spoprijemajo z nelahkimi odločitvami, a so zaprte vase, tesne, nima jo Majdine upornosti.

V živo steno vdolbeni kleti šumi kakor v panju. Ko se izza dolgega omizja sproži pesem o gorah, ki da so zabučale, smo kakor v domači osmici, da se nemškimi turistkam, ki vstopajo, riše nerazločen vprašaj na obrazih.

Bazilika svetega Pavla zunaj obzidja.

Večer. Klasični stebriči plemenitijo tišino, ki je, ko je gruča stopila v svetišče, legla na osamljen vrt. Ustavil sem se in se zagledal, ker se mi je tista skladnost čisto fizično, biološko prilagala. Nekaj podobnega sem občutil v vrtu frančiškanskega samostana v Dubrovniku, samo da je tista bila bližja, intimnejša, ta pa je bolj slovesno odmaknjena. Vendar pa ne tako skonstruirana kakor lepota Sante Marie del Fiore.

Mogoče bo potrebno najti neki novi odsev klasike. Seveda ni poti nazaj, a tudi preteklo načelo sorazmerij nam bo moralo pomagati pri iskanju norme, ki se nam je izmuznila.

Ko sem se odpravil v svetišče, sta prišli dve dijakinji s stožcem sladoleda v roki. Nasmehnila sta se mi, verjetno zato, ker sta se začutili zamudnici, potem pa se napotili po sredi široke ladje proti presbiteriju. Gladki stebri so resno spremljali vitki postavici, ki sta ritmično sklanjali glavi, ko sta jezika obliznila sladko mrzloto.

Težko bi mogel najti bolj sproščeno razmerje do posvečenih umetnin, sem si rekel in odvzel nekaj naklonjenosti marmor natim stebrom.

Na Kapitolu sem na zidku za dijake iz vodnika ugotavljal lokacijo rimskih poslopij, da smo jih potem na daljavo spet oživljali iz ruševin. A hkrati smo se menili o goseh, o Tiburtinskem zaporu, o Kleopatri, o volkulji. Ob nji sem se spomnil, kako je Papini, potem ko se je spreobrnil in se vrnil v Cerkev in v fašizem, pisal v knjigi o Italiji, da kapitolska volkulja ni bila krvoločna zver, ampak samica, ki doji vse narode, ki so pod njenim okriljem.

Dijaki so se muzali ob perverzni idiličnosti pisatelja, ki je začel svojo kariero kot disakralizator vseh vrednot, a je kot

maziljeni ud italijanske akademije pustil, da ga je opijanila tradicija dvatisočletne kulture.

Ko je v Galiji sekal zapetja jetnikom, si Cezar prav gotovo ni mogel predstavljati, da bo po Papinijevi zaslugi volkuljino mleko v dobi avtov in letal postalo tako sladko in zaželeno.

Avtobus frči kot »pojoča raketa«. Naše deklice so neutrudne. Po rahlem dremežu, ki je davi sledil zavoljo frascatijske kapljice nekoliko nemirni noči, so zdaj budne in zvonke.

Ko bi sodili narode po njihovih pojočih hčerah in sinovih, bi nam dodelili zavidljivo mesto. Žal naši liričnosti manjka nekaj korenitih injekcij jekla, kot bi rekel Lojze Ude.

»In vendar ne gre za drugo, kakor da se slovenska politika kultivira, da se usmeri po dejstvih in zahtevah kulture, da se slovenskim kulturnim dejstvom ne dela sila in da se kulturno ustvarjanje ne usmerja po samovoljnih političnih zahtevah v neko enostransko, samostansko ali zgolj erotično ali neko nivelizajoče socialno duhovnost brez kvišku težečega duha.«

Lojze Ude, »Sodobnost«, 1933
Slovenci in jugoslovanska skupnost

FIZIOGNOMIJA TOTALITARIZMA

2.

Bajke, mitologizirana izročila in ideološki prividi so človekovo naravo razstavljali v dvoje nasprotij, ki naj dopuščata alternative. 'Dober — slab tovariš. Sočuten — surov, povsod pravice pesti. Skromen — zloben in žaljiv.' Človekova narava se je razedinila, tako da je v njej možno videti belo ali črno. Abela ali Kajna. Dobro ali zlo, krepost ali ničvrednost. Ni podobne stvari, ki bi jo bilo možno hkrati videti v takih kontrastih, kot je človekova narava. Človek, subjektivno prizadet, potolčen in dvignjen hkrati, je prihajal v dileme o sebi samem. Je človek po naravi dober ali slab? Vprašanje, ki ga je bržčas zastavil neznan avtor v prazgodovini, ni več prišlo iz prometa. Odpiralo je poglavja nepisane filozofije davnine, oblikovalo posebna poglavja teologije, skozi stoletja je spremljalo filozofovo pot, bilo je navdih pisani besedi prav toliko kot popačeni ali alegorizirani predstavi o dobrem in zlem. Poskušalo se je utelesiti in je rodilo predstave o angelih in hudiču, izrisalo je moralno-etiko z dvomljivimi načini vrednotenja dobrega-zla. Razgibalo je subjektivne sile v preganjanje zla — v imenu dobrega so iznašli način, kako pregnati konkretno zlo; sežigali so čaravnice. Preganjanje čarovnic je vrhunec moralno-etične izprijenosti človekovih institucij, ki pridigajo dobro. Srednjeveški ljudje so preganjanje zla predelali v tisti sistem družbenega terorja nad posameznikom, ki bi se naj z novim vekom bil podrl, a je prerasel v teror oblasti nad posameznikom, v nasilje anonimnih institucij in klik. Sodobni sistemi terorja nad ljudmi ne se-

žigajo posameznikov. Oblastveni režimi pobijajo, zatirajo in odstranjujejo svoje nasprotnike po kompliciranjšem sistemu, kot je bilo sežiganje čarovnic.

Razglabljanje o dobrem-zlem v človekovi naravi je s teologi in s filozofi prodiralo v višave. Za stvarno, materialno razlago je manjkalo stvarnih, materialnih dokazov. Razlage so se zato oprijemale »navdiha« in poskušale ravnati po načelih logike ali verovanja. Tako so razglabljanja splavala v tiste višave, kjer postane materialna narava česarkoli absurdna. Absolutno, Ideja, Bog — te kategorije ne morejo imeti materialnega prizvoka in tisto, kar se izteka v njih, se tjakaj izteka, zato ker neha biti materialno. Tako tudi predstave o dobrem-zlem v človeku; v rokah teologov in filozofov so se odmikale od materialne strukture subjekta v abstraktnost.

V materialnem dnu subjekta so šarile opisne vede. S krampom in z lopato so poskušale odmetati njegove sodobne plasti in prodreti v njegovo zgodovino, v skrivnosti njegove praižvedbe. Z lupo in z mikroskopom so rinile v njegova tkiva in začudeno so opisovale: celice, jedra, dedne zasnove! Lotile so se subjektovega vedenja, v posameznika so natrpavale predstave-pojme-zvoke-načela in veselo vzkliknile: človeka se da vzgajati! Opisne vede, ki so se s katere koli plati ukvarjale s človekom, so prinašale med ljudi tisto, kar so odkrile in spoznale stvarnega. Arheologija, antropologija, biologija, genetika, pedagogika itd.

Človeške predstave o subjektnem-posameznem-družbenem so torej krepko zaorale po dveh tirih. Po enem so vozile opisne vede, ki so brskale po materialni strukturi subjekta in njegovi zgodovini. Po drugem tiru so drsele abstraktne znanosti in teologija; nekoliko vzvišene so skrbele predvsem za to, da materializirane človekove predstave ne zaidejo s tiste poti, ki pelje v abstraktno kraljestvo.

V razponu dvotirnega sodelovanja so nastajale določene predstave o človeškem subjektu in o naravi njegovega ustroja. Nekaj predstav bi se dalo strniti takole:

subjekt je proizvod razvoja, evolucije,

evolucija pomeni hkrati spreminjanje in napredek, razvojne oblike se namreč izpolnjujejo,

izpopolnjevanje evolucijskih oblik se prenaša iz subjekta na vso naravo, subjekt postaja dominanten faktor prirode,

evolucijske izpopolnitve v prirodi so zasluge subjekta, in zasluge se projicirajo zmeraj v aktualne generacije ljudi, bivše generacije so samo eventualne predhodnice-znaničke napredka;

razvoj subjekta je nesinhron, tako v geografskih kot v socialnih merilih; zato razlike v razvojnih stopnjah različnih ljudstev in tudi med posamezniki iste populacije;

razlike razvoja znotraj iste populacije nastajajo na temelju prirojenih razlik, deloma tudi zaradi nesinhronih socialnih pogojev med posamezniki; na intrapopulacijskih razlikah nastaja družbena hierarhija kot nujna, naravna struktura človeške družbe.

Opisne vede so oblikovale gornje predstave tem lažje, ker so imele priložnost občudovati socialno prakso. Sleherni generacija ljudi se je namreč vselej, tako včeraj kot danes, čutila »povišano«, »naprednejšo«, ko je zrla nazaj v »primitivno« preteklost. Družba in njeni ljudje se torej razvijajo. Nikakega dvoma tudi naj bi ne bilo, da človek vedno bolj gospodari nad naravo, ki si jo bo prav kmalu podvrigel v njenih mikro- in v makrodimenzijah. In končno — najmanj gre dvomiti v »naravne«, »prirojene« razlike med ljudmi. Je pač tako: obstajajo talentirani in genialni posamezniki, z druge strani naletimo povsod na počasneže, na nerodneže, če že nočemo uporabiti izraza tepec ali butec. Zato so v družbah nujni cesarji in generalni sekretarji, direktorji in voditelji, oblastniki in naredbodajavci, in potem truma vladanih-upravljanih-dirigiranih. Socialna praksa nekdanja in danes in opisne vede se lepo ujemajo, dopolnjujejo se. Vsi družbeni sistemi poznajo razslojeno populacijo, ki se neprestano razvija, v sleherni družbeni

ureditvi se ve, kaj je »progresivno« in kaj »konservativno«, sleherna družbena oblast zna odmeriti, kaj je »akcija« in kaj »reakcija.

'Sleherna družbena oblast' pomeni tako imenovane totalitarne režime vzhoda in tako imenovane demokratične politične sisteme zahoda.

Abstraktne vede in teologija niso imele nobenih pripomb k predstavam o človeškem subjektu. V predstavah vlada namreč določen red, in z urejenostjo se da obvladati gibanja v socialni praksi. Ker je red možno izpeljati iz nečesa Absolutnega, je torej tudi socialni red izpeljan iz Absolutnega. 'Dobro' v subjektu je potlej tisto, kar se giblje znotraj urejenosti, 'zlo' socialnemu redu nasprotuje. 'Dobro' je zasnova evoluciji subjekta, 'zlo' se razvoju protivi. 'Dobro' daje cesarju cesarjevo in 'zlo' se punta.

Človeški subjekt je tako bil opredeljen. Opredelitev je zbrala v sebi polno skladnost opisnih ved, filozofije in teologije in ni si možno zamisliti večjega tveganja kot podvomiti v verodostojnost usklajene predstave o človeškem subjektu. Človeški subjekt se je kot pojem za družbo utelesil, »sociologiral« se je. Poravnal se je po svojih diagonalah, tako da se je mogel poistovetiti z družbenimi pojavi in s predpisi družbe. Izrisal se je kot struktura, ki ustreza pravilom tistega, kar se šteje za usklajeno s teoretiziranjem o družbi, za sociološko.

Sociologiziranje je gibanje znotraj subjekta, in temu gibanju ni konca. Podobno je rasti, ki jo je vnaprej določil načrtovalec, a jo nevidne, neznane sile sproti skušajo preusmerjati ali podreti. Mimo gibanj sociologiziranja vznemirjajo subjekt neprestani notranji premiki, ki kažejo eno edino načelnost: nasprotujejo sociologiziranju; naj gre za sociologiziranje z »leve« ali z »desne« strani, v dnu subjekta obstaja odpor. Sociologiziranje torej nikakor ni istovetno s socializiranjem. Teorije o družbi niso same po sebi sposobne uskladiti raznotera gibanja znotraj subjekta v harmonično celoto. V subjektu gre za gibanja, ki nimajo

z uradno zunanostjo sociologiziranega subjekta ničesar skupnega.

Sociologizirani subjekt je v vseh družbenih ureditvah operativna kategorija. Družbena urejenost se kaže namreč v tem, da so gibanja družbe opredeljiva kot razvoj in da so ljudje dejavniki razvoja v gibanjih postavljeni na tista mesta, za katero so po svojih sposobnostih in naravnih talentih primerni; k urejenosti družbe sodi torej hierarhija družbe. Brez sociologiziranega subjekta niso možne nikakršne družbene ureditve. Ne bivše in ne današnje. Ne tiste, imenovane totalitaristične, in ne one, imenovane demokratske. V obeh tipih ureditve je sociologizirani subjekt oblikovno, vsebinsko in namensko isti. Z njim se v družbeni ureditvi operira, manipulira.

Sociologizirani subjekt in družbena ureditev kljub navidezni skladnosti nikjer ne kažeta 'čistega' medsebojnega razmerja. Med njima ni popolnega ravnovesja v smislu vsebina-oblika. Razmerje med njima je treba na stvaren način sproti določati, instrumenti določanja so zakoni, predpisi, kodeksi.

V učinkih zakonodaje in kodificiranja se začne za vsako družbo novo družbeno poglavje. Poglavje, ki govori, kaj je v družbi dopustno in možno, in kaj ni dopuščeno. Zapovedi, prepovedi, predpisi, odločbe. V njihovi luči se gibanja v subjektu normirajo, in sleherni normativ pove hkrati, kaj ni v smislu norme. Značilnost gibanj sociologiziranega subjekta so torej normativi, vse znotraj subjekta poteka po normativih.

Normative je seveda treba znati določati. Določanje je postopek, s katerim se pečajo obrambni ljudje, ki prevzemajo za določitev normativov odgovornost, pa tudi pravico, da normativom v družbi zagotovijo veljavo. Določitev kakršnih koli normativov je delo skupine pristojnih ljudi, med njimi in družbo se vzpostavijo operativno-administrativni odnosi ustanove, odnosi institucije. Brez institucionaliziranja ni nikakega normativnega določanja v družbi.

In končno — določen normativ prinaša s sabo možnost protinormativnega gibanja. Veljavnost normativov je treba neprestano varovati, zagotoviti je treba njihovo veljavnost in zato je treba imeti moč v tem smislu tudi ukrepati. Normativi morajo biti sankcionirani, v družbi morajo biti usidrani z močjo uzakonjenja in poročta.

Sociologizirani subjekt je postal nenavaden sestav: plod niza pol-naturalističnih predstav in opisnih ved, abstraktno ocenjen po filozofih in teologih, prepleten z zamotano socialno tehniko institucionaliziranega normiranja-sankcioniranja. Nekaj stvarnosti in verovanja in mnogo spretnosti v obratovanju z ljudmi. To je sociologizirani subjekt.

Ob posamezniku je sociologizacija stvarnost, v kateri ni čutiti opisnih ved, kjer se vse odvija brez argumentov filozofa in teologa. Ob posamezniku manevrirajo predpisi, prepovedi, določila, ki omejujejo in utirjajo njegovo gibanje in določajo njegovo usodo. Najprej normativ in za normativom sankcija — celo življenje poteka sredi pravilnikov, paragrafov; celo življenje je niz pasti, ki dan za dnem pripravljajo posamezniku raznovrstne nevšečnosti, od malenkostnih nespোরazumov med posamezniki do temeljitih konfliktov z oblastjo. Celo življenje je nepretrgano prilaganje normativom in njihovim sankcijam. Sociologizacija terja od posameznika napor podrediti se normativom. Podreditev lahko bolj ali manj uspe — a nihče ne more biti svoj porok, da mu v podrejanju tudi pri najboljši volji ne bo kaj spodletelo. Nihče ne more vedeti, kdaj bo naenkrat sociologizirani subjekt postal zanj hujša nadloga od ječe.

Sociologizacija vnaprej določa posameznika. Pavšalno ga uokvirja v občana, ki »sme« in »ne sme«, ki »mora« in »ne mora«, ki »naj« in »naj ne«. Sociologizacija določa posameznikov format. 'Biti po formatu' bi pomenilo, biti idealen občan v sociologiziranem subjektu. Sociologizacija računa na idealiziranega občana. Idealizirani občan je fikcija, je izmislica sleherne družbe — in hkrati njena operativna enota.

Idealizirani občan je edina fikcija, ki je totalno esvo-
jila svet. Idealizirani občan je naš nepristen dvojnik, naš
uradni 'jaz', ki nas zastopa od rojstva do smrti. Gojimo ga
z vsakdanjim življenjem, uprizarjamo ga ob skupnih pa-
radah. Nanj mislimo, ko pravimo tovariš-gospod-volivec-
uslužbenec-kaznjeneec... Zlezel nam je v kri, postal je osnov-
na sestavina naših predstav o uradnem in privatnem. Ne
znamo ga odmisлити, z njim smo indoktrinirani. Prav vsi. Po-
litični pragmatik prav tako kot njegov nepolitični tekmeč
iz beznice z mamili, mati sedmero otrok enako ko cipa s
ceste, univerzitetni učenjakar prav tako kot šolski sluga.

Kadar imamo težave, ki jih projiciramo v socialne po-
goje, pripisujemo vzroke težav osebnim slabostim, subjek-
tivni nedozorelosti, muhavosti faktorjev izven nas in po-
dobno. Na kraj pameti nam ne pride, da bi podvomili v
idealiziranega občana, ki se šopiri v nas in v družbenih
soigralcih. Ne znamo si zamisliti, da bi težave rasle iz so-
ciologizacije subjekta, katerega »idealno«
izhodišče smo. Tako smo namreč v zakonodaji, v kodeksih in v nepisanih
manirah družbe ožigosani.

Institucija 'idealizirani občan' se v družbeni praksi na
nekaterih pojavih podira. Z nekaj smisla za biološki čas
zatržno ugotovimo, da smo v to institucijo vključeni ob-
časno pogojno. Družbe, kodificirane v kakršne koli sisteme
z zakonodajo, z oblastjo in z občinstvom sociologiziranega
subjekta, družbeni sistemi občasnost "idealiziranega ob-
čana" posredno tudi priznavajo. Ustave, družbeni kodeksi,
pravne formulacije urejujejo gibanja občanov sicer na-
sploh, a jih na določen način kategorizirajo. Osnova kate-
gorizaciji je neke vrste sociološka smotrnost, družbena
uporabnost. Z vidika družbene smotrnosti se sam po sebi
vzpostavlja določen način kategoriziranja občana, ker mu
družbena smotrnost odmerja vrednost, občana obravnava s
stališča uporabnosti znotraj subjekta. V tem stilu obrav-
navanja dobiva občan vlogo delovnega faktorja, ki je

vključen v neki akcijski proces. 'Delovni faktor' je v pogojih današnje tehnologije lestvica dejavnikov, od grobe delovne sile do posestniške ali managerske topografije v prostoru subjekta.

Naj se delovni faktor izvrednoti na tej ali oni stvarni obliki, posameznikova delovna storilnost je biološko pogojen pojav. Osnovni biološki zakon je brez dvoma, da potuje človek skozi obdobja, v katerih se neprestano in vsestransko menjuje. Posameznik je nekaj povsem drugega v svojih prvih letih kot v tridesetih-štiridesetih letih in drugačen je po sedemdesetem letu starosti. Posameznik, konfrontiran z lastnimi biološkimi obdobji je bitje temeljitih preobrazb. Posamezni preobrazbeni liki si niso nič podobni, lahko si celo nasprotujejo.

»Idealizirani občan« pa je delavec 'najboljših' let. Značilnost vseh družb je, da zavzemajo do človekovega starostnega biosa izrazito oportunistično stališče. Po merilih tega stališča je »idealizirani občan« postal trpežna, delujoča kreatura, ki naj zmore vse, kar mu je v sociologiziranem subjektu dosojeno. Kar še ni ali ni več delovno-fizično trpežno kar je nerazvito ali postaja na drug način nesinhrono z obstoječimi družbenimi merili, je posebna kategorija občana. Zakonodaje, ustave, kodeksi obravnavajo posebej kategorije občanov kot so »mladina«, »upokojenec-rentnik«.

Iz oportunističnega odnosa idealiziranih družb do starostnega biosa človeka izhaja mnogo socialne škode, izhajajo mnogi konflikti in nerešljive situacije, ki neprestano silijo v ospredje sleherne družbe. Po sociološki logiki je pojem vrednosti zastavljen oportunistično, zato postane na primer mladina nesinhroniziran del subjekta, ki sicer fizično nastaja, a je socialno še nerazvit in nedozorel, hkrati obremenjen s puberteto.

Sociološki oportunizem do kategorije »mladina« je drugačen od oportunizma do kategorije »upkojenec-rentnik«. Fizična trpežnost mladega človeka narašča, upokojenec hira. V rastoči moči mladega bitja je potencial, vezan

na poudarjeno mladostniško agresivnost, starec fizično nikoli ne bo nevaren. Vsi politični režimi zato koketirajo z mladino, prizadevajo si, pridobiti simpatije mladih. Povsod odrivajo upokoјence-rentnike kot nadležno šaro.

Sociologizirani subjekt obravnava neidealizirane kategorije občanov z merili družbene smotrnosti. Ker je kategorija mladina dozorevajoči sloj ljudi — človeško bitje se pač skoti na svetu v docela neidealni obliki in se nato naj razvija — je sociološko oportuno, neidealno bitje idealizirati, dvigniti ga na raven idealiziranega občana. Temu razvijanju pravimo vzgoja, pedagogika. Pedagogika se je institucionalizirala in tako se je rodilo šolstvo.

Po vsem svetu pa je pedagogika, institucionalizirana vzgoja v idealiziranega občana prišla v nepopravljivo krizo. Povsod vedo, da je tako in povsod menijo, da je treba šolstvo reformirati, ker šolstvu in njegovim učinkom nekaj manjka. A kar se pod naslovom »reforma« dogaja, je le formalna udeležba pedagoških institucij pri premikih v vzgojnih prijemih, ki ostajajo v skladu s sociologizacijo subjekta. Tako ostaja povsod pri vzgoji, katera je zvedena na manipuliranje z množico posameznikov. Povsod na svetu je institucionalizirana vzgoja predvsem manipulativni pritisk na mladega človeka, da se naj prilagodi na določen vzgojni model. Spreminjanje modela kajpak ni tista reforma, ki je kjerkoli razrešila krizo šolstva. Posnična reforma se začne z odstranitvijo manipuliranja in modela v korist nebrzdanega, naravno stimuliranega razvijanja subjektivnega v posamezniku. Vzgoja brez modela in brez manipuliranja pa najbrž ni združljiva s sociologiziranim subjektom. A o tem pozneje.

Puberteta je za mladostnika velik problem, ki sodi v razsežen problem seksusa sploh. »Čisto« biološki seksus pa v merilih smotrnosti sociologiziranega subjekta ni veličina. O najbolj imperativnem nagonu človeka si ni sociologizirana družba idealiziranih ljudi poskušala nič kreativnega predstavljati. Ne v kodeksih, ne v religioznih in ideoloških katekizmi. Sociološko smotrnost je seksus formal-

no normirala, s stališča družbene uporabnosti se potlej ve, kaj je dopustno, kaj ne in kaj je celo kaznivo. Iz nagona naj tako nastane biološki doživljaj po modelu, eventualno z vrednostjo rituala po določenem predpisu. Predpisani ritual se formalno vključuje v zakonsko zvezo moža in žene. Za pubertetnika pa bi naj bil seksus tabu.

Med mnogimi sociološkimi normami so prav seksualne »norme« tiste, ki so najvolj vztrajno in največkrat kršene. Bržčas pa morajo prav zato v zaledju sociologizacije določene anonimne službe istega sociologiziranega subjekta največ manipulirati s seksusom drugih ljudi. Iz seksusa ljudi so izdelani sistem taktiziranja, izsiljevanja in natolcevanja, sistem medsebojnega varanja in podkupovanja. Vsa gornja seksualna nesinhronost se v dnevnem življenju drobi v najbolj množično gibanje subjekta, v stalno svež ciklus drobnih nezvestob in potegavščin, prepletenih z nekaj tragedije in tudi z utvarami pretirane samozavesti tihih »zmag« sredi laži. Lahko trdimo, da že samo po zaslugi formalnih socioloških normativov seksusa živimo sredi družbe, ki govori eno in dela drugo, se sproti korumpira, in vse pod ceno notranje napetosti v posamezniku, ki zahtevam spontane regulacije nagona praviloma ni dorasel.

Idealiziran človek, plod sociologizacije ima torej s seboj težave. Mnogo težav je gotovo posledica dejstva, da je sociologizirani subjekt z biosom konfrontiran in ne z njim identičen. Iz težav in konfliktov izhaja, da se idealizirani prototip in dejanski človek razhajata. Družba idealiziranih ljudi je že zategadelj fikcija, ker jo izpodkopavajo biološki fenomeni, katere sociološka logika ignorira.

Sociologizacija subjekta je potemtakem proces, ki naj realni človekov bios priredi za okvir idealiziranega človeka. Proces je neprestano modeliranje, ne le modeliranje-vzgoja v šoli. Modeliranje se začne že v predšolski dobi in pozneje se poseben način uveljavlja na delovnem mestu in v združevanju izven delovišča. Proces modeliranja lahko preide pri posamezniku v »navado« — posameznik se je

modelu prilagodil. Posameznik se modelu lahko upre, realni človek noče biti enak idealiziranemu prototipu. Sociologizacija pomeni zato hkratu tudi že ukrep zoper punt. Sociologizacija je institucionalizacija in sankcija. Vsaka družba pozna oblast, upravo, prisilnost. Vsaka družba ima svojega Človeka po formatu, za njegovo realizacijo deluje. Posameznika obravnava po določenem modelu, cilju. V postopku modeliranja so izrisane meje normalnega-dopustnega in neobičajnega-nedovoljenega, na nepretrgani oblikovni poti se mora vedeti, kaj pelje v model, kaj je v obrobju modela in kaj pelje povsem mimo ali proti. Obstajanje znotraj sociološkega subjekta je preskakovanje od norme do norme. Šole, domovi, kasarne, kulturne postaje, zabavišča, izobraževalni centri, klubi — to je topografija normiranja, ki se neprestano institucionalizira v izobraževanje, vzgojo-prevzgojo, zabavo-oddih, patriotizem in celo humanizem.

V vseh družbenih sistemih so doma modeliranje, institucionalizirana oblast in sankcija. Brez njih ni sociologizacije subjekta.

V vseh družbenih sistemih se sociologizacija poslužuje posebne sankcije zaradi uspeha modeliranja. Na vseh ravneh, v vseh družbenih plasteh in v vseh dejavnostih, tako v šoli in na delovnem mestu, v javni funkciji in v privatnih krogih gojijo kot zelo »naravno« sankcijo zoper posameznike, ki ne gredo v »normativni format« izločanje. V slehernem izločanju je pričujoča klica *totalitarizacije*. Totalitarizacija je prisilnost k določenemu modelu z nasilnim izločanjem ali celo uničenjem posameznika, ki se ne more ali noče pustiti modelirati. Osnovna klica totalitarizma je torej podana z nasilnostjo izločanja.

Najmočnejši zarodki totalitarizma so se potuhnili v institucionalizirano šolstvo. Današnje šole zmorejo predvsem eno: »selekcionirati« in »skrbeti za osip«.

Totalitarizem kot politični sistem je totalitarizacija na ravni občana in VSI družbeni sistemi današnjega sveta jo na svoj način uprizarjajo. Tako imenovana demokracija je

začasna nadmoč modelnega poprečja nad modelnima skrajnostima — pretežna večina občanov sledi na neki način modelu. Totalitarni režimi nastajajo, kadar dobi premoč modelna skrajnost.

Zgodovina družbenih gibanj kaže, da so v sleherni družbi in ob vsakem času možni premiki premoči med modelnim povprečjem in njegovo skrajnostjo.

V dnu — spet v dnu s totalitarizmom okuženega sociologiziranega subjekta tiči reali človek. Po zaslugi pojava sociologizirajočih faktorjev bi naj bil idealizirana pojava na družbenem odru. A dejansko je s sabo sprta kreatura, ki z muko, nesproščeno, pod nešteti pritiski, pod ceno največjih konfliktov obstaja in deluje, izpolnjuje vse tisto, čemur bi najraje ušel — in zraven govori o svoji, človeški veličini, čeprav sluti, da je v veličini tudi nekaj ustvare.

■

»Nič ne morem zato, če more moje delo postati za človeštvo pomembno le prek naroda, katerega sin sem. Prav nič ne morem za te meje svojega vplivanja na svet. Nisem teh mej jaz postavil in ne bi jih mogel porušiti, tudi če bi jih hotel.«

*Lojze Ude, »Slovenija«, 1940
Slovenci in jugoslovanska skupnost*

ANKETA O LJUBLJANSKEM DNEVNIKU **DELO**

1) Kaj menite o grafičnem obrazu tega lista, o impaginaciji, o razporeditvi rubrik, o njihovem obsegu?

A: Ob sedanjem *Delu* imam večkrat občutek, kakor da sem pred stenčasom; tako so po vojni imenovali z vseh vetrov nanizanim prispevkom, ki so jih nalepili ali nabili na tablo. Stenski časopis. Isto sem nekoč rekel o *Primorskem dnevniku*, samo da je takrat *Delo* bilo več vredno branja kot danes.

Impaginacija seveda posnema francosko, a medtem ko ima človek pri francoskih ali italijanskih časnikih kljub pestrosti in razdrobljenosti vtis neke vseurejajoče logike, je ljubljanski dnevnik pogostoma pravo sračje gnezdo.

B: List je na videz žal pust in dolgočasen. Nikoli točno ne veš, kaj bereš, ker so vse strani enako urejevane in razporejene. Malenkost boljša je le ponedeljska športna stran zaradi svoje modre barve ali pa nedeljska Naši za mejo. Za vse ostale rubrike bi rekel, da jih na prvi videz ni moč ločiti ene od druge in že to me spravlja v nerazpoloženje, ko vzamem v roke največji in najbolj razširjeni slovenski dnevnik.

C: Grafični obraz ljubljanskega Dela? Puščoba, od paketno rožljajočega papirja do nepregledne impaginacije. Siceršnja tehnološka raven Slovenije se glasila SZDL očitno še ni dotaknila: kar se tega tiče, bi lahko izhajal npr. v vzhodnem Berlinu. Uvodniki na desnem robu so očitno tam zaradi videza neke idejne dinamike, ki je ni besedarski proizvodi, ki praviloma niso vredni branja »Pisma bralcev« so očitno tako presejana, da jim je vnaprej odvzeta vsaka možnost presenečenja: majčke

ni bagatelski problemi, kjer o resničnejši problematiki Slovenije ni sledu. Podobno je z novo sobotno rubriko »Zakaj mislim, delam, pišem«: med kulturniki, ki se oglašajo tam, je komaj kdo, ki izstopa iz klišejskega fraziranja.

- Č: V tehničnem pogledu dolgočasen list. Ko ga vzameš v roke, imaš vtis, da je to bolj glasilo nekega zakotja kot prestolnice slovenskega naroda. Impaginacija daje vtis nekakšne ropotarniške nepreglednosti: na primer športna rubrika! Obe zadnji strani sta redno izpolnjeni z mašilnim gradivom. Kolikokrat mi je bilo žal 100 lir, ki sem jih dal za ta časopis! Pa ga kljub temu kupujem kdaj pa kdaj, recimo iz patriotizma. Danes (6. junija) na primer nisem našel niti vrstice, ki bi bila res branja vredna, kaj šele članek! Sredstvo, ki bi list takoj prerodilo: še eno — konkurenčno — glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva, seveda z nekaj več idejne konkurence, kakor jo ima kakšen Ljubljanski dnevnik!
- D: O impaginaciji? Dejal bi, da je vsak članek zase samoupravljavski. Upati je, da bo kmalu imela vsaka občina oziroma vsaka tovarna določene kvadratne centimetre lastnega prostora v časniku!

2) Kaj pravite k zunanjepolitični strani? Kakšna se vam zdi raven posameznih dopisništev, ki jih ima Delo po svetu?

- A: Dopisniki, ki se ukvarjajo s svetovno politiko, ne povejo nič takega, kar bi za človeka bilo novo. Njihova poročila so zmeraj na ravni splošnega, v vsakem primeru lahko uporabnega, naj gre razvoj v eno ali drugo smer.

Lahko bi sodil o zmožnosti in bistrosti nekega dopisnika, ko bi mi ta razkrival neke svoje slutnje ali

pogleda. Zdaj je dopisnik spreten samo v tem, kako se vnaprej zavaruje pred slehernim spodrsnjajem.

Saj ne ve, kaj bo čez tri leta na indeksu. Zdaj je na primer potrebno, da o Sovjetski zvezi pišeš samo dobro, ker je Sovjetska zveza dala posojilo; ko bo pa posojilo izčrpano, bomo videli, kako bo.

Če naj med dopisnike v tujini vključim tudi dopisnike iz Avstrije (saj je tržaškem dopisništvu posvečeno sedmo vprašanje), potem moram reči, da so poročila Zvoneta Zorka v glavnem naklonjena Franciju Zwitteru in liniji sodelovanja z avstrijskimi socialisti. Zorkova omejenost, ko je bil proti samostojni slovenski listi na občinskih volitvah, je bila naravnost zločinska. Potem je laviral, zdaj se lovi. Med odgovorne v Sloveniji in na Koroškem, da je naša narodna skupnost v Avstriji tako propadla, bo treba šteti tudi nekdanje in sedanjega dopisnika *Dela*.

B: Zunanjepolitična stran me iz ljubljanske perspektive ne zanima kdove kako. Raven dopisnikov *Dela*? S poštovanjem sem bral Staniča, dokler je bil dopisnik v Moskvi. Božidarja Pahorja, dopisnika v Londonu, ne berem. Prav tako ne berem italijanskega dopisnika, ker v Trstu razpolagam z boljšo italijansko informacijo. Najbolj kvaliteten se mi je zdel dopisnik Fraz iz Zahodne Nemčije. Prav tako je dobro opravljal svoje delo Pogačnik kot dopisnik v Parizu.

C: Je ne berem. Zdi se mi, če hočem kaj izvedeti, da je že bolje, da vzamem v roke kak neslovenski list.

Č: List hoče biti s svojo zunanjepolitično rubriko na svetovni ravni. Rezultat je včasih grotesken. V uvodnikih se vrstijo na primer lirični izlivi v planetarnem slogu — od Čila do Biafre —, zastonj pa boš iskal tam kakšnega doraslega posega v problematiko Slovenije, ekonomske emigracije, slovenske kulture itd. Skratka, od *Dela*

bi želel najprej nekaj kvalificiranega pometanja pred našim lastnim slovenskim pragom, preden se gremo glasnike vesoljskih problemov. V tem vidim enega od pojavov naše sodobne slovenske alienacije: hlastati po vesoljskih razmerjih, ko še lastnega vaškega klanca nisi očedil!

D: Pohvalil bi nedeljsko zamejsko stran, ko bi ne bila tako brezspolna, tako neproblematična, tako po sili uravnana na matični uradni kurz.

3) Kaj menite o notranjepolitični strani?

A: Notranja politika je zdaj v *Delu* miniaturna kopija notranje politike izza predkominformovskih časov. Prepo vedano je pisati o vsem, kar Sovjetski zvezi ni všeč, v prvi vrsti mora z dnevnega reda narodna samobitnost; in natanko tako, kakor je Sovjetska zveza opravila s Češko, je centralizem v Jugoslaviji opravil z avtonomijo posameznih »republik«.

Tudi pred leti v *Delu* ni bilo pravega pluralizma v zahodnem smislu, vendar je bil časnik živ, razgiban, zdaj pa je brez duha. Tudi deklarirana injekcija marksizma je samo dodatek pocukrane vode. Tudi ene same nitke izvirnosti ni v tem na videz novem kurzu.

B: Skoraj bi rekel, da velja tudi za to stran odgovor, ki sem ga dal na prejšnje vprašanje. Vendar pa moram priznati, da prebiram te strani nekoliko pogosteje, čeprav z ne prevelikim zanimanjem, ker gre v večini člankov za bolj ali manj prikrito indoktriniranje, za bolj ali manj očitna uradna stališča. Komentarijev, ki bi natočili čistega vina in kot smo jih vajeni brati v tujem tisku, tako rekoč ni. Vse to bralca odbija. Pred pismom in po pismu — koga pa to zanima! Vtis imaš včasih celo, da tisti, ki to pišejo, sami ne verjamejo v to, kar pišejo.

C: Notranjepolitična stran. Kakšna naj bi se mi zdela, če ne puščobna do zehanja. Posebno neužitna se mi zdi množica člankov gospodarske vsebine. Zanimivo bi bilo vedeti, kakšen odstotek bralcev *Dela* jih sploh bere. Prav tako se mi zdijo neužitne neprestane okrogle mize o gospodarski tematiki. Vsa ta preobilica govorjenja o gospodarstvu navaja človeka na misel: vsaj razpravljajmo o gospodarstvu, če ga že ne znamo delati. Evropski listi imajo stran, posvečeno gospodarstvu, in konec.

Č: Notranjepolitična stran spada med najbolj dolgočasne, zato preletim samo naslove. Ustavi me samo kakšen naslov v zvezi s cerkvijo, ki utegne malce odškrniti kakšen tabu. Da ta dolgčas čuti tudi samo uredništvo, je na primer dokazalo pred dnevi, ko je tako hvaležno planilo z dvokolonskim člankom na tistega gorenjskega župnika, ki je zahteval pri cerkvenih pogrebih križ na čelu sprevoda. Se pravi, da bi to stran skoraj edini lahko poživili slovenski župniki, ko se ne bi tako držali smernic II. vatikanskega koncila. Tako pa je dolgčas na vse strani.

D: Kar je kratko in malo presenetljivo, je to, kako *Delo*, časnik, ki izhaja pred vrati Evrope, ne spoštuje svojih bralcev doma in v zamejstvu. Res, da je glasilo režima, a ker se vprašanja nanašajo na časnik, moram reči, da tržaški človek zve o tem, kar se dogaja v Sloveniji in Jugoslaviji, o resnici namreč, samo iz tujih listov. *Delo*, da navedem en sam primer, nam ni povedalo, kaj je zagrešil Kavčič, predsednik slovenske vlade, da so ga odslovili. »Liberalizma« ni on iznašel, prav tako ne »tehnokracije«, kakšno vlogo naj bi imela partija v državi, tudi ni odločil on. Ergo? Prav tako ne vemo, zakaj so partijski voditelji na Hrvaškem bili samo odstavljeni, medtem ko so hrvaške pisatelje dali v zapor. Mislim na tako imenovane »nacionaliste«. Za *Delo* je vse to preprosto in razumljivo; danes gre v zapor ta, jutri bo šel

kdo drug, glavno, da ne grem jaz. Vprašanje je, koliko je tak kriterij pisanja socialističen.

Jasno je, da za takò »svoboden« tisk v Trstu nismo.

4) Kaj bi rekli k zvezi z gospodarsko rubriko?

A: Gospodarska rubrika se lovi med poudarjanjem novih prijemov, za katere ne ve, kakšni naj bi bili, in resničnostjo, ki je, kakršna pač je, to se pravi tehnokratska. Kako pa naj bo drugačna, če pa so od leta 1945 dalje vsi poveličevali razvoj tehnike. Naj zdaj komunisti kot taki, samo zato, ker so predstavniki delavstva, vedo tudi tehniko?

Ta rebus nikakor ni rešljiv.

B: Ni moje področje in te rubrike ne prebiram. Kolikor smem pa kljub temu soditi, bi rekel, da je to pisanje nekako Sizifovo delo. Preveč besedi in doktrine — konkretnih rezultatov malo. Vtis imam, da je bila ta stran pod Kavčičem boljša, stvarnejša.

C: S prejšnjim sem odgovoril tudi na vprašanje o gospodarski rubriki. Vendar je kdo, ki zna povedati kaj konkretnije, na primer Dolinar, ki se mi zdi kot ekonomist dober.

Č: Bolj kot članki me pri gospodarstvu neke socialistične države zanimajo rezultati. Na primer tisti milijon Jugoslovanov na delu pri kapitalistih zahodne Evrope. Zato gledam na vse tisto gospodarsko razpredanje kot na literaturo. Razen tega bi moral imeti ključ za dešifriranje določenega slovarja.

D: Vsak dan znova pričakujem, kdaj mi bo *Delo* povedalo, kako bo Marinc vladal brez tehnokratov. Ali pa bo po novem vodil slovensko industrijo Franc Popit? Človek s ceste je pričakoval, da bodo z nastopom nove vlade slo-

venski ljudje nehali odhajati na delo v tujino, da bo draginja popustila, da bodo voditelji oddali svoje vile delavcem, da bo slovenska vlada kaj konkretnega naredila za koroške Slovence. Kakor kaže, gre z gospodarstvom slabše kot za Kavčičevih časov, na Koroškem pa se socialistična vlada pripravlja, da bo štela manjšino! Rad bi vedel, kako bo *Delo* vsa ta dejstva zasukalo. Spretnosti mu res ne manjka, čisto balkansko je že postalo.

5) Posebno izčrpen odgovor bi radi o tem, kaj menite o kulturni rubriki.

A: Kulturna rubrika je pravo ogledalo miselnega mrtvila. Če je v Kavčičevi dobi bilo čutiti neko dinamiko, čeprav je bila večkrat enosmerna, to se pravi modernistična, ni zdaj nobenega živega toka. Človek se je upiral *prevladi* avantgardizma, ne pa pravici do življenja, katere mu ni nihče osporaval. Zdaj so moderniste dali začasno v karanteno. Trezne kulturne delavce pa je komunistična oblast že zdavnaj odbila, saj noben resen kulturnik ne more menjati svojih pogledov vsakih pet let.

Kakor na radiu ali na televiziji je tudi v *Delu* najti zmeraj iste »zaslužne« pisce ali pisatelje, o katerih je govor. Največ prostora pa je seveda posvečeno filmu.

Vse je partikularistično. Nikjer idej, ki bi se krešale. Niti marksističnega dialoga ni, kje neki, da bi se pojavila kakorkoli *drugačna* misel.

Zgodovinar prihodnjih let bo presenečen, kako je v Sloveniji, ki živi tik ob zahodnem svetu, socializem prinesel v kulturo tako obupno plitvino.

B: Ta stran se mi zdi očitno preskromna. Pravih ocen ni, ne literarnih ne drugačnih. Ne vem, če odraža kulturno situacijo pri nas danes. Morda pa to ni niti njena na-

loga. Toda potem bi si želel vsaj več informacije. Tisti trije ali štirje članki, ki so na tej strani, so navadno nezanimivi in pusti, vse prihaja iz neke resne diplomatske delavnice, kjer vse tako pristrižejo in zgladijo, da se mi zdijo ti članki kot mogočna drevesa — a brez listja in brez vej — skratka pusti.

C: Kulturna rubrika? Zame ne obstaja. Stran, posvečena kulturi, te oznake namreč ni vredna, kljub občasnim nastopaškim člankom njenega urednika Tita Vidmarja. Vtis imaš nekakšne smetišnice, kamor je treba vsak dan sproti namesti določeno količino čim bolj brezbarvnih in brezosebnih prispevkov. Inkret je člankarski stroj, ki ga že zdavnaj ne berem. Snoja sem precej bral, dokler se ni podpisal pod portretom Mitje Ribičiča. Tudi Vasja Predana ne berem: še en tekoči trak v besedarski proizvodnji. Izjema je bil Josip Vidmar z Našim trenutkom: Vidmar vsaj ve, kaj je umetnost, in ne slepomiši z besedo, čeprav slepomiši z vestjo.

Č: Človek se z domotožjem spomni kulturnih rubrik predvojnega Slovenca ali Jutra. Tu pa imaš opravka s sistematično sklerozo, brez vsakega pretoka imen in mnenj. Književne kritike tako rekoč ni. Zato so utihnilo celo tisti redki, ki so vnašali v *Delo* kakšno osebnejšo noto, npr. Snój. Dober kulturni posredovalec je Bogdan Počučnik, čeprav s preveč kompleksa pred »tujo prevzetijo«, kakor je rekel Prešeren.

D: Brez pluralizma ne more biti prave kulture. Mozaik poročil ne more nadomestiti dialoga; zdaj pa je še mozaik enobarvno siv.

6) Zasedujete športno rubriko?

A: Ne zasledujem športne rubrike. Ugotovil pa sem, da tudi v športu položaj ni rožnat. Tako, se mi zdi, je tudi na tem področju finančna vloga zveze dominantna.

B: Ne.

C: Športne rubrike sploh ne zasledujem.

Č: Kako je s športno rubriko, ne vem, ker je ne berem. Da bi bil tam kakšen peresarski razcvet, dvomim.

D: O nobenem športniku - Slovincu, o katerem je *Delo* pričelo zavoljo njegovega uspeha, ni človek iz *Dela* zvedel, da je Slovenec, če ni tega vedel že poprej ali se ni sam za to pozanimal. Na primer, ko je šlo za smučarske skoke, nismo nikdar brali: »Dvanajsti je Slovenec ta in ta.« Uradno skače kot Jugoslovan, kot Jugoslovan je dvanajsti. Jugoslovan je za *Delo* itd. Slovenec je, mogoče, samo v svoji gorenjski vasi.

7) Kaj menite o podlistkih?

A: Podlistki so bili dobri v dobi, ko je izhajal prevod Londonovega *Priznanja*, zdaj je kdaj najti v sobotnem *Delu* kakšno zanimivo reportažo, a žal so večinoma prikrojene po novem kurzu. Tako tista, ki je govorila o jezikih v Sovjetski zvezi, da omenim samo en primer.

B: Jih ne prebiram. Ne v *Delu* ne drugod.

Č: Kaj menim o podlistkih. Ne vem, če sem kdaj kupil *Delo* zaradi podlistkov. Pritegnil me ni nobeden.

Č: Podlistki so slabo izbrani: ali šund ali kakšno zelo površno memoarsko delo (na primer zdaj o Mussoliniju).

D: Nimam časa za podlistke, posebno ne za take, o katerih vem, da ne bodo vsebovali nič problematičnega, nič plemičnega.

8) Koliko se Vam zdi, da tržaško dopisništvo tega lista izpolnjuje svojo informativno funkcijo?

A: Tržaško dopisništvo je do pičice zvesto gledanju in politiki *Slovenske kulturno - gospodarske zveze*, vse drugo

posname bolj površno, telegrafsko ali pa sploh ne. Tržaški dopisnik nima zavesti, da piše o narodni skupnosti, ampak o tistem njenem delu, ki naj bi ga vodili uredniki *Primorskega dnevnika* oziroma že prej omenjena zveza.

Ni se še zgodilo, da bi dopisnik o nečem imel svoj pogled. Seveda je jasno, da ga ne sme imeti. Vendar tukaj ni govora o tem, ampak o tem, kakšna *naj bi bila* poročila o našem življenju. Taka politika, kakršna je sedanja, bo Slovence zelo drago stala. O tem bo še veliko črnila steklo v prihodnosti. Takrat pa bo prepozno zvoniti po toči. Pa tudi izgovor o pomotah voditeljev ne bo držal, saj so ti v dvajsetih letih imeli priložnost večkrat slišati opombo, da je zločin nad odrezano narodno skupnostjo, če jo skušaš reševati na ideološki podlagi. Res, da se je v zadnjih letih nekaj spremenilo, a to je v bistvu zunanja fasada, v resnici pa gre vse po starem.

B: Če se delo tržaškega dopisnika res omejuje samo na to, kar beremo, potem je škoda, da je tu. Ne vem, če je za ponatis — recimo — intervjuja s predsednikom SKGZ nujno potrebno, da biva dopisnik *Dela* tu v Trstu. Morda bi kdo v Ljubljani že pravičnejše izbiral iz vsega zamejskega tiska, kakor zna tukajšnji dopisnik povzemanj iz enega ali dveh listov. Samo nekaj primerov za maj 1973: Dopisnik *Dela* ni z besedico poročal o edinem prvomajskem prazniku v zamejstvu, o prazniku prvega maja v Bazovici. Se ni udeležil tiskovne konference, ki jo je ob sklepu druge mandatne dobe v deželnem svetu imel deželni svetovalec Slovenske skupnosti dr. Drago Štoka. Ni z besedico poročal o do sedaj edini proslavi kmečkih puntov v zamejstvu, o proslavi, ki jo je priredila Zveza slovenske katoliške prosvete v Gorici. Ali ni dovolj?

C: Kar se tiče tržaških novic, gotovo ne visim od tega, kar piše v *Delu* njegov tržaški dopisnik. To je v bistvu dopisnik pri SKGZ. Kot tak bi lahko pisal svoje dopise kar lepo v Ljubljani, s *Primorskim dnevnikom* pred sa-

bo, in s tem prihranil *Delu* dragocene devize. Skratka, za takšno dopisništvo *Dela* v Trstu, kakršno je zdaj, sploh ne vidim razloga, saj je vendar v Sloveniji napro-
daj *Primorski dnevnik*, ki že sam dovolj prečesa svoje poročanje o dogajanju med Slovenci v Trstu. Razen tega tudi strokovno Ivo Vajgl ni kakšen kanon: je na primer doslej napisal en sam kolikor toliko sposoben članek o tržaški kulturi? Saj bralci *Dela* ne zvejo niti za izid *Zaliva* ali *Mostu*.

C: Tržaško dopisništvo pač izpolnjuje svojo funkcijo *ad usum delphini*. Bralcem *Dela* pove v izvlečku to, kar obširneje poroča *Primorski dnevnik*. Ali se za takšne izvlečke spleča *Delu* vzdrževati tukaj svojega dopisnika?

D: Tržaški dopisnik (kakor drugi pred njim), ne piše o slovenskih zadevah zato, da bi prikazal položaj, kakršen je, probleme, težave, različna mnjenja, kritike, polemike itd., ampak piše tako, da ne bo nikogar vznemiril, da bo prav Socialistični zvezi delovnega ljudstva in Slovenski kulturno-gospodarski zvezi.

Dante bi rekel: Non ti curar di lui ma guarda e passa.

9) Kaj menite o posameznih peresih, ki se pogosteje oglašajo v tem listu

A: Nobenega peresa nisem zadnje čase zasledil, ki bi povedalo kaj izrednega. Kdo pa koga izmed pomembnih mož, ki jih Slovenija nedvomno še nekaj premore, vpraša za mnenje! Poleg tega pa je tudi težko vedeti, kdo bi bil pripravljen povedati svojo misel, ko pa bo, kogar bodo danes objavili, jutri na indeksu kot nacionalist, centralist, tehnokrat, liberalist itd.

B: Nekateri sukajo peresa prav zares dobro. Hvala Bogu! Vsaj to!

C: O posameznih peresih sem več ali manj spregovoril, ko sem odgovarjal na vprašanja o posameznih rubrikah.

O nekem političnem stilu je bilo mogoče govoriti pri Kavčiču: pri Popitu gotovo ne. Sicer pa je skoraj edini, ki v svojih člankih prinese nekaj evropskega formata, Bogdan Pogačnik.

- Č: Bralca v zamejstvu prime tudi potreba, da bi se kdaj iz slovenskega matičnega časopisa naužil dobre, tehtne, kulturne slovenščine. In ker so vsi slovenski politiki po vrsti brez stila, gre pač iskat tiste hrane med kulture. Tista kultura v *Delu* pa je žalost, da je joj! Kaj bi le rekel Cankar o njej, ko bi za en dan vstal od mrtvih in se v Unionu začital v tisto stran! Saj je v tem oziru neprimerno boljši takšen čisto krajevni — in desničarski — *Il Piccolo*, eden od stotin italijanskih dnevnikov! Še en dokaz, do kakšne mere se je naša kultura provincializirala. In kaj dela tisti 200 članov Društva slovenskih pisateljev, da ne najdeš tam niti poštene novele niti poštene kritike niti poštenega spominskega zapisa? Nekaj imen — Inkret, Predan, Snoj — žene tam svoj mlinček in to je vse. V slogu, da bi potem najraje vzel tableto. Ali vaška zarobljenost ali enigmistika.
- D: Socialistični teoretiki so mislili, da bo socializem kulturo sprostil, »socialistični« praktiki so se rajši odločili za igranje na eno samo struno. Ko se bo še ta pretrgala, bo kultura dala mir; takrat bo *Delo* sedanjo kulturno stran porabilo za tovarno čevljev ali za Ljubljanske mlekarne.

ŠE NEKAJ MISLI OB ROBU ANKETE

Vremena Kranjcem bodo se zjasnila...

(Če je že pesnikova misel veljala samo Kranjcem, le kaj naj pričakujemo od njegovih rojakov!)

Tržaški dopisnik Dela izpolnjuje naravnost imenitno svojo informativno nalogo. Po mnenju tržaškega

Slovenca rečena funkcija niti ne zahteva posebne možganske budnosti in je lahko poverjena po nepotistični liniji kateremukoli komunikativnejšemu Blažku ali Matjažku, predanemu sprotnemu političnemu napotku in diskretnemu kultu osebnosti. Potrebna je le primerna občutljivost za sinhronizacijo poročil z dopovednim prepričevanjem Primorskega dnevnika in tipajočimi meditacijami Gospodarstva; zlasti tega, ki se doslej še ni zamerilo ne Ani ne Kajfi. Namesto da bi Delo povedalo bralcem kaj bolj človeškega o rojakih za mejo, pa se tudi samo poslužuje tega orokavičenega sloga, izoblikovanega po liniji razmnožene plošče. To se posebno opaža v poslednjih časih, ko je prišlo do morganatskega objema med slovenskimi, polslovenskimi in čisto italijanskimi skupinami. Na vprašanje, koliko je naših in kdo so ti naši, človek tudi po osemindvajsetih letih še ne more odgovoriti, niti približno razložiti rojaku iz Slovenije, ki se za to zanima.

Kako koristno bi torej bilo, ko bi se ljubljansko Delo lotilo vsaj enega izmed poglavitnih vprašanj in bi skušalo svojim čitateljem razložiti, zakaj in kako je prišlo do tega, da je tukajšnja ljubljanska izpostava, ki je po vojni slonela na plazu slovenske složnosti, ostala s tako pičlim številom somišljenikov in kdo nosi odgovornost, da je bila tako slavna in tako trdo preizkušena partizanska in nacionalna dediščina tako razdrobljena. Bilo bi zelo zanimivo branje za kranjskega čitatelja, zlasti če bi mu mimogrede povedali, kdo vztraja pri tej politiki in s kakšno podporo tiska in fondov je prišla do tako gorjupih dosežkov.

Tod smo še vedno prepričani, da morajo pripadniki manjšin (in ne samo slovenske), viseti drug na drugem, ako nočejo biti obešeni posamič. Razumarska politika naših nezmotljivih progresistov pa ne priznava tega pravila, te čustvene slabosti, kakor pravi, in si prizadeva še naprej, da bi vključila tudi za-

mujene Slovence v italijanske stranke. Kolikor jih še ni spehala tjakaj! Te partije, pravijo, bodo rešile vse probleme slovenske manjšine.

Vse, razen dveh, ki pa sta bitnost in vzdržnost, življenje in zdravje vsakega naroda: materinščina in rodna tla!

Na primer: slovenski komunisti in socialisti v Italiji se čedalje bolj prilagajajo miselnosti svojih italijanskih tovarišev, da namreč ni nujno govoriti slovenski, če znaš italijansko, in ko že govoriš italijansko, ni opravičljivega razloga, da bi še naprej poudarjal svoje slovenstvo ter s tem vnašal šovinistične motive v duha in delo partije.

Drugič. Slovenska zemlja se še naprej veselo razdaja, razlašča, odkupuje in odtujaše, slovenske okoliške srenje se še naprej redčijo in nemoteno raznarodujejo z naseljevanjem prišlekov, ki od volitev do volitev spreminjajo v svoj prid narodnostno ravnovesje.

Po vsem tem ni mogoče priti do drugačnega zaključka, kakor da so slovenski kandidatje na volilnih listah italijanskih strank samo vaba za slovenske volivce, s katerimi bi se (če le mogoče) z veseljem okoriščali magari italijanski liberalci s prav tako vnemo, kakor se je poslužujejo že toliko let it. socialisti in komunisti. Ko bodo vsi Slovenci na ta način polovljeni in zmravljeni, se bo slovensko-italijanska veselica zaključila z zadovoljivo upokojitvijo njenih pobudnikov in z nadaljnjim vzdrževanjem slovenskega narodnega gledališča kot spominske shodnice, kjer se bo etnično-etimološka slovenska nekdanjost prikazovala v inscenaciji starožitne obrednosti. Ki niti ne bo tako enkratna, če bi jo vzporedili s hirajočimi šegami in jeziki, ki so se ohranili le še pred oltarji in na odrskih deskah.

Pa ne, da bi tukajšnji nestrankarsko-politični dnevnik in gospodarno-gospodarski tednik o tem nič

ne pisala! Pišeta! Zajavkata vsakokrat, ko nam Lahi izmešetarijo kos slovenske zemlje, vsakokrat, ko pripeljejo čredo prišlekov v bližino slovenske soseske. Toda čez vse to je napeta politična linija, po kateri je treba previdno, zelo previdno stopicati, zakaj tudi politiki gospodujejo zakoni ravnotežnostnih sil.

Razumljivo je torej, da si tudi Delo ne more privoščiti drugačnega poročanja, ne da bi zdrknilo na raven podtikanja, natolcevanja in polemičnosti, zakaj tako ocenjujejo funkcionarji vse, kar se o njih reče neapologetskega. Skratka, ne šepajo zato (in da je res, je očitno), ker bi imeli po eno nogo krajšo, temveč zato, pravijo, ker imajo ono drugo predolgo!

Na ta način se zamejski Slovenec, takšen, ki še ni utočil v političnem potrošništvu ali kozmopolitskem kermavnerstvu, seznanja z nekaterimi poglavitnostmi najsodobnejše dialektike: ni važen most, temveč mostnina, ki naj se čimbolj nemoteno pobira tako na tem, kakor na onem bregu. Skrb za to je poverjena tukajšnji polslovenski satrapovščini, h kateri spada posredno tudi vsakokratni informator ljubljanskega Dela.

■

»Življenje za vsako ceno je podlost«.

Lojze Ude, »Slovenska misel«, 1924
Slovenci in jugoslovanska skupnost

ODISEJU OB JAMBORU

Smiselnih in nesmiselnih ocen, hvalnic in počastilnic, ki so jih napisali raznorazni peresarji jubilentom, je bilo toliko in takih, da bi človek le stežka iztaknil še kakšno izvirno misel. Zato se periodična občila, še zlasti s skromnejšim domišljijским potencialom, najraje zatečejo v arhiv, kjer že vešči tipkarici ni težko najti nekaj strani letnic, naslovov in biografskih podatkov o slavljencu. Ko je to postorjeno, se noben jubilant ne more vsajati, razen redkih, ki štejejo vrste in užaljeno tožijo, koliko manj jim jih je bilo posvečenih v primerjavi s konkurentom.

Pri Borisu Pahorju ni najti takšne sirotnosti, ker je mož širok, komunikativen, vendar zna tudi poslušati. Znati poslušati pa je med nami vsemi dandanes zelo redka vrlina. Zato našemu pisatelju ne manjka prijateljev ne doma ne za mejami. Poleg platonskih prijateljstev seveda, sklenjenih z največjimi misleci, ki so mu sinhrono z doživetji taboriščnega pekla izoblikovali današnjo osebnost. Če se ta ne da zmlinčiti na raven slovenske poprečnosti, potem to ni njegova krivda, kakor ni sam kriv, da ne zmore nastavlјati svoje piščali vsakokratni sapi iz ideološkega kompresorja.

Boris Pahor je Slovenec. Sicer je prepričan, da bi bilo moč dobiti altruističnega Slovenca le še iz inkubatorja, trdi pa, da je narodnost dedna, najsi bo hiba ali vrlina. Vse drugo so prilastki, od vere do svetovnih nazorov. Barve. Ena sama doba, ena sama generacija si jih lahko nekaj privoščī, teh barv. In naša si jih je! Človek bi imel kaj šteti vse —izme, ki so se zvrstili do danes in katerih voditelji so zahtevali sprotno kolektivno prilagoditev poslušnosti in mišljenja, govorjenja in zdehanja.

Boris Pahor je pisatelj. Piše dokaj obsežno, v glosah in polemikah se marsikaj njegovega naravnost z užitkom prebere. Toliko zgoščene aktualnosti, videne skozi kritično ključavnico, ni najti v nobeni slovenski reviji. Svoja čustva, svoje poglede in ocenjevanja prinaša Pahor v odvez-

njenem klobuku, na odprti dlani: tako, dragi brat, rojak, tovariš, tu je vse, kar sem lahko dognal in domislil o tebi, o vas, rojaki, o vaši miselnosti in vaši dejavnosti... In zdi se mi, da ostaja močno razočaran. Kakor Levstik, kakor Cankar, kakor predvčerajšnji Srečko Kosovel, kakor vsak slovenski Slovenec, ki skuša zalučati izkristaliziran kamen v mlako zlate gnojnice, v kateri se valjajo vsakokratni arivisti, ki bi še vedno radi sežigali potiskan papir.

Na srečo nam vsaka doba prinese nekaj takih kulturnih apostolov, ki uberejo zgrešeno pot. Nujno zgrešeno, kakor nas uči tržaški slovenski dnevnik, že zato, ker v svoji neracionalnosti ne najdejo koristnega razločka med idejami in privilegiji. Gredo svojo pot, ti apostoli, in jim ni mar zdajšnjih ne posmrtnih časti, vtem ko si politični aristokratje klešejo spomenike že za življenja. Toda teh tako in tako ne gradi narod in brž ko jarojarci pomrejo, jih zruši!

Z iskrenimi čestitkami ob šestdesetletnici!

ml

■

»Zato moramo živeti, zato moramo tudi v ozkem okviru, kakor je slovenski, živeti življenje celega in skladnega človeka, ki ne bo v politiki zanikaval, kar v kulturi zadržuje.«

Lojze Ude, 1932

Slovenci in jugoslovanska skupnost

IGOR MISLEJ

DRŽAVNOST, DRŽAVNOTVORNOST IN SLOVENCİ

Nekateri meščanski krogi na Slovenskem vztrajno gojijo določene vedenjske lastnosti. Med te sodi brezbržnost do temeljev lastne hiše; brezbržnost pa se sprevrže v vihar v kozarcu čim nekdo drugi v osebni režiji poskuša o hiši karkoli povedati. Preobčutljivost brezbržnega. O čemer krogi slovenski, ki sami sebe štejejo za elito, ne blagovolijo javno govoriti, naj tudi drugi ne govore. Tabu.

Tabujev, ki jih ponujajo slovenski elitniki, bi bilo za cel spisek: nekatere osebe (osebnosti v narekovaju), prepiri znotraj institucionalnih zidin, resnicoljubnost v teoriji in praksi itd. Same zakramentalne prepovedi, ki so de facto (ne de jure) podprte s sankcijo totalnega rodomora; kdor se zoper zakrament pregreši, bo pokončan in z njim rodovi, ki bi iz njega utegnili vziti.

Na tabujih se dograjuje sodobni slovenski meščanski fenotip v testeno plastiko. Meščansko poprečje se gre poslušnega Mihca. Mihec uboga, Mihec se boji. Previdno se izogne, kjer treba, preskoči, poklekne, se plazi; 'naj ne bo zamere ... naj ne mislijo, da smo prekucuhi ...'.

Iz tovrstne vneme za hipno prilagoditev se je izcimila koristna (gluhonemost ob vprašanjih bivanja, katera daje vtis dvolične lastnosti: discipliniranosti z ene strani, z druge strani pa videz apolitičnosti.

V fenotipski dvoličnosti izpade junaško, če se pojavi pred občinstvom nekdo z besedo »tabu« na ustih. Njegova nepopolna gluhonemost zbudi pozornost. V pol-discipliniranosti, v pol-političnosti tiči namreč enfant terrible, davno poznani pojav družb, ki so na poti v razmišljanje in ki bi rade gojile lojalnost, pa tudi nekakšno psevdo revolucionarnost. Strahovito otroče naskakuje družbene norme vsevprek, kar seveda norme le učvršča, družba pa spičo otročetovega razsajanja s svojo razsodno molčečnostjo izkazuje, kako je v bistvu strpna.

Na Slovenskem se občasno ponujajo enfants terribles za vsakim vogalom. Grozovito nergajo. Strahovito so duhoviti, z duhovitostjo polnijo časopisne stolpce, iz katerih dehti vzvišeni odnos do vsega obstojnega. Vse obstojno je zanje ravno s pojmom plebejskega, poenostavljenega. V aktualnem slovenskem meščanskem tisku so se po njihovi zaslugi ovekovečili izrazi o »ujetosti v mizerno slovenstvo«, izposojenke iz tujih, časovno neaktualnih tipanj za »končnostno naravo naroda«, spisi o »razhajanju na-rodnega in nacionalnega« na ravni občana sveta, in celo potegavščine o »poskusih drugačne ljubezni do Slovencev«, ko se naj Slovincem vendar prijateljsko svetuje, naj se urijo v polinacionalni umetelnosti. Če medalji dodamo zdaj še drugo stran z možatim modrovanjem o skandinavskih rojenicah Slovencev, potem smo obsenčili slovensko kulturno raven sedemdesetih let dvajsetega stoletja s tako izbranim spektrom, ki ga zlepa ne premore katera koli druga nacija.

Enfants terribles so družbam manj nadležni, kot so družbeno koristni. Njihove glasne holadrijade dajejo družbi podobo razgibanosti in tiste notranje plodnosti, ki je potlej družbenim elitnikom legitimacija za zapadno smer zemeljske oble, za tržišča, muzeje, banke in nočne lokale.

Enfants terribles družbi nikoli niso nevarni kot prekuhuhi. Njihovo nergaštvo je namreč možno vzeti v najem, v zakup in mu dati celo »svoj« smoter. Nevarna je njihova prikrita, podkupljiva iracionalnost.

V dvolično iracionalni atmosferi je kajpak **Slovenstvo, socializem in krščanstvo** v številki 36-37 Zaliva zazvenelo. Piscev, ki bi se povzpeli nad pavliharskim enfant terrible v področje tabuja naj bi ne bilo več. Če bi se kod pojavil potencialni kršilec tabuja, ga je treba ustraševati, stolči ga v položaj socialno odvisnega mini-rentnika, ali ga na drug način pripraviti do mirnega počitka. V Zalivu pa je zagledala beli dan beseda o slovenski državi! Nezaslišano. Samostojna slovenska država je v tem članku zablislila polemično-retorično nedvoumno, ni je bilo treba iskati z lupo. Z lastnostjo šila je švignila skoz polit-ideološke koridorje mesteca Ljubljane, ne da bi bila respektirala, kako je skoz koridorje šel že skrivnostni piš, ki ga je citirala tuja publicistika in ga zlobno poimenovala s kultom separatističnega povezovanja slovenskih polit-mož z Evropsko gospodarsko skupnostjo in z bavarskimi protagonisti nemškega etatističnega stremljenja. Spričo slabe ventilacije, na kateri koridorji nasploh bolehajo, je klima v njih pretila s takšno stagnacijo slabega, pregretega, bruhanje izzivajočega zra-

ka, da je tudi vprašanje vnetljivosti postajalo pereče. Toda cikcak malo v levo, malo v desno in povprek — in rodila se je skromna zabeležka v tržaškem Gospodarstvu (24. nov. 1972) izpod peresa L.B., katero je bržčas zelo večje v basnoslovstvu za nepokvarjeno odraslo mladino. V njegove basni so se namreč sešli mittelevropski volk in slovenska nevesta s svati. Kozla, ki s svojo odišavljeno glavo v basnih največ nastopa, je basnoslovec tokrat preskočil. In tako so koridorji ostali, kjer in kar so, pa tudi Slovenija-socializem-krščanstvo je, kar je.

Sleherna, pa res sleherna misel, ki se danes ukvarja s slovenstvom in z njegovo usodo, je zanimiva, pa naj se pojavlja od kogar koli. Slovenska nacionalna bit se namreč časovno in prostorno, torej v svoji zgodovini in v prizmi geografsko-političnih razsežnosti neprestano odpira kot problem. Kot nerešeno vprašanje. V novejšem času kot slabo zakrpan in za silo polikan atribut neki samoupravni družbeni strukturi. Odrešenikov kajpak nikoli ne manjka. Prej so pesnili Ep k Preporodu, zdaj izklicujejo radostno Oznanilo Prebuditve. Praviloma je pesnitev Epa delo intelektualne nadimljenosti entuziasta in Oznanilo je plod Usoličenja v zaledju oblasti.

Današnji dan, ki še ni prestopil praga v zgodovino, je izdelal Epu in Oznanilu svojo dopolnitev: 'razidimo se! nismo nič, ker smo mizerni, in mizerni smo, ker nismo nič, smo samo Slovenci; tako prekleto mizerni Slovenci, kot se to spodobi za idejni okvir napovedane končnosti naroda, te kapitalistične pokveke...'

Slovenca, ki ni voljan, da bi se razšel, prav nič ne začudi, če se pozivom k nacionalni samozavesti navkljub z drugega konca oglasi tudi misel o slovenski državnosti. O pač! Zamisel o državi Združena Slovenija je lepa. Slovenijo bi stebril kos Alp, vijoč se v Panonijo; od Rezije bi se šlo prek Koroške v Porabje, s tržaškim osrčjem, z Be'lo krajino in Prekmurjem v obrobju, koder se v govorico že vpleta melodika bratskega jugovzhoda. Pošten kos kruha za vse. Dom za vsakogar, ki ne mara popotne malhe. Da bi najbolj obdavčena pritiklina bila intelektualna neumnost in izprijenost in najmanj kmetovalčeva žuljava dlan ...

... a zdaj realnost. Razkosana Slovenija, drobci se razkrajajo v tujih državnih strukturah. Dobršen del Slovenije je vključen v severovzhodni kot federalne države Jugoslavije. Federalna načela ne kršijo v ničemer kulturne samobitnosti Slovencev, Slovenci federalne republike krojijo svojo kulturo čisto po lastni podobi.

Leto dvainsedemdeset. Leto močnega pohoda nacionalnih stremjenj v okviru zaostritev ekonomskih neuravnovešenosti, nespodobnih nesposobnosti in nejasnih funkcionalnih meril. Hrvaški nacionalni punt se izrojeva v etastični eksperiment.

Da je hrvaškim ekstremistom eksperiment uspel — kaj bi, kam bi severozahodni kot federacije, imenovan Socialistična republika Slovenija? Bi sam vzdržal? Ostal?

Tu, ob tej vsiljeni misli na vsiljeno lastno slovensko državo, ki bi se morala konfrontirati s svetom brezobzirnih tokov, spočetih nekje v salonih manažerjev tujih industrijskih trustov, ob mislih na državo, ki bi se soočevala z anonimnimi učinkovanji nadmočne tehnike agresivnih tujih mehanizmov, z rokami in z nogami že zdaj pretrdno zagriženih v našo zemljo, tu se mi je misel na lastno slovensko državo uprla. Uprla se mi je ob viziji usode, ki bi jo krojili tuja nadmoč in tuja volja — in spomnil sem se tudi tistih ljudi, ki bi naj bili lastnega rodu rod, a s svojo ideologijo in anti-ideologijo iz publicističnih zased in s prižnic kopljejo v slovenstvo brazde samozanikanja, polinacionalnega prostituiranja in podobnih zablod, preko katerih bi se slovenske meje vdale tujemu pritisku, Slovenci bi se hitro, v več desetletjih razšli.

Primer genocidnega razhajanja po gornjem vzorcu je retoromansko ljudstvo. Živi in gine v srcu blagoslovljene, danes čudovito miroljubne Evrope. Sodobne civilizirane države so mu tihi, neumorni, a patentirano kulturni grobarji.

Da se Slovenci nismo že povsem razšli po tistih pseudoideoloških vzorcih, ki v Slovencevo poslušnost vgrajujejo še samozanikanje, so doslej preprečevale jugoslovanske državne meje. Tudi če bo pretežni del Slovencev poslušno zapadel anacionalni dremavici, ki bi genocidno odpirala pota tujim nacionalnostim v slovensko osrčje, bi še vedno del slovenskega ozemlja zaznamovala severozahodna jugoslovanska meja. Bolj kot doslej se Slovincem »rentira« skupno poreklo z ostalimi južnimi Slovani in skupna usoda v soočanju z ostalim svetom. To tembolj, ker drugi južnoslovanski narodi v svoji nacionalnosti doslej niso postajali sami sebi problem, kot to delajo Slovenci. Drugi južnoslovanski narodi niso okuženi z apologeti nacionalnega nihilizma v takšni meri kot Slovenci, v življenju teh narodov jih enostavno ni, apologetov nacionalne ničevnosti. Kulturni pogovori in moralne vrednote teh nacij so se doslej oblikovale mimo njih, nacionalni nihilizem ni niti obrobje, niti prenapeta skrajnost znotraj integralnega nacionalnega hotenja.

Pri Slovencih pa so se iz njih nekaj apostolov oblikovali zanimiveži, ki smo se jim najprej vljudno nasmihali. Vlačili smo jih v resne razgovore. Prizadevali smo si celo, da bi jih v njihovi obsedenosti razumeli. Prerekali smo se z njimi. In oni so zaradi nas postajali prepričani, da so znanilci drugačnega v drugačnosti sodobnega sveta, da so svetilke v moreči noči svobodno razblinjajoče se nacije, svetilke, ki jih po nepotrebem obletavajo vešče. Resnobno so se postavljali pod javne žaromete, češ, kakšna usoda nas tare! Nalaga nam dvojno težak križ, bremeni nas najprej z donosno, administrativno priznano službo in potlej še z vlogo namišljenega antibirokratskega igralca — kako težak je res kulturniški business!

Zavračali smo njihovo iracionalnost, nismo pa zavrgli njihovega neokusnega teatra. Nasedli smo. Nismo dojeli, da so oni sestavni del regionalnega programa, usmerjenega v pritisk na jugoslovansko osredje: 'vi v vrhu! Hrvati imajo ustaše, mi pa imamo kulturniške poniglavce, v šahu jih boste držali le z našo pomočjo!' — se pravi s koncesijo vrhunske naše navzočnosti znotraj jugoslovanskega federalizma.

S tako pritlikavo poniglavostjo je slovenska politika splezala v jugoslovansko kolesje, ki melje skupno usodo. In kapitalni tokovi slovenske metropole so se poglobili. Gospodje apogeti so se tovariško opremili z nekaj kulturniškega mučeništva, so pa s svojim položajem čisto zadovoljni. Navsezadnje se da tudi na ta način prislužiti sinekuro. In tovariši politiki gospodsko velepotezno nihajo Beograd-Ljubljana in spet nazaj, vrata zveznih organov so potlej kar naprej odprta izbrani garniturici s Slovenskega. Tistim, ki jih sicer sploh ni v nobenem pozitivnem kotičku slovenskega narodnega vprašanja. Ki so administrativno, anonimno zmeraj vse, vsebinsko nič. Nihil. Kompromis, stoicizem, practicizem.

Z drugim imenom: konformistična osebna in družbena politika.

Učinek: vtihotapljeni genocid.

Slovenska samostojna državnost danes ni protiutež vtihotapljenemu genocidu. Nasprotno. Danes se Slovenci lahko držimo le, dokler smo sposobni jugoslovanske državotvornosti.

Čudna usoda Slovencev. Biti — ne biti, a za oboje se je treba nečemu odreči.

Jugoslovanska državnost bi imela razlog, da se zamisli nad tem, v kolikšni meri jo utegne slabiti nacionalno razmajani severozahod. Slovenski nacionalni nihilizem danes ni več

samo slovensko vprašanje. Slovensko nacionalno vprašanje se je jugoslaviziralo.

Kohezijska moč Jugoslavije nikakor ni majhna. V osredju države prenapeta hrvaška samozavest, zmožna eksplozije; v robu slovensko samozanikanje, molitev k izhlapitvi v kozmopolitsko Evropo, ki je danes ni, Evropa je področje antagonističnih, agresivnih makronacionalnih interesov. Obojemu, hrvaškemu 'super' in slovenskemu 'mini' je Jugoslavija kohezijsko ravnotežje.

Danes je 'bratstvo-enotnost' manj kot kdaj poprej modno-sentimentalna fraza. Ono je postalo pogoj našega, slovenskega bivanja.

O INTELEKTUALNEM BONTONU

Z zanimanjem sem zasledoval izmenjavo mnenj Žabkar - Gospodarstvo o temi slovenska država. Razveselilo me je dejstvo, da imata oba diskutanta enako izhodišče: ljubezen in skrb za slovensko sedanost in prihodnost. Žal pa je bilo v nekem detajlu kršeno načelo intelektualnega bontona, zato se tudi oglašam. Še prej pa nekaj stavkov o debati sami.

Žabkarja in Gospodarstvo loči odnos do hipotetične slovenske države. Prvi naglašaja — in tu močno poenostavljam obe tezi — da je suverena država odličen cilj, torej vrhunski ideal vsakega modernega naroda. Gospodarstvo pa odgovarja, da bi bila odcepitev Slovenije od Jugoslavije danes usodna in nevarna zaradi neprijaznih sil na severni in zahodni meji.

To je seveda nesporazum. Eden govori o načelu, ki je nespremenljiva vrednota ne glede na stvarne možnosti

uresničenja v času in okolnostih (pa si tega uresničenja seveda želi). Drugi pa odgovarja z argumenti, ki so vezani na obstoječi položaj na svetu. Gospodarstvo skratka reagira, kot bi bil Žabkar recimo dejal: do tega in tega datuma moramo razbiti Jugoslavijo in ustanoviti slovensko državo, potem bo pa že kako.

Tako zastavljena debata se lahko vleče do sodnega dne, ker imata obe strani prav. To pa le, dokler koga ne zanese v argumentiranja, ki zdrsnejo pod konvencionalno dostojnost.

In tako smo pri jedru. Dr. M.V. je namreč v Gospodarstvu Žabkarju in »državotvorcem«, kot z vidno neprijaznostjo označuje pristaše načela o slovenski državi, postregel tudi s temle očitkom: da hipotetična slovenska država ne bi bila sposobna priključiti Koroške. K tej domislici imam naslednje pripombe:

1. Je bila Koroško sposobna priključiti realna prva in realna druga Jugoslavija? In ni to niti očitek, vsaj ne v tem kontekstu.
2. Dr. M. V. omenja samo Koroško. Kako da je tako enostransko pogumen? Morda zato, ker ne živi na Koroškem?
3. Očitek s Koroško vzbuja v bralcu mučen občutek, da je dr. M. V. slovenska država tudi kot načelo antipatična. V Jugoslaviji — kakršni koli — ne vidi samo najstvarnejše rešitve, marveč IDEAL. Slovenske državne misli ne sprejema niti kot ŽELJO. Tudi to je seveda stališče, do katerega ima vso pravico po vesoljnem načelu »vsaka glava svet zase«. Toda v našem konkretnem primeru je bilo to stališče podprto s prijemom, o katerega plemenitosti bi se dalo razpravljati.

4. Hudomušni bralec se lahko vpraša: Kaj pa, če je dr. M. V. pravzaprav zakamufliran »državotrorec«? Saj si menda ne predstavlja, da s takimi »koroškimi potezami« dela uslugo svoji tezi.

Za konec pa še citat, da bo bralec lahko primerjal dva različna stila in dva različna načina spoprijemanja s tako resnim — pa še tako oddaljenim — problemom, kot je suverenost lastnega naroda. Stavke, ki jih navajam, je leta 1938 napisal Edvard Kardelj in se glasijo takole:

»Danes je na primer za narode Jugoslavije ta država najboljša zaščita pred zunanjo nevarnostjo in so separatistične tendence izredno škodljive interesom teh narodov. Toda za svobodno odločanje naroda o obliki svojega sodelovanja z drugimi narodi je potrebno, da narod najprej razpolaga sam s seboj, potem se šele lahko svobodno odloči.«

T. S.

Univerza Columbia v New Yorku
Fakulteta za slovanske jezike
Šola za mednarodna vprašanja

New York, N. Y. 10027
420 West 118th Street
New York, N. Y. 10027

25. maja 1973.

Dragi kolega!

Med nedavnim 6. državnim zasedanjem Ameriškega društva za pospeševanje študijev (AAASS), ki je bilo v New Yorku od 18. do 21. aprila 1973, je bila sklicana konferenca ameriških strokovnjakov, ki se zanimajo za slovenistiko. Dejstvo, da je prišlo do takšne konference, je pomembno: odraža novo zanimanje za slovenistiko v Ameriki in ugoden odziv skupine strokovnjakov na ta poziv. Udeleženci konference so v debati, ki je sledila, sprožili dve ideji za pospeševanje študija slovenistike v Ameriki, in sicer: 1) poskrbeti za objavo referatov, predstavljenih na konferenci in 2) prevzeti pobudo za ustanovitev društva ameriških strokovnjakov, ki se zanimajo za Slovenijo in za slovensko kulturo.

S pričujočim pismom Vas želimo seznaniti z načrti, kako bi se organiziralo to društvo, ter Vas vprašati, če Vas zanima pristopiti. Rastoče zanimanje za slovenistiko v Ameriki govori za to, da je čas za takšno interdisciplinarno sodelovanje goden in da utegne biti koordiniranje strokovnih zanimanj na tem področju medsebojno koristno.

Predlagano društvo naj bi bilo znanstveno, apolitično in brez trgovskih namenov. Posvečeno naj bi bilo:

1) povezovanju ameriških strokovnjakov, ki se zanimajo za slovenistiko in

Na poziv naše revije slovenskim znanstvenim delavcem po svetu smo kot prvi cdziv prejeli pismo, ki ga v celoti objavljamo; obenem še enkrat prosimo slovenske znanstvene delavce zunaj slovenskega narodnega prostora, da nas informirajo o svoji dejavnosti.

2) posredovanju strokovnih informacij, ki zadevajo slovenistiko,

a) s prirejanjem srečanj in predavanj in

b) s pripravo in objavo strokovnih del.

Zaključek, do katerega so udeleženci konference v prijateljskem pogovoru prišli, je bil naslednji:

1) društvo naj bi se imenovalo »The Society for Slovene Studies« (»Društvo za slovenistiko«);

2) članstvo v društvu naj bi se razširilo na ameriške strokovnjake, ki se aktivno ukvarjajo s slovenistiko in ki se zanimajo za njeno pospeševanje;

3) organizacijska struktura društva naj bi bila omejena na minimum; to pa zato, da bi bilo lahko društvo čim bolj elastično in da bi bilo čim bolj omogočeno znanstveno delo njegovim članom;

4) uvedla naj bi se članarina in

5) podpisani naj bi sprejel mandat za pripravljalna dela pri društveni organizaciji.

V nadaljnjem je bilo govora o izgledih za ponovno konferenco skupine. Prišlo je do sporazuma, da je udeležba posameznih članov skupine v okviru seznamov in odsekov Ameriškega društva za južnoslovanske študije (AASSS) zaželeno in da bodo po ustanovitvi Društva za slovenistiko izoblikovali posebne programe glede problemov, ki jih njegovi člani raziskujejo, v stiku z AASSS in z AAASS. Obstoječi načrt za srečanja v letu 1974 nudi dve možnosti za vključitev programa o Sloveniji: letno srečanje AAASS-a, odsek Midwest, ki bo aprila v Milwaukee, Wisconsin in mednarodna slavistična konferenca, ki bo septembra v Banff, Alberta, Kanada. Eden izmed argumentov, predlaganih za ti konferenci, je: »Slovenci in (njihovi odnosi s) Slovani«. Ta argument pa nikakor ne izključuje drugih pred-

logov niti ne sprejetja drugih primernih in pomembnih argumentov.

V smislu mandata, ki mi je bil zaupan od udeležencev konference v New Yorku, sem kot prvi korak pri uresničitvi načrtov imenoval profesorja Toussaint Hočevarja (Državna Univerza v Louisiana, New Orleans) za tajnika-blagajnika organizacijskega komiteja, sedaj pa iščem nasvetov pri vseh, ki bodo predvidoma člani predlaganega Društva za slovenistiko. Hvaležen bi Vam bil, če bi mi pisali o svojih vtisih ob zastavljenih načrtih in ciljih ter če bi se izjavili za vstop v društvo. Za to je dovolj, če odgovorite na vprašanja v priloženi vprašalni poli. Ker pa bi radi čimprej prišli do konkretnih priprav, si Vas dovoljujem prositi za sodelovanje najpozneje do 1. julija 1973. Poročilo o izledkih naše ankete in o predlogih za izvedbo naših načrtov Vam bo dostavljeno, brž ko prejmemo Vaš odgovor

S spoštovanjem

Rado L. Lenček

izredni profesor slovanskih jezikov

VPRAŠALNA POLA

- 1) Ime in priimek:
- 2) Trenutna zaposlitev:
- 3) Naslov:
- 4) Publikacije (bibliografski podatki knjig, pomembnih člankov ali naslov disertacije):
- 5) Argumenti s področja slovenistike, s katerimi se trenutno ukvarjate:
- 6) Ste pripravljene pristopiti k društvu?
- 7) Ste za letno članarino? Koliko bi predlagali?
- 8) Vaš predlog za argument, ki bi ga obravnavala naslednja konferenca:
- 9) Morebitne pripombe in predlogi:
- 10) Koga svetujete, da bi pritegnili v naše društvo?

Prosimo, da pošljete izpolnjeno vprašalno polo na naslednji naslov:

Profesor Toussaint Hočevar
Department of Economics and Finance
Louisiana State University in New Orleans
Lake Front
New Orleans, Louisiana 70122

AMERIŠKO DRUŠTVO ZA JUŽNOSLOVANSKE ŠTUDIJE

PRVO LETNO ZASEDANJE

ROOSEVELT HOTEL 1820 april 1973 NEW YORK

Sreda 18 aprila 1973

7.00 - 9.00

Dvorana Stuyvesant

Prvi del:

SLOVENIJA DANES

Predsednik: Rado Lenček, Columbia University

Predavanja: »Slovenstvo v sodobni Evropi«

Joseph Velikonja
Univerza v Washingtonu

»Izvori slovenske narodne individualnosti«

Bogdan C. Novak
Univerza v Toledu

»Ekonomске determinante v razvoju slovenske narodne individualnosti«

Toussaint Hočevar
Državna Univerza Louisiane v New Orleansu

»Prigodno in univerzalno v slovenski književnosti«

Anton Slodnjak

Univerza v Ljubljani

Predstavila: Anna Maria Salehar

Univerza v New Yorku

Koreferenta: Viktor Antolin, Državna Univerza v Pennsylvaniji

Carole R. Rogel, Državna Univerza v Ohio

Cankarjeva založba je poslala med Slovence enciklopedijo, ki smo jo prelistali kar na prodajalni mizi knjigarne ter ugotovili, da ne pozna (enciklopedija namreč) ne Pinka Tomažiča ne Bidovca, ne Janka Premrla-Vojka ne Staneta Premrla ne Bazovice ne Nabrežine itd.

Pri tem se človek sprašuje, kakšni so bili kriteriji, ki so vodili sestavljavce slovenskega dodatka k nemškemu tekstu. Da so v matični državi nepoučeni, ko gre za tržaško-primorske dogodke, je resnica, ki ne potrebuje dokazov. Je nujno, da je to vidno tudi v enciklopediji? A kakšen smisel ima taka provincialna osrednjeslovenska zabubanost? Quosque tandem abuteris patientia nostra, Emona?

JOŠT ŽABKAR

NEKAJ MISLI OB DELU

JANKA PLETERSKEGA

Ko človek, ki po poklicu ni zgodovinar slovenskega naroda, prebira Janka Pleterskega delo **Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo** (s podnaslovom **Politika na domačih tleh med vojno 1914 - 1918**, Ljubljana, Slovenska matica, 1971, 323 str.), mu kmalu pade v oči, da ima avtor v dobri meri tisto lastnost, ki kdaj zgodovinarjem primanjkuje — namreč: čut za politiko. Delo zato ni samo potrebno, a suhoparno naštevanje dejstev; odkriva namreč bravcu utemeljene in raziskane elemente, ki mu omogočajo, da na znanstveni podlagi razmišlja o politiki naših politikov med prvo svetovno vojno. Zasnova dela kaže tudi, da se avtor ni omejil na popis politike obeh tradicionalnih strank naših liberalcev in tistih, ki jih navadno imenujemo klerikalce, ali pa na opis problematike in problematičnosti naših socialdemokratov. Lahko je namreč avtorju pripisati zaslugo, da nenehno spremlja akcijo vseh treh strank. Ravno pri analizi socialdemokratskega delovanja pa Pleterski zbere elemente, ki kažejo, da ne slovenski komunisti ne nihče drug, pa čeprav socialist, v današnjem slovenstvu ni in ne more biti potomec slovenskih socialdemokratov.

V tej raziskavi se Pleterskemu tudi pogosto posreči osvetliti razvoj slovenske stvari na imanenten način, se pravi: iz stvari same. Pleterski torej vsaj načelno ne nateguje dejstev na natezalnici apologetičnega zagovarjanja te ali one stranke, ampak kaj pogosto pusti govoriti dejstva sama. Splošna tendenca dela gre v to smer. S tem pa še ni rečeno, da se avtor odpove vsaki

sodbi o dogodkih, da je apatičen registrator pojavov, da je neideološki človek, saj se mi zdi, da pri njem ideološki prijemi in problemi, pa zraven še velika ljubezen do slovenskega naroda združena z objektivnim gledanjem, pripomorejo k interesantnemu poglobljanju v slovensko politiko med prvo svetovno vojno.

Nekateri nedostatki knjige so pa tudi za laičnega bravca očitni. Goriški politiki pridejo malo do besede, a verjetno avtorju niso bili dosegljivi nekateri arhivi. Iz nekaterih namigov v delu, ki ga je spisal Camillo Medeot (*I cattolici del Friuli orientale nel primo dopoguerra*, Gorica, Quaderno di »Iniziativa Isontina«, 1972, str. 28-30) bi se zdelo, da vsaj ob koncu prve svetovne vojne slovenski veljaki v Gorici, po prvem zagonu, niso prav posebno jasno vedeli, kaj bi bilo pametno narediti za slovensko stvar ali pa vsaj niso imeli dosti sape za pravo vztrajanje. Morda bi se dalo o politični akciji avstrijskih, slovenskih in vatikanskih cerkvenih krogov med prvo svetovno vojno še kaj več povedati kot to dela Pleterski, če bi bil vatikanski tajni arhiv o ti dobi popolnoma odprt. Avtor nenehno citira sicer zelo zanimive zapiske škofa Jegliča, a kaj sta mislila, recimo, rimska kurija in nuncij na dunajskem dvoru o slovenskih stvareh? Večje vokvirjenje slovenske politike v mednarodni položaj in politiko bi tudi pokazalo, ali so bili slovenski politiki takratne dobe zunanjepolitično neizkušeni in do kakšne mere so to eventualno bili. Že iz Pleterskega pa izhaja, da so na zunanjepolitične akcije in poteze Italije, Francije, Anglije, Amerike in Rusije kaj počasi, precej okorno, pogosto tudi malo odločno in spretno reagirali, pa tudi lastne iniciative niso imeli prav na pretek, da o njih slabi, počasni in pomanjkljivi informiranosti na tem področju sploh ne spregovorim.

Pri branju Pleterskega je prav presenetljivo, kako se obe tradicionalni slovenski stranki ob izbruhu vojne oportunistično in servilno obnašata do avstrijske cesarske oblasti in kako pozitivno sprejemata dejstvo vojne. Še bolj pa presenetli, da se

Pleterskemu posreči dokazati, da je bilo to obnašanje odkritosrčno samo pri I. Šušteršiču, pri vseh drugih je bilo pa očitno hlinjeno (gl. prva poglavja knjige). Če ne drugega je bilo to hlinjenje znak dekadentnega mišljenja, ki sta ga obe s'ovenski tradicionalni stranki imeli o politiki kot taki.

Na drugi strani pa noben slovenski politik med prvo svetovno vojno, niti ideji cesarstva in vladarja resnično vdani I. Šušteršič ne, vsaj z besedami ni zapustil formule »jugoslovanska država«, tudi če je pri nekaterih to pomenilo samo »Slovenija - Hrvatska«. Za nekatere je pa bila ta formula samo sredstvo za razbitje avstro-ogrskega dualizma. Redki posamezniki so bili, ki so tej jugoslovanski formuli pripisovali še kakšno magično moč. Še bolj zanimiva postaja pa stvar, ko pri Pleterskem (str. 40 nasl.) beremo, da je na samostojen slovenski angažma med vojno in v njej mislil v enem danem trenutku samo ne-Slovenec A. Trumbič, ko je iz tujine priporočil tržaškemu vodstvu slovenskih liberalcev, naj organizira slovenski in ne-avstrijski odpor proti prodiranju italijanskih čet. Prava ironija. Kot Pleterski točno pokaže, se ironija spremeni v tragedijo, ko se tržaški liberalci, potem ko so bili že kar precej navdušeni za organiziranje takega odpora, njemu odpovedo — in sicer ne iz skrbi za slovenske interese, ampak po nasvetu ruske carske vlade.

Dalo bi se dobiti pri Pleterskem, bodisi ko obravnava problem obrambe slovenskih narodnih meja kot tudi na drugih mestih, še nekaj karakterističnih odlomkov, iz katerih je razvidno, kako so bile vsaj pri nekaterih naših politikih za časa prve svetovne vojne razvite poleg odličnih tudi ne ravno izrecno pozitivne lastnosti. Popoln katalog takih lastnosti prepuščam drugim, tu bi opozoril samo na nekatere: precejšnje nepoznanje instrumentarija mednarodne politike; strah pred odkritim prevzemanjem velikih odgovornosti; želja biti vedno kriti od kakšne avtoritete; težava misliti in delovati na lastno pest in odgovornost; zaverovanost v misli in orakle tako ali dru-

gače izbrane avtoritete; nejasnost o izbiri sredstev in prijemih za doseg nekaterih ciljev; kdaj relativna trdnost ciljev samih; neka določena tendenca k obupavanju in k resignaciji; kaj preprosto mnenje, da bo že šlo, pa čeprav ga mnogi lomijo; mnenje, da če Slovencem slabo gre, so tega krivi samo drugi ali pa vsaj v glavnem ne slovenski politiki; naivno zaupanje v medle in lepe besede ideoloških deklaracij tujih sil, kot da bi narodu zadostovalo imeti dober vonj pečenke, pečenko pa naj imajo drugi; nepoznanje odločilnih faktorjev v mednarodni politiki; iluzija, da bo Slovencem, da bo našemu narodu le kdo pomagal — pomagal celo pri obrambi narodnih meja — tudi tedaj, ko sami ne bomo nič odločilnega storili. Bravec teh vrstic pa lahko po principu verifikacije, ki ga je Dante oznanil v Div. Comm., Purg. VI, 138 («S'io dico ver, l'effetto nol nasconde»), ugotovi, na koga, kaj in na katere situacije pri Pleterškem misli.

Velik del iniciative za bodočnost slovenskega naroda je med prvo svetovno vojno ležal na J. E. Kreku in A. Korošču. Ampak skozi vse delo Pleterskega imamo vtis, da tudi ta dva poskušata za vsako svojo akcijo imeti neko višje kritje. Slovenski narod, ki ga gotovo vsi odkritosrčno ljubijo, je pa mnogim veljakom v politiki vendar samo nekaka masa, ki služi za propagandistično mobilizacijo, ni pa subjekt dogajanja. Iz resnične skrbi za naš narod imajo skoro do konca pripravljenih več možnih ali vsaj kolikor toliko znosnih rešitev.

Vprašanje je pri tem samo, ali je bila ta pot relativnega tveganja res najučinkovitejša obramba slovenskih narodnih interesov. Poljska politika med prvo svetovno vojno ni bila zelo različna od te in vodila je k uspehu; češka politika G. T. Masa-ryka je bila povsem nasprotna in je prav tako vodila k uspehu. V drugih okoliščinah in deloma k drugačnim ciljem je bila usmerjena tudi politika komunistične partije v času druge svetovne vojne: politika integralnega tveganja — in tudi ta pot je vodila k uspehu. Zgodovina je šla tisto pot, kot jo je pač

šla, poznejšim rodovom je pa vendar dovoljeno vprašanje, ali ne bi bili slovenski interesi še dosti bolje zavarovani, če bi zadosti zgodaj odšel ali v Francijo ali v Ameriko ali v Anglijo ali v Rusijo kak pomemben političen veljak, kot so med vojno v tisti dobi bili A. Korošec, eden najuglednejših parlamentarcev na Dunaju in že takrat med vrhovi slovenskega političnega katolicizma, I. Šušteršič, kranjski deželni glavar, I. Tavčar, ljubljanski župan, in še kak vidnejši primorski politik.

Potem ko so politiki zamislili in zavrgli nešteto in različnih načrtov, potem ko so dali svoje železo v različne ognje hkrati in razmišljali o tem, da bi jih dali še v druge ognje (kar vse nam Pleterski prav do potankosti popisuje), so prišli res tja, kamor so v dnu srca že dolgo hoteli priti: v Jugoslavijo. A ta Jugoslavija ni bila taka, kot jo je večina od njih želela. Taka pa ni bila predvsem zato, ker je pravočasno take niso pripravili. Morda so spoznali, kakšno Jugoslavijo so pravzaprav želeli šele takrat, ko je Jugoslavija nastala taka, kot je niso želeli.

Jaz sem bil rojen 14 let po nastanku Jugoslavije. Iz osebne izkušnje torej nič ne vem, s kakšnimi mislimi in željami je šel v Jugoslavijo slovenski narod. A izvajanja Pleterskega so prepričljiva: slovenski narod je šel v Jugoslavijo združen in z razvitimi zastavami. To pač zato, ker je brez ozira na razne jugoslovanske teorije imel to državo za narodno državo slovenskega naroda, za svoj narodno-državni dom. Če to drži, je bil vsaj v tem trenutku naš slovenski narod pravi akter in vrhu tega še akter, ki sam vase zaupa. Lastni državi so torej slovenski narod ne more odpovedati, more jo pa kot nas zgodovina uči, na različne načine ostvariti.

Cesar in avstrijske nemške stranke pa niso nikoli (kot je iz dela Pleterskega povsem razvidno) in v nobeni obliki privolile ne h kakim združenim Sloveniji in še veliko manj h kakim slovenski državnosti. Vsem avstrijskim narodom so vsaj z besedami ponujali različne in vsakovrstne koncesije, le za sloven-

ski narod je več kot zadostovala stara avstrijska ustava, taka kot je bila. Princ K. Hohenlohe, ki se je o njem trdilo, da je Slovincem posebno naklonjen, je sredi vojne rekel: »Trst in Pulj potrebujemo mi!« (str. 68). Mi — to pomeni: mi Nemci. In če so mislili, da potrebujejo Trst in Pulj, potem so pač potrebovali tudi celo Slovenijo, ker samo tako lahko Nemci pridejo do Trsta in Pulja. Tako je tudi te že skoro mrtve legende konec. Dejstvo je, da cesar in njegova vlada niso nikoli dali niti avtonomije vsej slovenski zemlji skupaj, kaj da bi dali še kaj več — et contra factum non valet argumentum.

Ali pa se je Slovincem in vsem drugim narodom splačalo oditi iz avstro-ogrske monarhije? Nemškimi Avstrijcem se je gotovo splačalo, ker so se tako osvobodili vse problematike, ki so jo vnašali v podonavsko monarhijo ostali narodi. Se je splačalo tudi drugim narodom?

En del publicistike v nemškem jeziku, pa tudi kdo drug (n.pr. Zbynek A. Zeman, *Der Zusammenbruch des Habsburgerreiches 1914-1918*. Dunaj, Verlag für Geschichte und Politik, 1963; naslov originala: *The Break - Up of the Habsburg Empire*, Oxford University Press, 1961), je naklonjen negativnemu odgovoru; iz Pleterskega (passim skozi celo delo, posebno pa še str. 223-224) izhaja, da je bil slovenski narod za ta razhod pozitivno interesiran.

Poleg tega, kar že naznačuje Pleterski, je bilo za Slovence koristno iti iz Avstrije iz čisto preprostega razloga; ker je Avstrija vojno zgubila ali pa so bile vsaj zapadne sile prepričane, da jo je zgubila. Če bi Slovenci ostali v kakršnemkoli avstrijskem okviru, bi bili med premaganci ali pa vsaj bi jih za take imeli. Ni bilo pa v slovenskem interesu biti med poraženimi, kajti premaganega zadene po mednarodnih navadah več ali manj huda kazen. Povezanje Slovencev s Srbi, ki so bili med zmagovavci, je pa dajalo podlago nekemu upanju, da ne bomo namreč sploh nič kaznovani ali pa vsaj manj kot pa v primeru, da bi se kot klop držali premagane Avstrije. Srbom je pa pove-

zava z nami pomenila povečanje njih interesne sfere, kar je po takrat precej veljavnem mišljenju bila pozitivna stvar. Vladam kraljevske Jugoslavije se sicer po prvi svetovni vojni ni posrečilo priklopiti novi državi Primorske in slovenskega dela Koroške, a velik del slovenskega naroda je le prišel v novo državo. Tam je potem lahko mislil na revanžo, kar je tudi ves narod delal in storil ob prvi dobri priložnosti.

A ne samo za Slovence, ampak za vse narode stare Avstrije, vključno za nemške Avstrijce, je bilo dobro, da je habsburška monarhija razpadla. Če bi danes še obstajala, bi ne bila ne činitelj miru v svetu ne podoba mirnega sožitja raznolikih narodov. Tresla bi se namreč v krčevitih narodnih sporih (in marsikaterega od teh znakov registrira že Pleterski).

Kot oblika narodnega boja bi namreč danes narodom večstoletne habsburške posesti stalno stali pred očmi ne samo legalitaristični postopki, ki se jih je skoro brezizjemno posluževala slovenska politična ekipa med prvo svetovno vojno, ampak tudi primeri zadnjih desetletij, ko je marsikak narod svoj narodnostni problem reševal s sredstvi oborožene sile.

Kar se končno tiče uporabljenih tekstov, se laičnemu bravcu zdi, da nekoliko primanjkuje obilna italijanska literatura o prvi svetovni vojni, čeprav je delo, ki ga je spisal Leo Valiani, *La dissoluzione dell'Austria-Ungheria*, Milan, Il Saggiatore 1966, prisotno. Treba bo pomisliti, da italijanska znanost publicira na mnogih poljih solidna dela. Morda tudi ne bi bilo nezanimivo, če bi Pleterski kdaj pozneje bolj upošteval, da sta obstajala v italijanski politiki med prvo svetovno vojno dva tokova, tisti, ki ga je uspešno inspiriral S. Sonnino in ki je bil imperialističen, pa zraven še tisti, ki mu je vsaj nekaj časa načeloval L. Bissolati, ki je skušal biti bolj pravičen, ki je nekako uvidel, da je priključitev slovenskih in sploh ne-italijanskih področij k Italiji nekoristno in celo škodljivo za Italijo. (gl. Piero Pieri, *L'Italia nella prima guerra mondiale*, Turin, Piccola Biblioteca Einaudi, 1965).

Kot zaključek lahko še dodam, da bi bilo koristno prevesti delo Janka Pleterskega v jezik kakega velikega evropskega naroda — koristno, menim, za znanstveno stvar kot tako, saj bi se široki svet spoznal tudi z znanstveno tezo Pleterskega.

FRANC JEZA

»PREPOVEDANI NARODI«

V EVROPI

V tisku, radiu, televiziji, na vseh mogočih sestankih in zborovanjih, predvsem pa v Združenih narodih in v njihovih organih se neprestano govori o ljudstvih in plemenih, ki morajo še vedno prenašati kolonialistični jarem v Afriki, Aziji, Srednji Ameriki ali Oceaniji; poveljuje se njihov odpor ali osvobodilni boj in se obsojajo njihovi gospodarji ter dozdevni ali resnični izkoriščevalci. Glasni so posebno protesti proti rasnemu zapostavljanju črncev in drugih nebelih prebivalcev v Južni Afriki in v Rodeziji, v portugalskih kolonijah in na preostalih španskih ozemljih na severovzhodni afriški obali, pa tudi proti novokolonializmu, katerega pa vidijo preproste glave pogosto v čisto navadnem trgovanju, pretakanju mednarodnega kapitala kot po vsem ostalem svetu, v gospodarskih pobudah od zunaj in celo v dajanju pomoči s strani razvitih držav; da niti ne govorimo o silovitih in užaljenih protestih proti najobzirnej-

šim poskusom nadzorstva, kako je ta pomoč porabljena. Vsemu temu se je pridružila še bučna arabska propaganda proti Izraelu zaradi Palestinecev in zasedenih arabskih ozemelj. V tem protestnem hrupu, upravičenem in neupravičenem, je skoro popolnoma utonil glas zatiranih narodov v sami Evropi. Celo med nami so verjetno ljudje, ki so prepričani, da so obstajale in delno še obstajajo kolonije samo v Afriki in na nekaterih drugih celinah, v Evropi pa nikakor ne. V resnici pa postaja zdaj ravno Evropa tista celina, na kateri je ostalo še največ kolonializma, in na njej je danes sorazmerno več kolonialnega ozemlja, več nesvobodnih narodov, ki žive v kolonialnih razmerah, in večji odstotek prebivalstva, izkoriščenega s kolonialnimi metodami od drugih narodov in držav, kakor v sami Afriki.

Pri založbi Vallecchi v Firencah je objavil pred kratkim pesnik, esejist in publicist Sergio Salvi obsežno knjigo (624 strani) z naslovom »Le nazioni proibite« (Prepovedani narodi) in s podnaslovom, ki zveni morda nehotе nekoliko ironično »Vodič v deset "notranjih" kolonij zahodne Evrope«. Te kolonije so Alba (Škotska), Breizh (Bretonija), Catalunya (Katalonija), Cymru (Wales), Euzkadi (Baskija), Friûl (Furlanija), Fryslân (Frizija), Kernow (Kornovska), Occitània (Okcitanija), Sardigna (Sardinija). Prvo ime je tisto, ki ga ti narodi sami uporabljajo za svojo domovino, drugo pa ime, pod katerim so znani v Evropi, kolikor so pač znani glede na hudo brezblížnost splošne evropske javnosti za njihovo usodo. Zanimivo je, da avtor ni uvrstil med evropske kolonije (mišljena je seveda vedno le zahodna Evropa) nekaterih drugih majnih narodov, ki tudi nimajo mednarodno priznane države, kot npr. Retoromanov v Švici, ljudstva na Förörških otokih in Laponcev. Za Retoromane in Förörčane je to razumljivo, ker uživajo oboji popolno politično svobodo in samoupravo, tako da živijo dejansko kot v lastni državi,

ter so tudi etnično zaščiteni, medtem ko to ne velja za Laponce ali Same, kot se sami imenujejo, čeprav je bilo tudi za njihovo etnično zaščito in za kulturni razvoj tako na Norveškem kot na Švedskem zadnja desetletja veliko storjeno. Verjetno pa še ne razpolagajo z dovolj močno in samozavestno plastjo izobražencev, da bi jim lahko izdelali program o nacionalni neodvisnosti in načrt, kako do nje priti. Sergio Salvi seveda tudi ni upošteval v svoji knjigi narodnih manjšin, ki so ostale zunaj svojih matičnih držav, ker je hotel prikazati v svoji knjigi zahodnoevropske *narode*, ki sploh nimajo lastne države, a so že pokazali voljo po njej ali po resnični politični samoupravi, medtem ko pri manjšinah ne gre za narode, ampak za dele narodov, ki so si že mogli ustanoviti lastno državo, čeprav ni zajela celotnega etničnega področja.

V uvodu razlaga avtor koncept, ki se ga je držal pri obravnavanju te izredno aktualne snovi in pri pisanju knjige. Po svojem konceptu loči med »prepovedanimi« in nesvobodnimi oziroma nesamostojnimi narodi v smislu, da nimajo prave neodvisne države ali ji ni priznana polna suverenost. Tako npr. narodi v Sovjetski zvezi niso svobodni in ne morejo sami odločati o svoji usodi oziroma če hočejo še nadalje ostati v sklopu Sovjetske zvezne države ali ne, čeprav je nameraval Lenin zagotoviti to pravico in jim jo jamči tudi sovjetska ustava. Toda v praksi jim je odrečena in poslužiti se je ne sme niti Ukrajina kot največja oziroma najpomembnejša med neruskimi sovjetskimi republikami. Vendar pa narodi v Sovjetski zvezi niso prepovedani, da bi jim namreč država odrekala pravico do obstoja in popolnoma ignorirala njihov jezik in druge najosnovnejše narodne pravice. To velja tudi za ostalo vzhodno Evropo. Avtor potem nadaljuje: »Zdi se nemogoče, toda zahodna Evropa, ki je tako ponosna, da pripada dozdevnemu »svobodnemu svetu«, ni dosegla še niti tega v bistvu skromne-

ga rezultata, ki bi pričal o zvestobi svobodi, seveda le v besedah. Ukrajina obstaja, čeprav samo na formalni ravni: Okcitanija pa ne.« Sergio Salvi nato opozarja, da se nikjer v Evropi, razen na Islandiji, povsem ne krijeta država in narod. Zato je govorjenje o nacionalno homogenih državah v Zahodni Evropi pravljica. Države ščitijo pravice samo dela svojih državljanov, tistih ki pripadajo hegemonistični narodnosti in dajejo državi ime. Narodi pa, katerim se ni posrečilo pravočasno ustanoviti lastne države ali pa si jo ohraniti, nimajo zaščitene niti najosnovnejših pravic. V zameno je dana tistim, ki sestavljajo take narodnosti, zgolj pravna enakopravnost s pripadniki hegemonistične narodnosti. Tako je npr. v francoski državi Okcitanec prepovedano uporabljati jezik »d'oc«. Ker pa jim je dovoljeno in celo vsiljeno uporabljati francoski jezik, se zato zatrjuje, da so dosegli popolno jezikovno enakopravnost. Taka »enakopravnost« je naravnost pošastna, pripominja Sergio Salvi, in za njo se skriva jezikovna kolonizacija, ki pa je samo najočitnejši izraz tudi politične in s tem kulturne in gospodarske kolonizacije.

Potem opozarja avtor na pomen jezika za narode in pravi med drugim: »Jezik velja že dolgo časa in čisto po pravici za »sintezni« dokaz etnije: jezik je osnovna dimenzija vsake narodne skupnosti, kajti taka skupnost obstaja, kolikor se razlikuje od drugih skupnosti po posebnem jeziku. Že Humbolt je svoj čas zelo bistro povedal, da jezik ni zbirka znakov, ampak pravo pojmovanje sveta (in Marx je označil jezik za »neposrednost misli«). To teorijo so zadnji šas potrdili mnogi jezikoslovci in prav tako mnogi kulturni antropologi ter je znana danes pod imenom »Sapir-Whorfova hipoteza«. Sergio Salvi navaja naslednjo trditev ameriškega jezikoslovca Edvarda Sapira: »Iluzorno si je predstavljati, da se je možno prilagoditi stvarnosti brez rabe jezika... »Stvarni svet« je povečini podzavestno dojet

v skladu z jezikovnimi navadami skupine... Svetovi, v katerih živijo razne družbe, so različni svetovi, ne pa enostavno isti svet, na katerega so prilepljene različne etikete.« Citira tudi Benamina L. Whorfa: »Naravo, njeno organizacijo seciramo v pojme in jim pripisujemo pomen na določen način, pri sporazumu (samo po sebi umevnem in ne proglašnem), ki je veljaven v vsej skupnosti, ki govori naš jezik in ki je kodificiran v modelih samega jezika.« Jezik je torej tisti, ki tvori narod, pripominja Salvi, in jezikoslovje je tisto, ki nam omogoča prepoznavati narode, ki sestavljajo človeštvo (ali vsaj zahodno Evropo).

Tako ni čudno, da je »prepovedanim narodom« odrečena že stoletja uporaba njihovega narodnega jezika in da jim je bil surovo vsiljen »tuj« jezik, ki jim je v nekaterih primerih naromestil materin jezik. Ta »tuji« jezik pa je seveda materin jezik naroda, ki je ustvaril državo, h kateri je bil pripojen »prepovedani narod«. Tako vidimo danes, da ne govorijo vsi udje prepovedanih narodov svojega narodnega jezika, ker si ga niso mogli ohraniti, čeprav so se ohranile druge dimenzije, ki sestavljajo narodnost. Tako se je zgodilo npr. Ircem, ki so naravnost klasičen primer naroda, katerega večina je izgubila svoj lastni, t.j. irski jezik in ga nadomestila z angleškim jezikom, ne da bi bili zaradi tega postali Angleži. Sintezni dokaz njihove narodnosti se je tako prenesel na katoliško vero, upravičeno ugotavlja avtor, in zato lahko razumemo, da na Severnem Irskem danes v resnici ne divja verski boj med protestanti in katoličani v slogu in duhu 16. stoletja, kot nas skušajo prepričati razni površni — ali tendenčni casnikarji — ter agencije, ampak narodnostni boj med Irci in potomci nekdanjih okupatorjev Angležev, ki bi radi ovekovečili okupacijo (s pravico priposestvovanja in sile) vsaj na tem koncu irskega otoka.

Pa tudi drugod se vedno bolj kaže, da prepovedani in

podložni narodi oziroma njihove bolj zavedne plasti vedno težje pronašajo svojo vsiljeno usodo, se ji vedno močneje upirajo in ustvarjajo politične težave državam »večinskega« naroda ali jih celo spravljajo v večno krizo, za kar navaja avtor že vsem bolj ali manj znane primere tako v zahodni kot v vzhodni Evropi, pa tudi drugod. Opozarja pa tudi na nasprotja v osvobodilnih gibanjih takih prepovedanih narodov samih, med tistimi, ki hočejo popolno neodvisnost, in med tistimi, ki bi se zadovoljili z avtonomijo, pri čemer ne pozabi omeniti zanimivega dejstva, da so marksistične skupine pri teh narodih vse v taboru tistih, ki so za neodvisnost. To se mu zdi logično glede na razne manifeste marksistično-socialističnih internacional (npr. v Londonu l. 196) in na Leninovo stališče: »Zanikati pravico do samoodločbe in do odcepitve podložnih narodov pomeni neizogibno podpirati privilegije vladajočega naroda.« (Lenin: »O pravici narodov do samoodločbe«). Avtor navaja še več značilnih in pomenljivih Leninovih misli o tem problemu, katere je v teoriji priznal tudi Stalin, čeprav se jih v praksi ni držal, kljub temu da je dal še sam precej sprejemljivo in veljavno definicijo naroda, ki jo Salvi tudi navaja.

Po tem na široko zajetem, a žal vse prekratkem uvodu glede na pomen in zapletenost vprašanja, ki ga obravnava (zato so misli v njem večkrat bolj nakazane kot pa izdelane in poglobljene, kar nam vzbuja željo, da bi Salvi napisal tudi temeljito teoretično študijo o teh problemih), in po opombah, v katerih nam prikaže kriterije, ki se jih je držal, in težave, ki jih je imel pri zbiranju gradiva, ter delno tudi razloge, zakaj ne obravnava v knjigi nekaterih drugih majhnih evropskih ljudstev, npr. Laponcev, prebivavstva otoka Man in Förörceev (pomanjkanje prostora!), nam zares vsestransko predstavi omenjenih deset »prepovedanih narodov«, začevši z razlago njihovega imena in na-

stanka. Že iz obsega knjige je razvidno, da odpade povprečno na vsak narod po 60 strani. Seznanani nas z njihovimi antropološkimi značilnostmi, z njihovim ozemljem, zgodovino, jezikom, literaturo, gospodarstvom in političnim bojem za narodno svobodo. Pisano besedo spremlja veliko ilustracij raznih dokumentov, osebnosti, spomenikov, zemljevidov, grbov itd. Dozdaj mi še ni prišla v roke kaka druga knjiga v kateremkoli jeziku, ki bi tako obširno, skrbno, dokumentirano in predvsem s takim spoštovanjem, da ne rečem z ljubeznijo seznanjala širšo evropsko javnost s temi narodi, ki nujno vzbujajo slabo vest Evrope in postavljajo do zdaj na laž vse lepo deklamiranje o dekolonizaciji v Združenih narodih in vse slovesne fraze : državnih ustavah o svobodi in samoodločbi ter vladi ljudstva.

Morda bi bilo dobro navesti nekaj statističnih podatkov, ki jih navaja Salvijeva knjiga o »prepovedanih narodih«, toda tu se znajdemo na zelo netrdnih tleh. Koliko prebivalstva teh ozemelj se še dejansko prišteva k tem podložnim in zatiranim narodom? Koliko ljudi še vztraja v odporu proti potujčevanju? Morda se ponekod zaradi prebujanja narodne zavesti razmere boljšajo, toda drugje se zaradi vse močnejšega pritiska (npr. v Franciji Španiji na Katalonce in Baske) verjetno slabšajo, še bolj pa zaradi priseljevanja ljudi večinske narodnosti, kot ga poznamo tudi v naših krajih, zaradi sistematičnega raznarodovanja v tujejezičnih šolah, zaradi industrializacije, urbanizacije in izseljevanja. Marsikje vladata strah (pred gospodarskimi sankcijami, zasmehovanjem, zapostavljanjem in sumničanjem) ter oportunitizem. Zato je bolje navesti samo številke, koliko ljudi pri desetih »prepovedanih narodih«, h katerim nas je popeljal Salvinijev »vodič«, če res govori svoj narodni jezik. To je najbolj zanesljivo merilo za življenjsko moč teh narodov, glede na tisto, kar je avtor v uvodu povedal o važnosti narodnega jezika.

Statistični podatki, ki jih navaja (in ki se zdijo precej optimistični, kot vsi podatki, ki jih dajejo zatirani narodi in narodne manjšine o sebi), so naslednji: na Škotskem govori narodni jezik 1,6 odst. prebivavstva, v Bretoniji 30 odst., v Kataloniji 80 odst., v Walesu 26 odst., v Baskiji 24 odst., v Furlaniji 70 odst., v Friziji (ki je razdeljena na tri države) 20 odst., v Cornwalesu 0,3 odst. v Okcitaniji 10 odst. in na Sardiniji 85 odst. Upanje zavedne in borbene plasti teh narodov je torej samo v tem, da se ohranja — ali da se bo ponovno prebudila — narodna zavest v njihovem ljudstvu kljub tujemu jeziku, ki so ga prevzeli in ki je postal zdaj že tako »njihov«, da občutijo svoj stari narodni jezik kot »tuj« jezik. A množijo se znaki, da to upanje ni neutemeljeno, ker korenini tudi v psiholoških etnografskih, geografskih, zgodovinskih in še raznih drugih dejavnikih, npr. v rasnih in kulturnih, ne samo v jeziku. Poleg tega se lahko pojavi še kaj nepredvidenega, npr. strah pred velikodržavnimi kolosi, ki dušijo človekovo individualnost in ga napravljajo majhnega in nepomembnega pred mogočno centralno birokracijo. Velike in vsemogočne državne gmote niso več domovine, ki bi jih človek še lahko ljubil in se v njih dobro počutil. Lahko se jih samo še boji. Zato smo priče vedno hujšim vsakovrstnim krizam in uporom v velikih državah in vedno bolj razširjenemu neugodju. Vedno več ljudi začenja čutiti željo po manjši, intimnejši, pristrčnejši domovini, umerjeni po človeku.

MOST VZDIHLJAJEV

TRI BRZOJAVKE Z ONEGA SVETA OB POSTAVITVI SPOMENIKA STANKU VRAZU V CEROVCU

MIT DEN SLOWENEN HABE ICH ABGETAN. Jaz sem s Slovenci opravil. Vendar pa nimam nič proti, če mi postavljate spomenike. Saj sem postal renegat prav zaradi spomenikov, honorarjev, slave itd. Sicer pa ali ni vsa Slovenija pozdravljala Poljaka Giereka v srbohrvaščini? Nisem bil prerok?

Stanko Vraz

LITERATURA NA SINDIKALNEM TEKOČEM TRAKU

Slovenske zdomce na Nemškem naprošam, da mi posredujejo čim več doživljajskega gradiva iz svojega novega okolja. Po romanu »Moj črni fant« namreč zbiram snov za roman »Moja nemška nevesta«.

Anton Ingolič

NEUVRŠČENOST MED BLOKOMA

Le kdo bi znal kot jaz voditi Oktet
od Pavla Šestega do festivala Unità?
To je umetnost, vseh odtenkov polna,
da Bog in Vrag sta z mano zadovoljna.

Bogdan Pogačnik

NE SKANDINAVCI, AMPAK ETRUŠČANI

Slovenski nejeverni srenji hoče se dokazov,
da imamo nekaj z Etruščani.

Hoče, da ji natočim čisto vino.

Prosim: dodaj en »i«,

pa **Vetulonia** in **Emon(i)a** delata nič manj kot
r i m o.

Matej Bor,

Član slovenske akademije znanosti in umetnosti

PS: Si predstavljate moje »Hej brigade« v etruščanščini? V trenutku kakšnega rimskega vdora gor proti Apeninom? »Hej, krepelce, zagodi... Na Etruščanskem smo mi gospodar!«

MIROSLAV KRLEŽA JOSIPU VIDMARJU

(Ljubljanskemu prijatelju naše revije se je posrečilo prestreči kopijo pisma, ki naj bi ga bil hrvaški književnik Miroslav Krleža v začetku julija napisal slovenskemu kritiku Josipu Virmarju. Pismo je v zvezi s proslavami, ki jih je jugoslovanska uradna kultura pobudila ob Krležovi 80-letnici. V pismu je sicer zaslediti znane značilnosti Krleževega sloga, toda neposrednega dokaza za njegovo avtentičnost ni. Pismo, ki smo ga dobili v hrvaškem izvirniku, podajamo tu v slovenskem prevodu.)

Zagreb, v fantomatskih dneh moje 80-letnice

Dragi Vidmar,

sredi vražje botanike slavnih spisov, ki se je razbohotila ob moji 80-letnici, sem zasledil tudi Tvoj

cvet. Ob njem mi je bilo, ko da je sredi starinskega herbarija eksplodirala rosna begonija.

Lahko si predstavljaš, zakaj, Ti moj sobojevnik v celuloznih bitkah jugoslovanskega Parnasa.

V tistih že paleolitskih časih, ko sem jaz, odri-njen revolucionar, ždel v limbusu ustaškega Zagre-ba, Ti pa blestel na predsedniški piramidi sredi par-tizanskega Roga, me nisi imel za kdove kakšnega ustvarjalca. Bogme, da ne, dragi Vidmar. Pravza-prav si me imel za kar enodnevnega literata, če je verjeti najinemu skupnemu znancu Edvardu Kocbe-ku, Tovarišija, zapis z dne 23. julija 1942. Se je ob moji 80-letnici Tvoje slovensko-subalpsko mnenje o mojem ustvarjanju spremenilo? Članek v ljubljanskem Delu - 7. julij 1973 - je toliko slavnostno navit, da smem upati na to. Vsekakor me tam imenuješ »ognjenik«. Vsaj to! Verjemi, da me je ta metafora ganila. Vsa moja še neoddana besedna magma se je ob tem zganila, da bi še enkrat izbruhnila v ble-stečo kartečo na nebu naše zavesti.

Tisto o resnici pa bi rajši izpustil. Saj je moje, ne rečem, ampak saj veš —

»Resnica je, vse, o čemer človek čuti, da ni priporoč-ljivo izreči, da ni oportuno izgovoriti karkoli o nji... Res-nica je, če človek čuti potrebo izreči nekaj, kar bi bilo zaradi lastne blaginje bolj modro in bolj uvidevno pogolt-niti... Takšna izgovorjena resnica se v nobenem primeru ne ujema z našim drobnim, samoljubnim, trenutnim intere-som...«

Ne vem namreč, ali je to bolj na robu pameti ali bolj na robu okusa.

Vsaj midva le nisva mogla kaj dosti razmetavati tovrstne resnice, ki bi izpodkopavala najino lastno blaginjo, če pa sem jaz že petindvajset let predsednik Leksikografskega zavoda Jugoslavije, Ti pa prav

toliko predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Pustiva torej določen šport raznim Solženicinom and Comp., midva pa si privoščiva toliko resnice, da bo lahko meni ob jubileju čestitala Milka Planinc. Tebi pa Edvard Kardelj.

Še vedno razigran ob vesoljnem absurdu-
neabsurd u vsega človeškega početja

Te pozdravljam

Miroslav Krleža

PS: 1) Kar se tiče ognjenika: si mislil bolj Vezuv ali Stromboli? Pojasni mi!

2) Nekateri prijatelji mi svetujejo, da bi se poročil v Krljeja? Kaj praviš?

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

Udovič
Stojan

TRST

Piazza Ponterosso, 5

Tel. 29-686

NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PAPIRJA

PANJEK TATJANA

TRST - Ul. Mazzini 7, tel. 37-636

URARNA - ZLATARNA

A. MALALAN

34016 OPČINE

Proseška ulica 18 - Tel. 211-465

GOSTILNA

Ostrouška

TRST

Ulica S. Nicolò 1
Telefon 37.918

DROGHERIJA

TOSO VIKTOR in nasledniki

Trg. S. Giovanni 6 - Tel. 793-603

Velika izbira lakov, barv,
čopičev PARFUMERIJA

VINCE SLADKO

TEČE PRAV GLADKO

pri »Jožkotu«

TRST

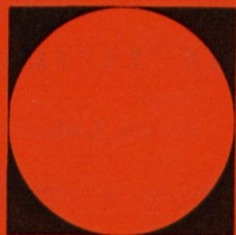
Ulica Ghega 3 - Tel. 24-780

In za prigrizek?

Zato se ni treba bat

tam visijo klobase in gnjat

graphart

tipo

rossetti 14 tel. 772151 ts

Imamo še nekaj zbirk

GUBČEVE KNJIŽNICE

na razpolago
po prednaročniški ceni

tržaška knjigarna
trst - ul. sv. frančiška 20 - tel. 61-792